CHATUPADYAMANIMANJARY

COMPILED BY

VETURY PRABHAKARA SASTRY

(REVISED EDITION)

V. Ramaswamy Sastrulu & Sons

292, ESPLANADE,

MADRAS.

 [*Price Rs.* **1-12-0**

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
OF V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS, MADRAS.

మొదటికూర్పు

తొలిపలుకు

తీరుతీయములు గల భాషాప్రవాహినియందు సుకవులకవితామృతము ప్రబంధరూపముననె కాక చాటురూపమునను జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చుచుఁ జాటురచనము లొక్కొక్కయెడఁ బ్రబంధరచనముల నయినను మీఱియుండు నని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్తమగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిచేఁ దొల్లింటి యాంధ్రకవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికి తప్పినవి. పరంపరాగతము లగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదుసళ్ల నోళ్లయందును మఱికొన్ని పురుగులకు భుక్తులు వెట్టు ప్రాచీన తాళపత్ర సంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగినవారి నెల్ల నడిగియు దొరకిన తాళపత్రసంపుటమెల్లఁ బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్ని చాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండాగారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్ని ముద్రిత గ్రంథములనుండియు సేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి రాజమంత్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాది విషయములం దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుతెఱఁగుల

సముకుటించినపద్యములలోఁ బెక్కంటి నేఁటికాలపుమర్యాద నతిక్రమింపకుండ సవరించియు విడనాడియు రత్నము లనఁదగిన వానికథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చితిని. శృంగారవిషయము మిక్కిలిమెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొన్ని పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కు కల్గునని మార్పుసేయక ముద్రించితిని. నేఁటికవులచాటువులఁ జేర్పలేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును క్షమింప వేఁడెదను కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనములగు నాశతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయులకియ్యది యింపు నింపు ననియే నాతలంపు.

రెండవకూర్పు

ఈకూర్పున ఎన్నో క్రొత్తపద్యములఁ జేర్చితిని, మార్చితిని. గ్రంథముద్రణాధికారమును చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి కిచ్చితిని.

చెన్నపురి.
31-7-1917

వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక

విషయసూచిక

విషయసూచిక

శ్రీ ర స్తు

చాటుపద్యమణిమంజరి

శ్రీ నారాయణస్తుతి

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీగంగ సత్పుత్త్రియై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా !

కృష్ణస్తుతి

గీ. చేత వెన్నముద్ద చెంగల్వపూదండ
బంగరుమొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సంజతాయెతులును సరిమువ్వగజ్జెలు
చిన్నికృష్ణ ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

త్రిమూర్తిస్తుతి

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు కాంచననీలపటీరవర్ణు లా
గమనగచంద్రధారు లఘుకంపపురారులు హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు జన్మపుష్టిలయకారులు వాక్కమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తులఁ బ్రోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

శ్రీరంగనాథస్తుతి

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తిన
ప్పొంగెడువాఁడు దానవులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

వినాయకస్తుతి

క. ఉండ్రాళ్లపప్పునెయ్యిని, బండ్రించినచెఱకుఁబాలుఁ బడియపుటట్లున్
ఖండ్రేచుపచ్చిలేనియ, తండ్రీ వెనకయ్య ! నీకుఁ దడయక తెత్తున్.

దిక్పాలస్తుతి

చ. హరిశిఖిధర్మదైత్యవరుణానిలయక్షశివుల్ గజాజగా
సరనరనక్రకైణహయశాక్వరయానులు వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతసృణికార్ముకహస్తులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్యసర్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు నీవుతన్.

శివస్తుతి

చ. భసితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
ల్లెసఁగి విధుండు గంద నొకయింత గజాసురచర్మ మూఁగినన్
గసరుచు నల్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయుఁ దత్తరిల్లఁ జేఁ
బొసఁగినలేడి కుందువడ భూతభయంబున గౌరి లేవ న
వ్వెసఁగఁగ సంతరించుకొనునీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయంబు రథంబు
రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు
విల్లువెంబడిఁ దిర్గువెలుఁగులు చక్రాలు
చక్రాలకును వైరి చారునారి
నారిఁ బట్టుక తిర్గునాగరకుఁడు గరి
గరిమీఁద విహరించుఘనుఁడు శరము
శరము నాభిక నున్నశతవృద్ధు సారథి
సారథిమాటలు సైంధవములు

గీ. గాఁగ వేఁగుదెంచి కణఁకతోఁ ఖురములు
గెలిచినట్టిఘనుఁడు గిరిజతోడఁ
గలసి యుండునట్టికరుణాసముద్రుండు
నిష్టసిద్ధులొసఁగు నెలమి మనకు.

మృడునిఁ గనుఁగొంటి.

సీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన
వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి
ఆకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగ లేక
సగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి
ఆశక్తికుడివంక నద్రిశృంగముమీఁద
నద్భుతం బైన కాఱడవిఁ గంటి
ఆకాననలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేఱు
నయ్యేటిదరులయం దమృత మొలుక

గీ. పాటి తడుపాఱు నొకపాలపాఁపఁ గంటి
యదియుం నదియును నదియును నదియుం నదియుం
హరశిరోజూటగంగాబ్జు లగుట గంటి
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శీతాద్రియామ్యదిక్సీమభూములు గంటిఁ
జెలువైన కేదారశిఖరిఁ గంటి
ఉగ్రునినిజకాంత నుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి
మధుమాధవుని దైత్యమథనుఁ గంటి
కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ
జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి
ఉత్తమసంస్తుత్యు నుత్తరార్కునిఁ గంటిఁ
గాలభైరవు ఛన్నఘంటఁ గంటి

గీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ
గంటిఁ గేదారకుండోదకములు గ్రోలి
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఆలపోతులఁజేరి సాతనిపగవానిఁ
బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపు గలిగి
హాలాహలపుమందు హల్లకములవిందుఁ
గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కి గల్గి
ఎడమఁ జక్కువఘాటి జడలమక్కువబోటిఁ
బొలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి
పచ్చియేనికతోలు ప్రాఁతకంగటికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణఁక గల్గి

గీ. ఎసఁగి లోకంబు లీరేడు నేలువాని
మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు దెగటార్చు
ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
కుండలిజ్యావల్లి కొండవింటను గూర్చు
విలుకాండ్ర మేటి మాకులగురుండు
తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరునిక్రొవ్వు
మట్టుపెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రాపు
హత్తితెల్లనిగిత్తకత్తలాణము నెక్కి
మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు

గీ. జాటజూటాగ్రవీథిని జహ్నుకన్య
మమత నిడుకొన్న వగకాఁడు మాబలంబు
పార్వతీసాధ్వి సామేనఁ బాదుకొల్పి
వెలయుంపటుశీలి మాపాలివేల్పుమొదవు.

సీ. సుర లర్థిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
అప్సరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వానముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
జేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింపఁ
నలయరుంధతి శోభనంబు పాడ
వరుగుణంబులనెల్ల వాల్మీకి నుతియింప
నారదమౌని గానం బొనర్పఁ

గీ. వెలఁగి సింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ
అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుఁడు తాల్ప
సామీరి మతిమీఱి సన్నుతిఁ గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చరిక చెల్ప

గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనముసేయు
నట్టికోదండరామునే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మాకన్నతండ్రి.

దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
మఖరక్షణచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలువేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మాకెనరైనచుట్టంబు
రావణహంత మాజీవధనము

గీ. కైకయీప్రీతకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమృగచర్మశాయి మాస్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసారభారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

సీ. వనరాశిఁ దనయంపమొనకుఁ దెప్పించిన
కోదండధరుఁడు మాకులగురుండు
తారకబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపం బైన
వేదవేద్యుండు మావిమలవిద్య
దండకాంతరమౌనిమండలిఁ గాచిన
మనువంశతిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
పగవానితమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
కరుణాపయోధి మాపరమదాత

గీ. శబరి యొసఁగినఫలములు చవులుగొన్న
భక్తిమాత్రైకదర్శి మాపాలివిందు
కఠినదశకంఠభుజగర్వగౌరవంబు
మట్టుపెట్టినవిలుకాఁడు మాబలంబు.

సీ. నాలుగుమోములబాలునితోఁ దన
బొడ్డున బాలెంతవూవుదనర
అడుగుఁగెందామరఁ బొడమిన లేనియ
మల్లోకములమీఁద వెల్లిగొలుప

ఉరమున నున్నయిందిరచేతికమలంబు
మెలఁగుచుమ్మైదల కామెతలు గొలువఁ
గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు
పొలివోనినిండువెన్నెలలు గాయఁ

గీ. బాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముదురునాగువుపైఁ గనుమోడ్చి యున్న
వాని లోకంబు లేలెడువరుసవాని
మెలఁత ! కలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

దశావతార స్తవము

గునుగు సీసములు

ఈపద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.

రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. వదనభుజోరుపాదాంఘ్రివలన విప్రక్షత్ర
వైశ్యశూద్రులు మదివలనఁ జంద్రు
ముఁడుఁ జూపువలన సూర్యుఁడు మోమువలన మ
రుత్పతి పీతిహోత్రులును బ్రాణ
మువలన వాయువు బొడ్డువలన నాక
సము శిరమువలన స్వర్గము పద
మువలన భువి చెవులవలన దిశలును
నుదరమువలన హేమోదరాండ

తే. చయము జని వృద్ధి లయ మంద సలుపునీవు
సాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర

సిద్ధ వైకుంఠనాథ లక్ష్మీసనాథ
రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ.

సీ. విరజానదీపరివృతసప్తసాలావృ
 తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనభవనసద నానర్ఘ్య
 తసపీఠపవనాదతల్పమున జ
గత్కల్పనాకల్పికల్పుండవై కుడి
 కాలు వంచి యెడమకాలు సాఁచి
కుడిచే యనంతునియొడలిపై నెడమచే
 యిని జానువందున నిడి వెనుకటి
గీ. కరయుగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియు భువి నీళ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ!

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గస్తూరి
 తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
 ళీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము మంచిసాలు భుజకీ
 ర్తులు బాహుబంధులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
 పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర
గీ. కలితపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ లక్ష్మీసనాథ... ... ...

సీ. మహనీయమత్స్యకూర్మవరాహనరసింహ
 వామనభృగురామరామరామ

బుద్ధకలికిరూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయుం లాదిగా న
నంతరూపము లయ్యు "సత్యతిష్ఠద్దశాం
గుల" మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
పాద్విభూతిత్రిపాద్భూతిగను పరమ
పదముగ నీస్వరూపము దెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషసూక్తమున నిన్నుఁ
బొగడనెగడితి వో విరాట్పురుష ! సుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ ! ... ...

సీ. మొగము శంఖము మీసము ల్గదాఖడ్గము
ల్వాలను చక్రము వాలమును సుశార్ఙ
మనుబూని మగమీనమూర్తి వై మెఱసి పా
తాళ మొఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి "స్వయంతీర్ణః పరాం స్తారయతి" యను
నోజ గా నీతి "యత్యుచ్ఛ్రియః ప
తనహేతు" వనిసోమకునకుఁ దెల్ప గుభాల్గు
భాల్గుభాల్న నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రచ్చుకొని వచ్చుముచ్చుమై వ్రచ్చి శ్రుతులు
దెచ్చి విధి కిచ్చినట్టినీహెచ్చువినుతి
సేతు వైకుంఠనాథ ! ... ...

సీ. అమృతవారాశి ఘటము మందరముఁ గవ్వ
ము ఫణి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁ బట్టి తరువఁగా ఘుమఘుమ
ధ్వనులు బ్రహ్మాండము తల్లడపడ
నపుడు "పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర" మని కూర్మావతారమునఁ గ్రుంగి

నగిరి క్రింద నిలిచి “నాన్నోదకసమం
దాన” మని సురలకమృతమిచ్చి (?)

గీ. నిరుపమానలక్ష్మీరమణీమణీమ
ణులు గొలువ విలసిల్లి తౌ నలఘుదాన
శీల! వైకుంఠనాథ! ... ...

సీ. హిమగిరిఁ గేరుదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులసరి కనుఁ
గవయుఁ బ్రహ్మాండముఁ గబళించుముట్టె పా
తాళముఁ బెకలించుదంష్ట్ర యొప్పఁ
గ వరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్షు
గర్భనిర్భేదివై భూర్భువస్సు
వర్భయచ్ఛేదివై వారాశిమగ్నభు
గ్నవసుంధరోద్ధరణప్రమోది

గీ. వై జగతి “యతో ధర్మ స్తతో జయ” యను
వచనము నిజముఁ జేసినవర్ధమాన
కీర్తి వైకుంఠనాథ! ....

సీ. ఎంతఁ జదివిన రవంత కులాచార
ధర్మ మెఱుంగడ తనకుమార
కుఁడయిన ప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నఱుక
రహి వచ్చినట్టిహిరణ్యకశిపు
కట్టెదుట నినుపకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మను
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుఁగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాదులు గడ

గీ. గడ వడఁక నల్గడ లదల వెడలి కెవ్వ
వార్చి రిపు చీర్చి పటు నేలినట్టి శ్రీనృ
సింహ! వైకుంఠనాథ!.........

దశావతార స్తవము

సీ. అదితికశ్యపునకు "నంగుష్ఠమాత్రఃపు
రుష" యనువచనము రూఢిసేయ
వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
గొడుగు జందెముఁ బచ్చగోఁచిపంచె
పంచశిఖలుం మాంజి పాలాశదండము
కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష,
మమర "నణోరణీయా న్మహతో మహీ
యా" నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి
గీ. పడ బలికడకు బుడమి మూఁ డడుగు లడిగి
త్రిభువనము లాక్రమించువర్ధిష్ణు వని భ
జింతు వైకుంఠనాథ!.........

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
పతివై ప్రబలి "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర"
మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శ
తారికఘోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా స
హస్రధా ఖండించి యానదులను
గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
జేసినపరశురామావేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ!.........

సీ. సూర్యవంశము పరిశుద్ధ మని దశర
థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై పుట్టి
సౌందర్యచాతుర్యసౌకుమార్య

దాత్తత్వాత్తగజాశ్వవన్యశనక స్యాగోమణీదానసం
పత్తిప్రీణితదేవధుల్యధిపతిర్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

3. వరాహావతారము

శా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమదనేహాఃపూరుషత్యక్తస
త్వాద్యాంభస్తలసీభ్రమప్రదఖురప్రత్యాళనామాత్రజా
గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కాలామివప్రాయశుం
భద్యాదోనిధిసప్తకీస్థలికిటిర్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

౪. నరసింహావతారము

శా. డింభద్రోహివధోత్కటోత్కమణరుష్టిక్షిప్తతారోమహా
షాంభోజప్రభవాండభాండదళనోద్యద్ధ్వానధీకృత్సభా
స్తంభాంతస్త్రుటనాస్ఫురత్పటపటధ్వన్యస్తనిశ్చేష్టని
ర్దంభోద్యోగదిశావశాపనృహరిర్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౫. వామనావతారము

మ. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్వస్త్రీకపరేడ్భ్రాంతివా
క్ప్రితికూలత్వదశానుకారిగళగాద్గద్యతత్వమాంభోజభూ
నుతిహాసన్నఖరోర్ధ్వసాతితపదార్ణోరుడ్జగంగాసవ
ప్రతిమాళీశకపర్దమండలవటుర్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౬. పరశురామావతారము

శా. ఆజిశ్రాఢిమదుర్జయార్జునగళోద్గ్రాస్సృగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభాక్తదస్వపహృతి ప్రాణాహుతిప్రస్ఫుర
ద్రాజాళీదివసావసానవిఘసప్రాయేందువేలాయితా
భ్రాజాధ్యక్షకుఠారధారిభృగురాడ్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౭. శ్రీరామావతారము

శా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపిత క్ష్మాభృద్ధనుఃపంచవ
క్త్రీపంచాళికదృఙ్క్షయయుక్తహుతభుగ్గీర్వాద్వయీపంచశ

వ్యాపారభ్రమకారిపుంక్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
ర్దైష్ణపుణ్యప్రదరాఘురాఘవపరం బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౮. బలరామావతారము

మ. కరిపూరుద్ధరణోద్ధలాంగలవిభగ్నక్ష్మాభరాదక్షది
క్కరిపాదప్రహతిస్ఫుటస్ఫుటితభాగవ్యాపృతగ్రీవసూ
కరపీకీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాధాధికూర్మాధిరా
ట్పరిక్షప్తప్రళయాంబుగాహనహలిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము

మ. అలిదోఃపీడనకర్కరీఫలితకంఠాభత్వదుత్తర్తుధూ
ర్తతృణావర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రాభర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్గాఢ్గ్రహణాగ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమైనాకని
ష్కృతనభ్రాలికనందగోపకసుతబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

౧౦. బౌద్ధావతారము

మ. గిరియుష్మద్ధనురస్త్రతాప్రభృతి మోఘీకృద్వధూశీలవి
స్ఫురణావర్మభిదాఢ్యధార్ఢ్యసఫలీభూతత్రిపూతత్రిపూ
ర్వరదైతేయజిఘాంసుశాసనపరోగ్రప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరదైతేయతథాగతాంగకపరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

౧౧. కల్క్యవతారము

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళతుచ్ఛమ్లేచ్ఛవీరచ్ఛటో
త్క్రమదాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రఖస్వామికా
గమవాన్ప్రస్రపయఃపరాగమథితక్ష్మాసౌరగంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తికకల్కిమూర్తిక పరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

సంకీర్ణ పద్యములు

గీ. అక్షరంబు వలయుఁ గుక్షిజీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వ కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.

క. సరి నక్షరములె మంత్రం
బరయఁగఁ దరుమూల మెల్ల నౌషధచయమే
ధర యెల్ల ఫలనిదానమె
నరు లాస్థితి యెఱిఁగి క్రియల నడపిరయేనిన్.

శా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియుం జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము దుర్లోభంబు సంతోషముం
బోలంగా నివి యాఱు నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపోదయ
శ్రీలం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లుం ధరామండలిన్.

ఆ. దేవునాన మున్ను దేశాన కొకరుండ
నిప్పు డూరనూర నింటనింట
నేవు రార్వు రేడ్వు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు
పదువ్రురైరి కవులు పద్మనాభ !

చ. అవనిపుఁ డాదరించినభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యముం
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయుం న
య్యవనిపుఁ డాదరింపనిభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యముం
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే ?

మ. నయనానందకరం బనిందితము నానాసద్ద్విజశ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహీజ మంచు నటు లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బిప్పచయంబు గోరి చనుమాడ్కిన్ సుందరాకారు ని
ర్దయుం శాసింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సారనిస్సారతల్ ?

చ. సరసులు గానివారియెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కలుపుట కంఠశోషణమె కాక రసజ్ఞత గూర్పనేర్చునే?

స్మరశరజాలవేదనకుఁ జాలక భ్రాంతిని రాతిబొమ్మతో
మఱఁగి రమింపఁగాఁ దివురుమానవుఁ డేమి సుఖింపఁ గల్గెడిన్ ?

సీ. నిపుణత రాజ్యవినీతుఁడు గాఁ డేని
నేల యేలెడువాఁడు బేలకాఁడె
సంగీతసాహిత్యసరసుఁడు గాఁడేని
కృతి సెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు కాఁడె
కుశలత సతిమతివిశదుఁడు గాఁడేని
విటుఁడగువాఁడు దుర్విటుఁడు గాఁడె
మాధవశ్రీపాదమగ్నుండు కాఁడేని
మోక్షార్థి ననువాఁడు మొప్పెగాఁడె

గీ. అతులరాజ్యనీతి యమలకావ్యసుశక్తి
యంగనానురక్తి యచలభక్తి
రతుఁడు గానివాఁడు పతిగాఁడు కృతిగాఁడు
కామిగాఁడు మోక్షకామి గాఁడు.

గీ. ఆఢ్యుఁ డున్నయప్పు డందఱుఁ బూజ్యులె
లెక్కమీఁద సున్న లెక్కినట్లు
అతఁడు పోవువెనుక నంద ఱపూజ్యులే
లెక్కలేక సున్న లేఁగినట్లు.

క. సామర్థ్య మున్నవేళల
నేమనుజునకేని నింద యెట్లాదవుఁ? గుసుం
బామేల్మిచీర దాల్చిన
భామ చెఱఁగుమాయుఁగాక బయలంబడునే ?

క. చేతనగువాఁడు కార్యము
కై తగ్గుచు వంగుఁగాక యల్పుం డగునా?
యేతముచడి దా వంగును
బాతాళమునీరు దెచ్చి బయలం జల్లున్.

చ. పరఁగఁగ నాల్గుపాదములు బాగగుతుండము ఘీంకృతంబు మా
కిరువురకున్ సమంబె మఱి యెక్కువయొక్కటి పక్షయుగ్మ ఖే
చరుఁడను నాకు సామ్య మొకసామజమా? యని దోమ పల్కిన
ట్లవయ మహానుభావులను నల్పుఁడు నోరికొలందు లాడెడిన్.

మ. సకలస్థాణుశిరఃప్రవృత్తి నురుపక్షద్వంద్వశౌక్ల్యాభిరం
జకుఁడన్ సర్వదిగంతగామి నసకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడన్ గావున మత్సమానుఁ డగునే శీతాంశుఁ? డం చెప్పుడున్
బక మిందుం బ్రహసించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

క. కవితాలక్షణ మెఱుఁగని
యవివేకికిఁ బద్య మిచ్చి యడుగుటకంటెన్
చవిలేఁగొని దండేఁగొనుకొని
భువిలో హరిదాసుఁ డైనఁ బుణ్యమె దక్కున్.

క. పదపద్యంబులు చదివిన
విదలించుక లేచిపోక వేడుకతోడన్
దుద ర మ్మని యిప్పించినఁ
బదివే లాకపోకవక్క భట్టరుచిక్కా!

ఈభట్టరుచిక్కాచార్యులు, తెనాలిరామకృష్ణప్రభృతులకు గురువనంబడు.

క. నక్కలు బొక్కలు వెతకును
నక్కఱలో నూరఁబంది యగడిత వెతకున్
గుక్కలు చెప్పులు వెదకును
దక్కిడినాలంజెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

గీ. తప్పు గుఱుతించి వ్రాయుం టుత్తమము; లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయుం టతిముదంబు

రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖకుండు
కలుగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబకాదె?

చ. వెనుకకుఁ బోక హుమ్మనక వేసట పొందక బంతిబంతిలోఁ
బెనుపక లోపలం బ్రమసి బెగ్గిల కంతయుఁ ముస్నె సూచుచున్
గనుఁగొను నక్షరక్రమముకందువ దప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డం డ్రు సద్బుధుల్.

షట్చక్రవర్తులు

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుకుత్సః పురూరవాః,
సగరః కార్తవీర్య శ్చ షడేతే చక్రవర్తినః.

జిగిబిగియును, రుచియును గల యీక్రిందిపద్యరాజములు యత్కర్తృకములో తెలిసినదికాదు.

సీ. హరిహరబ్రహ్మాదు లద్భుతం బందంగ
నెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాలుగుయుగముల నోలిని బదునాల్గు
వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగుప్తసప్తద్వీప
సంధుల జయశిలాస్తంభవితతి
నిలిపె నాఖండలాదులు పంపు సేయంగ
రాజసూయమహాధ్వరం బొనర్చె

గీ. సతలవితలరసాతలాద్యఖిలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁజెప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

సీ. చంద్రకందర్పాదిసౌందర్యవంతులు
తనుఁజూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనరె
త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయందు
బద్ధానురాగ గాఁ బరఁగఁ బరఁగె
అర్థికిఁ బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట
నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె
అమరులు దనమనోవిమలత కిచ్చమై
మెచ్చి నెచ్చెలులుగా మెఱయ మెఱసె

గీ. మహితకర్కోటకాహీంద్రమైత్రిపరుఁడు
పుణ్యఋతుపర్ణవర్ణితాగణ్యగుణుఁడు
వితతకలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు
నలుని గీర్తింప నఘములు దొలఁగు టరుదె ?

సీ. చంద్రనందనునకు సాధ్వియిలాకన్య
యందుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ
శ్రీమత్సురాంగనాసీమంతమణియైన
యూర్వశి పత్నిగా నుర్వి యేలె
వితతభాండాగారవిపులకోష్ఠాగార
తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె
ఆయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుర్ముఖుల దేవ
పతి చూచి వెఱఁగంద సుతులఁ బడసె

గీ. సుజనముచికుందభూపాలసోదరత్వ
మేరుమందరధృతియశోమేదురత్వ
సకలగుణరత్నభూషణసాగరత్వ
ధను నఘచ్యుతుఁ బురుకుత్సుఁ జను నుతింప.

సీ. మహి యెల్లయెడ నేలుమాంధాతృనకుఁ బుట్టి
యాదిగర్భైశ్వర్యం దనఁగఁ బరఁగె

బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్న సౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్కె
ఇరువేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకదినం
బాడిగాఁ గలయధ్వరాళిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యకోదండుఁడై
బహుకోటిదనుజుల బల మడంచె

గీ. ప్రకటశాత్రవభంజనభైరవుండు
పౌత్రతాయత్తకౌరవపౌరవుండు
హార్షితానేకజనవినుతారవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురూరవుండు.

సీ. పటుశక్తిశౌర్యు లర్వదివేవు రాత్మజుల్
పసిసేయ నిమ్మహీభరము దాల్చె
ఒక్కొక్కసుతు పేర నొక్కొక్కపట్టణం
బిలయెల్లఁ గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్నిపట్టణముల నఖిలమహారత్న
చయములు గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్రమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగినసుతుల నిల్ తొలఁగఁ దోలె

గీ. చెప్ప నొప్పదె నిజపౌత్రచిత్రఘోర
తమతపోలబ్ధగంగాంబుతరళసలిల
వీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసత వైకుంఠనగరు సగరు.

సీ. హేహయవంశధాత్రీశాబ్ధిచంద్రుఁడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేలె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి వడసె

ఏతప్పు సెన్నఁడు సెవ్వరు సెచ్చోటఁ
దలఁప రాకుండంగ నిలిపె నాజ్ఞ
ఏడుదీవులయందు నెన్నాళు హయమేధ
యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ

గీ. అతులతరదీర్ఘ సత్త్వసహస్రబాహుఁ
డహిగణాధిపఫణగణాయత్తభూరి
భూభరముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగదె
కార్తవీర్యార్జు నాహ్వయక్ష్మాతలేంద్రు ?

సీ. ఒగిఁ జతుర్దశమహాయుగములు భువిఁ దాల్చె
సత్యవ్రతము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు
జంభారివరుణాదిసంభావితులలోన
దమయంతి వరియించెఁ దనర నలుఁడు
ఆదిగర్భేశ్వరుం డై విప్రదాసుఁడై
చరియించెఁ బురుకుత్సజనవిభుండు
బ్రాహ్మణహస్తంబు భండార మదియె కొ
తారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుండు

గీ. సాగరము పేర్మి నిర్మించె సగరనృపతి
కార్తవీర్యుండు మహి జైత్రవర్తనుండు
వీరలార్గురుఁ దలపోయ విష్ణునిభులు
చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్ట నాంధ్రమహాభార
తమును రచించిన తిక్కనసోమయాజి కీతఁడు పెద్దతండ్రికుమా

రుఁడు. పదుమూఁడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున రాజ్యమేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద సేనాని.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
పాయక యెప్డు మోగియుంచుండు
భూసురప్రకరంబు సేసలు చల్లంగఁ
బాయ కెన్నియొ కుటుంబములు బ్రదుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు
సతతంబు మంగిట జాలువాఱు
రిపుల కొసఁగిన పత్రికలపుత్త్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుంద్రు

గీ. మానఘనుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మంత్రిమణియైనతిక్కనమంత్రియింట.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెలగడ్డపాటియేలిక యగుకాటమ రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుఁడు కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. పుల్లరియిచ్చి నొడంబడికపైఁ గాటమరాజుతనపసుల మనుమసిద్ధిరాజు మేఁతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడఁ దనకొడె దూడలలో నేదో నష్టము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధిరాజు పసులఁబోనీయఁడయ్యె. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధచరిత్రము "కాటమ రాజుకథ" యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధి పక్షమునఁ గొంత సేనతో ఖడ్గతిక్కన కాటమరాజు సేన నెదుర్కొని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరుకాఁగా నిలువరాక తిరిగి యింటికి వచ్చెను, నాఁడు స్నానము చేయఁబోఁగా స్త్రీలు

జలకమాడు మడుఁగుపట్టున భార్య నులకమంచ మడ్డు నేసి పసపుటుండ దాని పైనుంచి నీళ్ళబిందెఁ దెచ్చిపెట్టెనఁట! ఇది యే మని వ్యసనపడి యడుగ—

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లెందున్ ?
ముగు రాఁడువార మైలిమి
నగ పేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటన్ ?

అని యవమానకరముగా సైతము పల్కెనఁట! తర్వాతఁ దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుఁ బోసెను. తిక్కన తల్లి నిది యేమని యడిగెను. తల్లి "నాయనా! నీవు పోయినచోటికే పసులును మేఁతకుఁ బోయెను. అవియును విఱిగి వచ్చినవి. పాలును విఱిగెను" అనెనఁట!

క. అసదృశముగ నరివీరుల
మసిపుచ్చక విఱిగివచ్చుమగపంద క్రియన్
గసవున్ మేయఁగఁ బోయిన
పసులున్ విఱిగినవి తిక్క! పాలున్ విఱిగెన్.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయి పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గము నందినట్లు నాఁటికవుల వర్ణనము.

చ. పదటున వాజిరాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁడార్చినన్
బెదరి పరిభ్రమించి కడు బిమ్మిట వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యిదె వాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లవె యల్లదె యాశ్వఁడం చనన్
గొదుకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కందఱ కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్మసిద్ధివిభుచే మను గొన్నఋణంబు దీర్చె మా
తిక్కనమంత్రి సోమశిల దేవరసాక్షిగఁ జెన్ను సాకి —

నెక్కనవాజి సాక్షిగ మహి న్నుతి కెక్కనకీర్తిసాక్షిగా
స్రుక్కక మారుకొన్నరణశూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగన్.

సీ. *రణరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని
ప్రాణంబు వాసినపందగజము!
విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని తగులంగ
దెసదప్పి పాఱినదిగ్గజంబు!
చేరఁ జాలక తిర్గి చేమడ మల్లించి
మంచాన కందనీమదగజంబు!
బెనుతుల్లిచెలువులోఁ బిరుదు లన్నియుం రొంపిఁ
గ్రుంగంగఁ ద్రొక్కనకుంజరంబు!

గీ. నేఁడు మొదలుగాఁగ నెల్లూరివీథిలోఁ
బొగడుతనము సేయుమగలతలలు
పూరిగఱచి తిక్క! భూతమై సోఁకుము
యూరివారిసోఁకు గారుసేసి.

---

* పాఠాంతరము.

సీ. విజయాధిపునిదాడి వెనువెంటఁ దగిలినఁ
బ్రాణముల్ దాచిన పందగజము!
పెనుజల్లిపల్లెలో బిరుదు లన్నియుం వైచి
పరుగెత్తి వచ్చినపారుఁబోత!
దురములోఁ జావక దొరలెల్ల హాసియింప
మంచాన కొరిగిన కొంచెకాఁడ
చతురంగబలముతో సమరంబు సేయక
మానంబు విడచిన మందబుద్ధి

గీ. యనుచు నార్వేలవారు ని న్నుపహసింప
ధరణి నెల్లూరిలో నెట్లు తిరుగఁ గలవు?
వైరులను గెల్చి సత్కీర్తి వరలు మయ్య!
మంత్రికులహేళి, తిక్కనామాత్యమాళి!.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె
గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె
జయలక్ష్మి నీయురస్స్థలిన యుండుటఁ జేసి
హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియెఁ
ఆకారమెల్ల నీయంద యుండుటఁ జేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె

గీ. దిక్కదండనాథ ! దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగ వెఱఁగి నగము తిరుగు టుడుగు
నబ్ధి కట్టువిడుచు నచ్యుతుకోద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ !

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న ! యేతెమ్ము తారాద్రికడకు
గరుడినిఁ బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడి సిద్ధతిక్క ! కైవల్యమునకు
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్ర ! రా బ్రహ్మసభకు
ఐరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ !

గీ. యనుచు వేఱువేఱ నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరుఁ గూడ వచ్చి వచ్చి
దివ్యయోగి యైనతిక్కనామాత్యుండు
సూర్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.

ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదినంబు నీరులే
కున్నసరోవరంబు కడు నొప్పగుదీపము లేనియిల్లు నా

చిన్నఁదనంబు నొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలు మనపోలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా !

సిద్ధయ తిక్కన

ఈతిక్కన రణనిహతుఁ డయినపిదప వేములవాడభీమకవి యాతనియింటి కేఁగి యాతనిభార్యను "దీర్ఘసుమంగలీభవ" యని యాశీర్వదించెనఁట ! ఆమె భర్తవియోగవార్త తెలిపి శోకింపఁగా నాతఁడు—

క. గుణములనిధాన మగుమన
రణతిక్కన తాఁ గళేబరంబును శిరముల్
గణఁక మెయిఁ గలయ బ్రదుకును
బ్రణుతాఖలవైరిమకుటభాసితపదుఁడై.

అని పద్యము చెప్పి రణతిక్కన నుజ్జీవింపఁ జేసెనఁట! ఇదికట్టుకత. రణతిక్కనను గూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రాముని తల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీముతల్లియుం
గామునికన్నతల్లియును గంజదళాక్షుననుంగుఁదల్లియుం
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియుం.

ఉ. శ్రీయలరార శత్రువులఁ జెందిలి వార్యులు మంత్రిపర్యు లా
శ్వేలఘనుల్ నులించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో
లాలితశౌర్యధైర్య జయలక్ష్మి ప్రియంబున నివ్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా ! యిఁక నిల్పి యాడుమా !

*నెల్లూరుప్రాంతమునఁగల పట్టుపురాయిగ్రామానకుఁ దూర్పుభాగమునఁ బినాకినీనదీతీరమునఁ దిక్కనపాదనుస్థలము గలదు. ఆస్థలమందు గుట్టమీఁద రౌతును శెక్కినశిల యొకటి నేఁటికిని గలదు. అది తిక్కనప్రతిమ యని స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.

నెల్లూరు

సీ. ధీరుఁడై ధరయేలెఁ దిరుకాళదేవుండు
తిక్కనాయకుఁ డేలెఁ దేజ మెసఁగ
మన్మసిద్ధన యేలె మహిమతో దీపించి
దాదినాగన యేలె ధర్మరీతి
మనుగండగోపాలమనుజాధిపతి యేలె
స్వర్ణదేవుం డతిప్రభగ నేలె
గోపినాథుం డేలె గుణపయోరాశియై
రమణతో శ్రీరంగరమణుఁ డేలె

గీ. తిక్కనయమంత్రి యొకకొన్నిదినము లేలె
నేలె మీతండ్రి మర్యాద లెల్లఁ గలుగఁ
గడఁక నీవేలి తండ్రికంటె మించి
శరధిగంభీర! సంగమస్త్రాతలేంద్ర!

సీ. పాలించు నేపీట బ్రహ్మాదివంద్యుండు
లీల మూలస్థానలింగగురుఁడు
దీపించు నేపీట దేవాలయంబులు
ధావళ్యనవసుధాధాళము లయి

---

* ఈవిషయము ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమందలి చారిత్రకసంపుటములం దున్నది.

ప్రవహించు నేపీట బ్రహ్మాండకర్పరం
బొరసి మిన్నులుముట్ట నున్న పెన్న
చెలు వందు నేపీటఁ జిరకాలజీవన
స్వర్ణాలచెఱువు సంపూర్ణమగుచు

గీ. ప్రజలకును మన్కి సకలసంపదల కునికి
భోగములవీడు సురపతిపురికి నీడు
నమ్మికలటెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి
భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టణంబు.

సీ. ఏపట్టణంబున నెన్నంగ మున్నూట
యఱువది దేవాలయంబు లుండు
ఏపట్టణంబున రూపింప నన్నియు
నీరేడుబావు లింపారుచుండు
ఏపట్టణంబున నెల్లమానవులఁ బ్ర
శ స్తిగాంచిరి నెఱజాణ లనఁగ
ఏపట్టణంబున నేకాలమును బెన్న
కాల్వలచేత ముక్కాఱుఁ బండు

గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలసెట్టిబావి
పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుఁగ నేపట్టణమున
నట్టిపట్టణ మిలను సౌఖ్యముల కునికి
పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టణంబు.

సీ. చరియించితిని గాని జగము మూలస్థాన
పరమేశ్వరునివంటిభక్తవరదు
విహరించితిని గాని వివిధభూములు * పల్లి
కొండనాథునివంటికూర్పువేల్పు

* పల్లికొండనాథుఁడు, శయనించినస్వామి, రంగనాథుఁడు.

పరికించితిని గాని బహుదేశము లనంత
పద్మ సాభునివంటిభవ్యమూర్తి
వీక్షించితిని గాని విశ్వ మంతయుఁ బెన్న
నదివంటిదివ్యపుణ్యస్రవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశదేశాంతరముల
వేదగిరివంటిపావనోర్వీధరంబుఁ
గాన మిన్నివిశేషములు గలిగి ధరఁ బ్ర
సిద్ధి కెక్కెఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టణంబున నమరంగఁ దూర్పున
మాకందచందనమహితవనము
ఆనగరంబున కటు దక్షిణంబునఁ
జెలువారు వేమాలసెట్టిబావి
ఆయూరిపడమట నంభోజరాజి చేఁ
బ్రాకటం బైనకటాక మమరు
ఒప్పారునప్వీటియుత్తరదిక్కున
మున్నేటి కెదురైన పెన్న దనరు!

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబు పెన్న
బహుళగంధర్వసింధురబంధురంబు
రతనపుంబొమ్మ లప్పురిరమణు లనఁగ
వినుతి కెక్కెను నెల్లూరి విభవమహిమ.

శా. మల్లెల్ మొల్లలు సేమమా? శుభములా మాకందముల్ జాజులున్?
మొల్లం బారక యుండునా? సుదతులున్ మోదంబు వాటింతురా?
విల్లుం గోలయుం (యేమరూఢమరునా?) వేమాలనూ యున్నదా
నెల్లూరన్? బెదమసోమపీథిన కదా నీరాక జైవాతృకా!

రెడ్డిరాజులు

కాకతీయులయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగానుండి తత్సామ్రాజ్యము సన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలెనే వీరును స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము, కందుకూరు. వీరు మహాదాతలు. పదుమూఁడవశతాబ్దినుండి వీరిపాలనము పెంపొందెను. నూఱుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహోచ్ఛ్రియమున లేదు. వెల్లోటివెలమరాజులును, ఒడ్డెరాజులును ప్రబలశత్రువులై యీరాజ్యమంతరింపఁజేసిరి ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమునుగూర్చి యీక్రిందిసీసపద్యము వాడుకలో గలదు. శాసనములఁబట్టి పరిశీలించిన నిది మిక్కిలి యక్రమ మగుచున్నది.

సీ. పోలయవేమన్న పొలుపారఁ బండ్రెండు
వత్సరంబులు గాచె వసుధయెల్ల
అటవెనక ముప్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవాసికి నెక్క వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీశశత్రుండు
పదియాఱేనిట భూమిపదిలపఱిచె
ప్రజల కుబ్బసముగఁ బదువాలుగేఁడులు
కొమరగిరి యేలెను సమయుందాఁక

గీ. ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
రాచవేమన్న నాల్గు వర్షములు నేలె
మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

అనవేమనృపాలుడు

క. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవి జనకుఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడె పెనిమిటి
యవివేకియె తోడఁబుట్టు వనవేమనృపా!

క. కొంచెపుజగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యనవేమనృపా!
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

గీ. పందికొమ్మెక్కి పెనుపాముపడగ లెక్కి
మేటితామేటివీఁ పెక్కి మెట్టలెక్కి
విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
రాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియుం
రాకకు ముద మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్
ఆఁకొన్న నీయఁ డేనియు
నాకొలు వటు కాల్పవలయు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే,
ఆహవే రిపుకోదండచంద్రమండలరాహవే!

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవి చెప్పఁగా సంతసించి రాజు మూఁడు వేలు పారితోషిక మొసఁగెనఁట. కవి నేను నాల్గు వేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడు వే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువేఁ లొసఁగితి ననెను. కవి

మే మొసఁగినదే తిరిగి మాకొసఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదువేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను. రాజు ఆఱువే లిచ్చితి ననెను. కవి నేను పుట్టువుతోడనే యార్వేలవాఁడ ననెను. రాజు చాతుర్యమునకు మెచ్చియేడువేలు కొనుమనెను. కవి సంఖ్యమంచిది కాదనెను. రాజెనిమిదివేలిచ్చి పుచ్చెను.

కాటయ వేమన

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ ! కాటయవేమా !

కోమటి వేమన

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు విద్యాధికారి. ఈవేమన అమరుశతకవ్యాఖ్యాత; వేమభూపాలచరిత సాహిత్యచింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుఁడు.

క. ఈరేడుజగము లనఁ జె
న్నారెడు పదునాల్గుగుడ్ల నరిశము తెక్కల్
సారించి పొదుగుచున్నది
కోరిక నీకీర్తిహంసి కోమటివేమా ?

సీ. క్షాత్త్రవరాజవృక్షమ్ములఁ బడమొత్తి
దుశ్శత్త్రుపురముల దుక్కిదున్ని

చెనటివిరోధులక ... ...

... ...

వైరికాంతానేత్రవర్షంబు గురిపించి

పగతులయుష్ములు వంట చేసి

గీ. పదరుమన్నీలగుంపుల మొదలు గోసి

యెపుఁగ నూర్పించి తూర్పెత్తి యేకరాశి

ఖలను గావించె నీకత్తికాఁపుఁగుఱ్ఱఁ

డతులబలభీమ! శ్రీకోమటన్న వేమ!

ఈకోమటి వేమారెడ్డియాస్థానమున మామిడిసింగనాదులు మంత్రులు. తురగారాజున యనుమంత్రి దుష్టుఁడట! ఒకకవి వానిఁ బేర్కొనె.

క. కోమటి వేమనత్యాగము

భూమిఁ బ్రసిద్ధంబు కల్పభూజము చేతన్

చామున్న పగిదిఁ దురగా

రాముం డున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిన్.

శ్రీ సాళువగుండ నరసింహరాయలు

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీఁతడు కర్ణాటరాజ్యమా క్రమించుకొని పరిపాలించెను క్రీ.శ.1480ప్రాంతములం దీరాజు రత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనుసంస్కృతకవి యీతని దిగ్విజయాదికమును వర్ణించుచు సాళ్వాభ్యుదయమనుపదునాల్గు సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్ర

కవి యీతని కంకితముగా జైమినిభారతము రచియించెను. ఈత నిపేర "నవరత్న" పద్యములును "సప్తాంగపద్ధతి" పద్యములును రచింపఁబడినవి. వీనికిఁ గర్త పినవీరభద్రుఁడు కాఁదగును.

నవరత్నములు

సీ. దినదినంబును బెల్లదివిజులఁ బోషించు
 గౌరవబంధుఁ డేకార్యకాంక్ష ?
అప్పటప్పటికి లోకాంధకారము మాన్చు
 నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్చగించి ?
సచరాచరంబైనజగతియెల్ల భరించు
 ఫణిపతి యేఫలప్రాప్తిఁ జూచి ?
అదనున వర్షించి యఖిలజీవులఁ బ్రోచు
 జలధరం బే ప్రయోజనము గోరె ?
గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్యు
లన్యులోనరించుమేలు తా రాసపడరు
సకలభాగ్యోదయ కతారిసాళువాంక !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య
 విద్యకుఁ దోడైనవినయగుణము
వినయగర్భిత మైనవిక్రమారంభంబు
 విక్రమార్జిత మైనవిభవగుణము
విభవానుగుణ మైనవితరణోన్మేషంబు
 వితరణోపేతమై వెలయుప్రియము
ప్రియవచోనిరతమై పెంపొందు సత్కృతి
 సత్కృతిఁ జేకొన్నచారుకీర్తి

గీ. చారుకీర్తికి నెలవైనశౌరుషంబు
పౌరుషంబున వర్తించు భాగ్యభూమి
భూమి పాలించునృపతికి భూషణములు
గుండభూపాలునరసింహామండలేంద్ర!

సీ. సర్వజ్ఞుఁ డగుమంత్రి సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱుంగు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చినరాజు
శత్రుల నవలీల సంహరించు
శత్రుల నవలీల సంహరించినరాజు
ధరణి యేకాతపత్రముగ నేలు

గీ. కావున మహాప్రధానాగ్రగణ్యబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమలవరగండ! వీరప్రచండ
గుండభూపాలు నరసింహామండలేంద్ర!

సీ. సంగీతధర్మంబు సాహిత్యధర్మంబు
తెలియనేర్చుట ప్రజ్ఞగలఫలంబు
వితరణప్రౌఢియుఁ వినయసంరూఢియుఁ
గైకొంట సంపద గలఫలంబు
కుజనశిక్షణమును సుజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రాహ్మణభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగలఫలంబు

గీ. బట్టు విప్రుండు విద్యార్థి పరఁగ దాత
కిదియ లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెపుడు

సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహామండలేంద్ర !

సీ. బంగారునకు సౌరభము జనించినయట్లు
కులజుఁ డుత్తమగుణకలితుఁడేని
కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయట్లు
లుత్తమోత్తముఁడు శ్రీ నొందనేని
భావింపఁ జెఱకునఁ బండు పండినయట్లు
నెఱదాత ప్రియవచోనిరతుఁడేని
అలరుగందపుమ్రాన నలరు పూచినయట్లు
శ్రీమంతునకుఁ గీర్తి చెందనేని

గీ. భవ్యగుణసాంద్ర! సకలవైభవసురేంద్ర!
సహజదానశిబీంద్ర! భాషాఫణీంద్ర!
సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర!
గుండభూపాలునరసింహామండలేంద్ర!

సీ. వాహ్యాళిచో మత్తవారణసూకరా
శ్వములఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
ఆరగించెడిచోట నౌషధంబులచోట
నిద్రవోయెడిచోట నెలఁతచోట
వేఁట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
నాటపాటల వేడ్క నలరుచోట
వైద్యుచే......నిఱకటం బైనట్టి
తెరువున నని మొనల్ దీర్చుచోటఁ

గీ. దైవతస్థానవైభవతతులచోటఁ
గొత్తవారలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట
నాత్మరక్ష యేమఱకుండునతఁడె రాజు
గుండభూపాలునరసింహ మండలేంద్ర!

సీ. ప్రియముతో నిజమాతృ పితృభక్తి యొనరించు
ధర్మాత్ములకు వేఱె దైవ మేల?
మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
ధన్యులకును వేఱె తపము లేల?
సరససత్కవికావ్య సరణివినోదించు
సలిపుణ్యులకు వేఱె యమృత మేల?
సతతంబు సత్యభాషాదీక్ష వదలని
కృతకృత్యులకు వేఱె క్రతువు లేల?

గీ. ప్రాణపద మైనలలితాంగిఁ బాయకుండు
పురుషులకు వేఱె దేవేంద్రపురమ్మదేల
రాయచౌహాత్తమల్ల ధరావరావా!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. ధనికులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పదదు కుటిలుఁ
దగదు దుర్గాధిపత్యము జ్ఞాతి కొసఁగంగ
ధనము కావలిఁ బెట్టఁదగదు ఖలుని
దేశాధికారిఁగాఁ ద్రిప్పు నొప్పదు కూర్రుఁ
జనవు ప్రమాదంబు సాహసునకు
కాదు భీరుఁ దలారికము ప్రతిష్ఠింపంగఁ
గీడు వంచకుని వాకిటను నిల్ప

గీ. నమ్మ ననుమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
నమ్మియుండినచోట ప్రణంబు గనిన
వ్రణమునకుఁ దగఁజేయంగ వలెఁ జికిత్సఁ
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్మజ్ఞతో రాజ
హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ నంగనాసక్తుతోఁ
జెనుగుతోఁ దనయాత్మ చెప్పఁదగదు
నిందితుతోఁ బరనిందాభిలాషితోఁ
గ్రూరకర్మునితోడఁ గూడఁ జనదు
రాజవిద్వేషితో భూజనద్రోహితో
వంచకుతోఁ బొత్తు వలదు సేయ

గీ. పరఁగ నీరీతిఁ జరియించునరవరునకు
నూర కెవ్వారు మార్తులైవైరులగుచు
నడచిరేని యవశ్యంబు చెడక పోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సప్తాంగపద్ధతియను పేరిపద్యము లేదును జేకుఱినవి కావు. చేకుఱినమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

రాజపద్ధతి

సీ. ఉత్తమకులజుఁడై యుద్యోగశీలుఁడై
భాషలలిపు లెల్లఁ బరికళించి
వాక్పటుత్వము గల్గి వ్యసనము మాని య
ర్థము గూర్ప దక్షుఁడై శ్రమము దెలిసి
ప్రజలకుఁ జల్లనై బలములఁ బోషించి
సుకృతియై శూరుఁడై శుద్ధి మెఱసి
రాజదోషములు భూరమణుఁ బొందఁగనీక
పరమర్మభేదియై వెర వెఱింగి

గీ. గుప్తమంత్రుఁడై కుశలుఁడై కొలువు వెఱింగి
చారచక్షుఁడై దేశవిచార మరయు
నట్టిసన్మంత్రి గలిగినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

కోశపద్ధతి

గీ. తనభుజార్జిత మైనయర్థంబు దెచ్చి
యాయ మెఱిఁగి వ్యయించుచు ననుదినంబు
నరసి భండార మొడఁగూర్చునతఁడు రాజు
గండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

రాష్ట్రపద్ధతి

సీ. వర్ణాశ్రమంబుల వరుస దప్పఁగనీక
జారచోరాదుల పేరడంచి
దేవభూదేవతాస్థితులు పాలించుచు
నల్పువిన్నపమైన నాదరించి
అబలుని బలవంతు లదరి త్రోవఁగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తెలిసి నడపి
కొలువుమన్నీలలోపలిపోరు లడఁగించు
గళ్ల తూళ్లకు సలజళ్లు మాన్పి
గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్కఁ నిజగృహంబు
లరయువిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱిచి
యప్రమత్తుఁడై ధర యేలునతఁడు రాజు
గండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

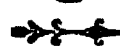
దుర్గపద్ధతి

సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిని ప్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబు సేసి
కోటి యాళ్వరి కొమ్ము క్రొత్తళంబు లగడ్త
లట్టళ్లు యంత్రంబు లనువుపఱిచి

ధాన్యంబు లాదిగాఁ దగుసవరణ లెల్ల
నొకటియుఁ గొదవ లేకుండ నునిచి
సీలిమార్గంబున సెనరైనదొరలను
బలసి పాళెములందుఁ గొలువు నిలిపి
గీ. నగరికావలి సావధానముగ నునిచి
చోద్య మిది యెట్టివారి కభేద్య మనెడు
నట్టు దుర్గంబులం దుండునతఁడు రాజు
గండభూపాలు నరసింహామండలేంద్ర!

బల పద్ధతి

సీ. జేడు పైతరువులు పెట్టక చేజేత
తవణదప్పకయ జీతంబు లిచ్చి?
చేరువదొర లిచ్చు జీతంబు వచ్చుట
రాకయుండుట విచారంబు చేసి
యగువలై తల.........తగినవైనను
గట్టకుండిన వారకముగ నిచ్చి
రణరంగమునఁ గానరా మెలంగినచోట
నుచితంబు లొసఁగుచు నుపచరించి
గీ. ప్రాఁతవారిని గొల్వాసపడనివారి
మూలబలముల మన్నీల మొనలకంటె
నంగళంబుగ నేలినయతఁడు రాజు
గండభూపాలునరసింహామండలేంద్ర?

మల్కిభరామ్

ఈతురుష్కప్రభువు క్రైస్తవ సం. 1550 తరువాత నాంధ్రదేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలన మొనర్చినవాఁడు. ఈతనివిజయముల నీచాటువు చాటుచున్నది.

ఉ. ఘాటిగ నేఁగి యుద్దగిరిఁ దార్కొని వేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోటల లగ్గపట్టి వినుకొండయుఁ బెల్లముకొండ తంగెడల్
పాటిమెయిన్ హరించి మఱి బల్మిని గైకొనెఁ గొండవీడుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనిపేర "ఇభరాం పట్టణ"మని నేఁటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁడైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయం దత్యం తాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొసఁగి మిక్కిలి విఖ్యాతి నొందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డనుకవి యయాతిచరిత్ర మను నచ్చతెల్గు ప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణోపాఖ్యానమును, నీతని ప్రాపున రచించిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియం దీతనికిఁ గుతూహలము మెండు. ఒకప్పుడు మల్కిభరామ్ ప్రభువు తనయాస్థానమునకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయని, అనంతపురపు హండెయప్పను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారేచమనాయని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారి వారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారినిఁ బొగడిన పొగడ్తలు వినిపింప నాయాకవీశ్వరులఁ గోరెనఁట! ఆకవీశ్వరులు చదివినపొగడ్త పద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుఱాలు మాగడిని సంగడి రాజులు గొల్వ రం దహో
వాలహాలోగ్రఫాలదహనాత్మునియంతటి ధాటివాఁడు నా
యేలిక వేంకటాద్రిధరణీశుని తిమ్మఁడు పెమ్మసాని భూ
పాలుఁడు హెచ్చుధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లరు లొచ్చు వానికిన్.

ఉ. పట్టకరాఁడు బెట్టుఱికి మన్నెకుమారులసీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యకుంఠితసింహదలాటరాయఁ డీ
పెట్టినదండుఁ దీఁడు రణభీష్ముఁడు హండియయప్పకోరికిన్
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిండుటికి కోటలుకొమ్మలు గొన్నశూరుఁ డా
గద్దటిగప్పి రాచపులి గండరచాలుఁడు మట్టనంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక'మడంపనె పుట్టినాఁడు మీ
పెద్దటికాలు సాగ వీకఁ బ్రేలకుఁడీ కుడిమన్నెభూపతుల్ !

ఉ. టెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు ఢీకొని తాఁకినజోకగాక యీ
చిక్కుపకీరుమన్నెసరిజేసిదొరల్ మొనలందు నిల్వనా !
నిక్కము బంగరేచనృప నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కున లోకముల్ పగిలి పాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్ !

చ. బలరిపుభోగ ! కృష్ణవరపాలుని పేరకుమారమల్ల ! మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు చుక్కలఁ జూచి కూయవే.

పేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కినరాజు లెల్లరు నాగ్రహభరితులై యుద్ధసన్నద్ధు లయిరట! అంతట మల్కిభరామ్ ప్రభువు "ఈపొగడ్తవలనఁ బొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును గాని మీ కేమియుఁ గొఱఁతకల్గ"దని చెప్పి వారిని శాంతిపఁ జేసెనఁట !

ఈతనిపైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

సీ. నవ్వైనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞ
ధీరాత్ములకుఁ బదినూఱు లిచ్చు
రమ్మనెనా సభాషాోధసత్కవివర
జాలములకుఁ బదివేలు నిచ్చు
కూర్చుండు మనియెనా గురుతరశాస్త్రజ్ఞ
లక్షణవిదులకు లక్ష యిచ్చు

సాబాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక
కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు

గీ. బళిర! చతురబ్ధిమేఖలాకలితధాత్రి
చక్రనిర్వక్రపాలనాచారుకీర్తి
రమ్యముక్తాతపత్రరారాజితుండు
చారుతరమూర్తి! యిభరాముచక్రవర్తి!

సీ. కర్ణాటకాధీశుకంఠమాలికమీఁదఁ
గురురాజుముత్యాలగొడుగుమీఁద
వింధ్యదేశాధీశువెల్లవల్వలమీఁద
గౌళేశువజ్రాలగద్దెమీఁద
పాంచాలభూమీశుపట్టుపల్లముమీఁదఁ
బాండ్యభూపతివెండిబరణిమీఁద
బంగాళజననాథుపాంచజన్యముమీఁదఁ
గుకురేంద్రుధవళగోళకముమీఁద

గీ. ఆడిపాడించు నటియించు నపఘళించు
మెచ్చు కుప్పించుఁ గెరలించు మేబళించు
సంతసంబున నీకీర్తి జలజనేత్ర
మానవోపేంద్ర! యిభరాము మండలేంద్ర!

ఉ. రా యిటు భట్ట! యేమి కవిరత్నమ! పిల్చితి; పీవి పద్యముల్;
ఏయవనీశుపై? నృపకులేశ్వరుఁడౌ నిభరామశాహిపై;
నాయతపుణ్యమూర్తి యతఁ డర్థులు వేఁడిన నిచ్చు; నిచ్చునా
చేయుకు రెండువేలు పదివేలును లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు; నా!

కవిత్వము నేర్చినవారికిఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు సమ్మానము మెండుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడఁట! ఒక ప్పుడు కవిత్వము నేరని చతురు లిర్వురు "కరయుగమును"

"యరలవమదనస" యను కందపద్యములను దలలు మార్చి మల్కిభరాము ప్రభువున కన్వయించునట్లు చదివి పెద్దగా సమ్మానింపఁబడిరఁట.

క. కరయుగమును జరణంబులు
నురము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్
సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కిరి
మఱిమఱి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా !

క. యరలవమదనస యనుచును
బరువడి నీయక్షరములు భయనయతతులన్
నిరతమును వ్రాయ నేర్చిరి
మఱిమఱి నీపుత్త్రులెల్ల మల్కిభరామా !

ఉ. ఏడు కులాద్రులెక్కి వెస నేడు పయోధులు దాఁటి లీలమై
నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడన్ విహరించి కీర్తి యా
రేడు జగమ్ములన్ వెలయ నేచినమల్కిభరాముచంద్రుఁడే
యేడవచక్రవర్తి పదునేడవరాజు ధరాతలమ్మునన్.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ దఱఁడు రాహుముఖంబునఁ జిక్కె, వాహినీ
రాజును రాజుగాఁ దఱఁడు రామశరాహతిఁ దూలె, దేవతా
రాజును రాజుగాఁ దఱఁడు రావణసూతికి నోడె, నాజిలో
రాజనరాజు మల్కి యిభరాముఁడె రాజుధరాతలంబునన్.

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోఁతులరాజు, రేణుకా
రాముఁడు పోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁడైనగోపికా
రాముఁడు వెఱ్ఱిగొల్లఁ డిఁక రాష్ట్రములందు సమానులేరయా
రాములనెంచిచూడ నిభరామ మహీధవ భవ్యవైభవా

చ. మలికిభరామభూప ! మహిమండలరాజకులప్రదీప ! నీ

జలలిపు రెండమావులు (......) బూడిదపాల్లునీరుబు
గ్గలు వడగట్ట (......) శారదమేఘజాలముల్ !

ఉ. రార విధాత ! యోరి వినరా ! తగురా ! తలకొట్టమారి ! ని
స్సారపులోభిరాజులను జంపక మల్కిభరామభూవరుఁ
జారుయశోధనుఁ సుగుణిఁ జంపితి వర్థుల కేమి దిక్కురా
చేరిక నింతరాజును సృజింపఁగ నీతరమా వసుంధరన్ ?

మైసూరి చిక్కదేవరాయలు

ఈతఁడు పదునేడవశతాబ్దియందు మైసూరుప్రభువై పేరెన్నిక గన్నవాఁడు. ఈతనిపేర సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్యస్తు విశ్వవిశ్వంభరాభరణైక
దక్షదక్షిణభుజాస్తంభ ! నీకు
విజయోస్తు సర్వక్రవిక్రమక్రమకళా
పరిభూతవిద్విషత్పటల ! నీకు
మహనీయతాస్తు సామంతచూడారత్న
బిరుదాంగదస్ఫారచరణ ! నీకు
హర్షోఽస్తు పృథుశాశ్వతైశ్వర్యధూర్ధుర్య
సౌందర్యధుర్యతాశ్చర్య ! నీకు

గీ. వివిధవిభవోఽస్తు సత్కీర్తివిజితరజత
తారకాదారతారకాదారవార
హారనీహారవివిషదాహారరుచిర
హార ! మైసూరిచికదేవధీర ! నీకు.

సీ. శ్రీ మించు జడదారి చికిలి డెందపు టూట
పట్టువాఁ డపరంజి పట్టువాఁడు
తన భక్తులగువారి తప్పు లన్నియును మ
న్నించువాఁ డనుకంప నించువాఁడు
తలఁచినఁ జాలుఁబాతకము లన్నియుం రాచు
పేరువాఁ డరదంపుఁ బేరువాఁడు
తఱచు లెవ్వియుంలేక తానయై త్రైలోక్య
మేలువాఁ డిందర మేలువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁ గాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి
పటలదరివీరమకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జిక దేవగాజమణికి.

సీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణమహోభు
జంగమార్చనము నేజాణ సేయుం
చారదర్శనము సజ్జనశుద్ధమగు శివా
చారదర్శనము నేసరసుఁ డెఱుఁగు
దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
దేవ మాన్యములు నేధీరుఁ డొసఁగు
రణపరాక్రమము దుర్ధర ధరాధరవిదా
రణపరాక్రమము నేరాజు గాంచు

గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు నుదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రన్మహామండలాగ్రఖండి
తాగ్రహాగ్రహాదుగ్నిగ్రహారిహారి
పాలనవిహారి చిక్కభూపాలశౌరి.

సీ. సిరి మించు.........
పఱపువాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

కళుకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణి కోపుఁ
బటుపువాఁడొకఁడు నీయొటుపువాఁడు
కదలిరాయలతరంగముల చిందులు పొందు
పటుపువాఁ డొకఁడు నీయొటుపువాఁడు
నునుఁబూల రెండు నొందుగ నేయు విలువిద్య
పటుపు వాఁడొకఁడు నీ యొటుపువాఁడు

గీ. విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల
సార! యాహవధీర! సాహసకుమార!
కోవిదవిధేయ! హగలుగగ్గోలురాయ!
రాజదేవేంద్ర! చికదేవరాజచంద్ర!

సీ. కదఁగి వీరాధివీరుఁడు వచ్చె నని పూరి
గఱచువారును దారి మఱచువారు
హగలుగగ్గోలురాయఁడు వచ్చె నని చెట్లఁ
దారువారును గట్టఁ జేరువారు
గడిమన్నెదొరలగండఁడు వచ్చె నని కూలి
పొరలువారలు జాలి నొరలువారు
ఘోరాజివిక్రమార్కుఁడు వచ్చె నని నీళ్ళ
చొచ్చువారును గాళ్ళ చచ్చువారు

గీ. నగుచుఁ దారెలగోల్ హాళాహాళికి నళికి
పఱచునిజబల మాజికిఁ బఱపలేక
పఱచె నికేరికిళవ్వభూవరుఁ డయారె
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

సీ. డాసి ఢిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె
గోలకొండకుఁ గొత్తళాలు బలిసె
తగవిజాపురి నగద్తలు పొగద్తలు గాంచెఁ
గటకార్గళములు మిక్కుటము లయ్యె

ప్రబలి కల్బురిగవప్రములు దీప్రములయ్యె
నాగడా నుక్కడా లతిశయిల్లె
గొల్లూరు పలుదెఱంగులఫిరంగులఁ బొల్చె
బెడదకోటకు రస్తు బెడిద మయ్యె

గీ. ఔర తొల్లగడాన పటిమి తటిమి
నిక్కునిక్కేరిశివ్వపనేని నరగ
విఱుగఁ బొడిచినయావార్త విన్ననాఁడె
యాహహోపేంద్ర! దేవరాయక్షితీంద్ర!

మ. కడిమిన్ మైసురిదేవరాయలకు రంగస్వామి వెన్నాసగా
నడువన్ దండి నఖండచండిమపుఖుండాల్యాని చాముండి యె
ల్లెడలన్ దోడును నీడ యై నడువఁగా నిక్కేరిలాండీలవం
గడపుంబ్రా పయి నిల్చె నంతకుఁ దహంకారంబు దా నెట్టిదో.

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తాన్మహమ్మదు
పాదుసాయెదఁ దాకు నీదుబాకు
ఎదిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్తి నీదుకత్తి
కవసినఁ జాలదా రవణించురాయదు
నేదారులకుమారి నీదుచూరి
మలసినఁ జాలదా మథురతంజాపురీ
నేతలపై దూరు నీదుబారు

గీ. పరనృపతు లెంత నీయంత దొరకు రాయ
ఘేరికాభూరికాహాళాభిలమకర
మర్తు బాంకుళదోనేజమహితబిరుద
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

ఉ. మీజముదాడివాఁడి కడిమిం గడి మించినదుండగీలఁ జెం
దేజముదాడి యొక్కరవడిన్ రవడించెదునీకడింది ...

డాఁగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడం బయారె నీ
కేళులు దేవరాయనృపతీ! జగతీతరుణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచేఁ బోరుపా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్వప్పనా
యఁడు దానూడనిఁ బాడెఁగాక కళ్యాణాగడాంబాగడా
గడవై రాగడకాగడాకహాగడాఖానుల్ మదింగుందఁగన్.

మహాస్రగ్ధర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణిఁ గని బెగడుల్ గాంచుటేవింత వైరా
గడరాడాలాహులరాంబాగడకహాగడముక్తామహాల్గోలకొండా
గడఢిల్లీఘూహులరాసాగరకలఁబరగీఖానవర్గంబు తద్ధా
కృడమాత్కారం బటంచున్ గడగడ వడఁకున్ గర్జ విన్నప్పు డెల్లన్.

మ. కలకాలం బరిదైన శివ్వవసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టక నేఁడు తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్కమా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునో!

మ. గడిసీమల్ బెగడన్ విజాపురము వేఁగన్ గోలకొండన్ వాడా
వాడి పుట్టన్ గటకంబు డంబుచెడి ప్రయ్యన్ జెంజితంపూపురుల్
వడఁకందన్ మధురన్ మహాభయము పర్వ నీ బలం బాజికిన్
వెడలున్ జేకొనువార లేరి యిఁక సుర్విన్ దేవరాయాగ్రణీ!

చ. గడగడ నన్యభూమి వడఁకన్ గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్గడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁ బూని పో
రడవులరాతికోటు లరయన్ నెరయందవుఁ దేజి నెక్కి నీ
పుడమిని దేవరాయనృపపుంగవుఁ డీఘనుఢాక యెట్టిదో!

శా. కట్టున్ మట్టును మీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టి యారోద్దు ,తాఁ
గట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిఁ జేపట్టు గాఁ
బట్టెన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచేఁ బాలించి లాలించి చే
పట్టెన్ [illegible] దేవరగణిసాలుంగు [illegible]?

మ. ధరణీచక్రమవక్రవిక్రమముచేతన్ నేనె సాధించి భూ
సురులం బ్రోవగ పుట్టినాఁడ నిదె యంచున్ వామపాదంబునం
బిరుదుం బెండెము పెట్టినాఁడవఁట యెంతే మమ్ముఁ బోషింప నీ
కరుదే మైసురిదేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్రతేజోనిధీ.

మ. శ్రీరంగౌకవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
దారస్ఫారకృపాకటాక్షములచేత న్విశ్వవిశ్వంభరా
ధౌరంధర్యకళావిశేషవిలసద్భాగ్యోర్గళుం డైన మై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్

సీ. కురు విరాట వరాట కరహాటనృపజూట
తటకిరీటములపైఁ దాఁకితాఁకి
చోళ నేపాళ పాంచాల భూపాలవి
స్ఫాలఫాలములపైఁ బ్రాలి ప్రాలి
యంగ గౌళ కళింగ వంగ బంగాళరా
డుత్తమాంగములపై నుఱికి యుఱికి
కుకుర కాశ కరూశ కోసలక్ష్మాధీశ
మాంసలాంసములపై మలసిమలసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసఁగియుండు
నతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
విస్ఫురచమూసమూహ సాహసధురాప
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడఁగిపై రాగడాగడగడాగదపడం
తులపాపటలకు సిందూరరజము
గోలకొండబెడందకోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్మీరరసము
కటకకళ్యాణమక్కావధూకబరీభ

డాజగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడం బయారె నీ
తేజులు దేవరాయనృపతీ! జగతీతరుణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచేఁ బోరుపా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్వప్పనా
యఁడు దానూడనిఁ బాడెఁగాక కళ్యాణాగడాంబాగడా
గడపై రాగడశాగడాశహాగడాఖానుల్ మదింగుందఁగన్.

మహాస్రగ్ధర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణిఁగని బెగడుల్ గాంచుటేవింతవైరా
గడరాడాలాహురాంబాగడశహాగడముక్ఖామహాల్గోలకొండా
గడఢిల్లీఘూహురాసాగరకలఁబరగీఖానవర్గంబు తద్ధా
క్కడమాత్కారం బటంచున్ గడగడ వడఁకున్ గర్జ విన్నప్పు డెల్లన్.

మ. కలకాలం బరిపైన శివ్వవసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టుక నేఁడు తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునో!

మ. గడిసీమల్ బెగడన్ విజాపురము వేఁగన్ గోలకొండన్ హడా
హడి పుట్టన్ గటకంబు డంబుచెడి వ్రయ్యన్ జెంజితంపూపురుల్
వడఁ కందన్ మధురన్ మహాభయము పర్వ న్నీ బలం బాజికిన్
వెడలున్ జేకొనువార లేరి యిఁక నుర్వీన్ దేవరాయాగ్రణీ!

చ. గడగడ నన్యభూమి వడఁకన్ గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్గడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁ బూని పో
రడవులరాతికోటు లరయన్ నెరయందపుఁ దేజి నెక్కనీ
పుడమిని దేవరాయనృపపుంగవుఁ డీఘనుధాకయెట్టిదో!

శా. కట్టున్ మట్టును మీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టి యారోడ్డు ,తాఁ
గట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిఁ జేపట్టు గాఁ
బట్టెన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచేఁ బాలించి లాలించి చే
పట్టెన్ మాయూరె చిక్కదేవధరణీపాలుండు సామాన్యుఁడే?

మ. ధరణీచక్రమపక్రవిక్రమముచేతన్ నేను సాధించి భూ
సురులం బ్రోవను పుట్టినాఁడ నిజ యంచున్ వామపాదంబునం
బిరుదుంబెండెము పెట్టినాఁడవఁట యెంతే మముఁ బోషింప నీ
కరుదే మైసురిదేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్రతేజోనిధీ.

మ. శ్రీరంగేశవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
దారస్ఫారకృపాకటాక్షములచేత న్విశ్వవిశ్వంభరా
ధౌరంధర్యకళావిశేషవిలసద్భావోర్గళుం డైన మై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్.

సీ. కురు విరాట వరాట కరహాటనృపజూట
కటకిరీటములపైఁ దాఁకితాఁకి
చోళ నేపాళ పాంచాల భూపాలవి
స్ఫాలఫాలములపైఁ వ్రాలి వ్రాలి
యంగ గౌళ కళింగ వంగ బంగాళరా
డుత్తమాంగములపై నుఱికి యుఱికి
కురుర కాశ కరూశ కోసలక్ష్మాధీశ
మాంసలాంసములపై మలసిమలసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసఁగియుండు
నతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
విస్ఫురచమూసమూహ సాహసధురాప
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

కదఁగిపై రాగడాగడగడాగదపడం
తులపాపటలకు సిందూరరజము
గోలకొండబెదందకోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్మీరరసము
కటకకళ్యాణమక్థావధూకబరీభ
రములకుఁ జంపకప్రసవసమితి

ఆముదానగరఢిల్లీమాహురాపురాం
గనలమోవులకు లాక్షాద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు నేయశోధనుని తేజ
మతఁడు శోగడొందు చెందును నసమసమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాణ్మదవిదారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. గడిదొరల్ గడగడ వడఁక సీరోడుపై
గగ్గోలుపడి కోట గట్టుకొనియె
దిక్కుదిక్కులవార్త కెక్కనక్కారెడ్డి
నట్టిట్టుచేసి చేపట్టుపట్టె
తోడ్తోడ గంధసింధురసైంధవవ్రాత
ముడివోనికడిమిచే నొడిసితెచ్చె
శ్రీదేవితో జయశ్రీ లెన్సరొక్కనుచు రాఁ
గీర్తిప్రతాపవిస్ఫూర్తిఁ గాంచె

గీ. ఘోర కేతనపటపటాత్కారధీర
కరటిఘీంకారపటహభాంకారవీర
వారహుంకారచాపటంకారఘోర
రణవిఘటితారి చికదేవరాయశౌరి.

గీ. పంజరమున నుంచి పండ్లు చక్కెర లిచ్చి
మాటనేర్పి చిలుక మనుపునట్లు
నింట్లొసంగి ధనము లిచ్చి విద్యలు నేర్పి
ప్రోవు బుధులఁ జిక్కదేవవిభుఁడు.

లయ. లిబ్బివిరిబోణిదయ గుబ్బతిలుసంపదల
నుబ్బుచికదేవవిభునిబ్బరపుఁదేజం
బబ్బురము లై నతరిమబ్బులన పైఁబడదు
గబ్బితనపుందురుకబెబ్బులులబిబ్బీ

గుబ్బెతలతండములసిబ్బెపుమిటారివగ
లబ్బుబిగిగుబ్బచనుగుబ్బలులమీఁదన్
జొబ్బిలుమృగీమదపుగబ్బులు వెసం దొలఁగ
ద్రొబ్బుచు దిగంతముల గొబ్బుచు మెలంగున్.

చ. ఒకచెలి నొక్కచే వెనుక నుండి కనుంగవ మూసిపట్టి వే
రొకకర మెత్తికొ మ్మనుచు నొక్కతెకుం గనుసన్న చేసిన
న్నొకపరి ముద్దు వెట్టుకొన నొక్కతె వెంటనె వచ్చి మెచ్చి దా
టికిఁ జికదేవరాయ లొకనేర్పున వంచనసేయకుండునే?

సీ. వెనరుఁజూపులు వాఁడిఁ దనరుతూపులు భక్తి
పరులపై నరులపైఁ బఱపువాఁడు
చుట్టునైదువుఁ దమ్మిఁ బుట్టునైదువు నైజ
కరమున నురమునఁ గలుగువాఁడు
చందుఁ గేరెడుతమ్మిచిందుమీఱెడుశంఖ
రాజంబు తేజంబు గ్రాలువాఁడు
కెంపుపావలు విశియంపుతేవలు సాత్మ
పదముల రదములఁ బరఁగువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁగాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి
పటలదగిపీరమకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జికదేవరాజమణికి.

సీ. అరికాంతలమునుంగుతెరలఁ దెంపరలాడి
కడుఁ బొగడొందుజిష్ణుఁడవు నీవు
కళలచే విబుధలోకముల కెంతయుఁ బ్రీతి
కొలుపఁ జాలినకళానిధివి నీవు

సర్వసర్వంసహాచక్రంబు జీవనా
కలనచే నలరించుఘనుఁడ వీవు
మహనీయముగ సర్వమంగళావాప్తి చేఁ
గర మొప్పురాజశేఖరుఁడ వీవు

గీ. అవుర! నృపమాత్రుఁడవె మహోదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రదనర్గళోగ్రాసిజప్ర
తాపతపనప్రతాపితోద్దండరిపున్న
పాలి శ్రీచిక్కదేవభూపాలమౌళి.

మ. అమృతం బానకయున్నఁ దద్రుచులపై వాసక్తియే కల్గదా
యమృతం బానినమీఁద మానవళమా? యాహా! భవద్విస్ఫుర
త్క్రమనీయోక్తులు నట్లగాదె? యిఁకమీఁదన్ గ్రోల కెట్లుండు నే
నిమిషం బేనియుఁ జిక్కదేవనృపతీ! నిస్తంద్రసాంద్రద్యుతీ!

కోటిరామరఘునాథరాయలు

ఈతఁడు పుదుకోటప్రభువు. పదునేడవశతాబ్దివాఁడు. ఆంధ్రభాషార్ణవకర్త నుదురుపాటి వెంగన యీతనియాస్థానకవి.

తురంగ పంచకము

సీ. ఆస్కందితాస్కప్రహసితాశుగోద్యత్తు
రంగమం బగు నీతురంగమంబు
ధారితకల్వరోద్ధతిధుతస్థావర
జంగమం బగు నీతురంగమంబు
కేళితోద్వేగాధరీకృతహరిభృద్వి
హంగమం బగు నీతురంగమంబు
వల్గితస్యదవినిర్భగ్నఫణాద్యభు
జంగమం బగు నీతురంగమంబు

గీ. ప్లుతజవవినిర్జితసురాశ్వవితతగమన
చంగమం బగు నీదుతురంగమంబు
కలితగుణపేటి! కవికోటికల్పవాటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!.

సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారిరాజన్య
కోటికోటీరముల్ కుదియఁబడును
జోడెనల్ చూపెనా శూరవీరకఠోర
గంధారధసింధురఘటలు చదియు
చౌ దాఁట్లు దాటెనా సామంతభూపాల
జవనకంఖాణముల్ ప్రగ్గి మ్రొగ్గు
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రములకరణిఁ దిరుగు

గీ. బలిర రవగాలు ఘటియింప భండనమున
వెడఁదయురములు బరులును విఱిగి విఱిగి
దొరఁగు రిపుకోటి నీదెగా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

సీ. కదలిక చూపెనా కక్కసంపదు నేల
గుండెలు కలఁగు గగ్గోలుగాను
దులదుల నడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు
పరువులు వాఱెనా పరిపంధినరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తళించు
కరకరి సెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునిటు పఱచి వెఱచు

గీ. దూఱి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖురపుటోద్ధతు లదరంగఁ గొట్టి మెట్టఁ

దొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన శాత్రవసమితిశిరోజముల్
గసకస ఘాసమ్ముకరణి నమలి
కదనాన విమతులకండలు గుండెలు
ఝళిఝళి కబళమ్ముసరణి మెసఁగి
ప్రధనాన మార్తుఱప్రక్కలు డొక్కలు
కరకర ఖాణంబువరుస మెక్కి
బవరానఁ బరరాజవరులరక్తంబులు
గళగళ జలములగతిని గ్రోలి

గీ. మొట్టి మర్దించి చుట్టుక మెదలనీక
గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి
తొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!

సీ. గర్వాంధపరిపంథిగంధసింధురముల
కొమ్ముకత్తుల మొనల్ కొట్టి కొట్టి
చెనఁటిదునేదార్ణశిరముల గొగ్గిల
గొలుసులు పీడంగఁ గూల్చి గూల్చి
మూర్ఖారివీరులౌ ముసలమానులమోము
ముక్కుదూలము లూడ మోఁది మోఁది
ఘోరవజీమోటుజీరాలయుంగరాల్
చెదరి ఝల్లన రాలఁ జెండి చెండి

గీ. చీఁటి తూఱుచు ఖురములఁ జించి చించి
పేరెములు వార బారువ వెంట లగుచుఁ
దొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!.

వెలుగోటివారు

వీరిచాటుపద్యములు పరశ్శతముగా నున్నవి. మచ్చునకుఁ గొన్నిమాత్ర ముదాహరించెదను. వేంకటగిరిప్రభువులు వాని నన్నిటిని ముద్రింతురుగాక!

చ. కదనమె బొమ్మఁగల్లు చెలికత్తెలు వీరజయాంగనామణుల్
మదకరిమస్తకుంభముల మాటికి దొంతులు సంగరస్థలిన్
గుదిగొని పద్దరాహుతుల క్రొవ్వులు గుజ్జనగూళ్లు బాపురే
పొదలెడు రాయరావు ననపోతయ ధర్మని ఖడ్గపుత్రికిన్.

ఉ. మత్తుఁడు కూర్మరాజు విషమత్తుఁడు నాగవిభుండు మిక్కిలిన్
మత్తుఁడు సూకరాధిపుఁడు మత్తగజంబులు తిండిపోతు లీ
తొత్తడికాఁపురంబు తుదఁదూఁగ దటంచును రత్నగర్భ నీ
పొత్తుల నీభుజాబలము పొందెనపో యనపోతభూవరా!

శా. ఏమీ శేషుఁడ? ఏమి శారద; ముదంబే పారునా? తొంటి వి
క్రామంబేమియుం లే; దకేమి? నసిమీఱన్ రావుసింగాంకుఁ డు
ద్దామప్రౌఢి జయింప సోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగులై
భామల్ దామును బాములన్ వెదకఁగా బాతాళమున్ దూఱితిన్.

చ. కుదురుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురీంద్ర! కొమారతిమ్మ! నిన్
గదియఁగ నగ్రహారములు కైకొనఁజాతురు భూసురోత్తముల్
బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు పోయి యూర్వశిన్
గదిసి కుచాగ్రహారములు కైకొనఁ జాతు రదేమిచిత్రమో!

ఉ. రంగపనేనియబ్బనృపరత్నము గోపనృపాలుధాటికిన్
సంగరరంగభూములను శాత్రవకోటులు నిల్వలేక సా
రంగముఖీలలాములను రాజ్యతురంగకపీంద్రసంపదల్
సంగతి నప్పనం బొసఁగి శైలములన్ విహరింతు రెప్పుడున్.

మ. తలఁ వెల్లన్ హరిభక్తియుక్తి దినకృత్యం బెల్ల ధర్మక్రియల్
నిలు వెల్లన్ దయ రూపమెల్లయెడలన్ నిర్గర్వ మశ్రాంతమున్
గొలు వెల్లన్ గవిగాయకాళి యితరక్షోణీశ్వరుల్ సాటియే
వెలుగోట్యన్వయనారసింహ సకలోర్వీనాథ రాయన్నకున్?

ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపనందన! యన్నపోతభూ
పాలక! నీకు నోడి యనిఁ బాఱినవైరుల వాలభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవట దోస మటంచును నౌర! గాయగో
వాళుఁడ వైననీకుఁ బశువర్గముఁ గాచుట నైజమేగదా!

క. ఇనువెనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్గమెల్ల వెనకయ వెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపోలన్నృపాల! నీకు నందఱు వెనుకే.

చ. అగణితకీర్తిలోల! సుగుణాకర! దాచయవెన్నభూప! నీ
పగతుఱు కొండలెక్కఁ దమభామలకోమలదేహదీధితుల్
జిగిగొని నిండినన్ గుహలఁ జీఁకటివాసినఁ దమ్ముఁ గాంతురన్
దిగులునఁ గస్తురిన్ వెదకి తెత్తురు మేకల మెత్త నత్తఱిన్.

ఉ. బల్లరగండ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిండియందె తా
ఘల్లురుఘల్లుఘల్లురని ఘల్లని మ్రోయఁగ భీతి గుండియల్
ఝల్లురు ఝల్లుఝల్లురని ఝల్లన నల్లలనాడుచుందురా
యల్లయరెడ్డి వేముఁడును నాతనితమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్.

క. తమ్మతమకెంత ప్రియమో
తమ్ముఁ జేయిసాఁచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమ్మపడి గాన నుందురు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూవరుసింగా!

ఉ. ఈక్షితిఁ గాశికానగరి నీల్గినమాత్ర లభించు సెంచఁగాన్
భిక్షపుఁగూడు యాచధరణీతలనాథవతంసు ఖడ్గధా

రాశుల మేసుపీడిన యఁరాలికిఁ గల్గు సుధారసంబు త
త్ప్రభుమ మంచిదో యమృతపానము మంచిదొ యెంచిచూడఁగన్.

మ. అరుదౌనీబిరుదప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపై నుండి కి
న్నరగంధర్వసతుల్ సదా శ్రుతిపుటానందంబుగాఁ బాడఁగా
నరరే బాపు బళీ! సెబా! సహహా! యౌరా! మే! లహో! యందు ర
య్యరివీరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరత్నార్జునా!

ఉ. అంచితరాయరావుబిరుదాంకమురాజులఁ గొట్టి యందెఁ గీ
లించినమాదభూవిభునిలింగనృపాలున కొప్పుఁగాక క
ర్పించిన నీకుఁ జొప్పడునె వేమఋనల్లయవేమరెడ్డి! పో
కొంచపుఁ దమ్మలిండిలినుకూళకు సింహతలాట మేటికిఁ?.

ఈవంశమున సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు, విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు మొదలగు విద్వత్ప్రభువులు వెలసినారు. విద్వత్కుమార యాచమనాయని వైదుష్యదాతృత్వములకు ద్యోతకముగా నీక్రిందివిధమున నొక కథ యున్నది.

"విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు ప్రభుత్వము చేస్తుండగా, ఒక విద్వాంసుఁడు ఆస్థానమునకు వచ్చి శాస్త్రప్రసంగము చేసి సంస్థానపండితులను వోడగొట్టెను. కుమారయాచమనీడు మిక్కిలి సంతోషించి ఏమికావలెనో కోరుకొండని పండితుని అడిగెను. ఆయన దేవర సంస్థానములో నామనోవృత్తికి చాలినంత భూమి దయచేసి, నానిత్యకర్మానుష్ఠానములు చక్కగా జరిగేటట్లు, అనుగ్రహించవలసినదనికోరెను. ఏప్రాంతాల్లో ఏపొలముకావలెనో, మీారే సస్యగర్భముగా చూచుకొని వచ్చి చెప్పితే సర్వమాన్యముగా దానపత్రము వ్రాయించి యిప్పిస్తున్నామని రాజుగారు సెలవిచ్చిరి. ఆపండితుఁడు వారితాలూకాలో తీర్థంపాడనే వూరికి

పోయి అక్కడ జలసమృద్ధి, స్థలసమృద్ధి చూచుకొని తనస్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠానములకు, అనుకూలంగా ఉన్నదనుకొన్నాడు. ఆవూరిచెరువుకు దక్షిణపుతట్టుపొలం తనకు వసరుగాభావించెను. రాజుగారి దగ్గరకువచ్చి, ఆసంగతి విన్నవించి అక్కడి ఆచెరువు దక్షిణపుచేనుకు దానపత్రం పుట్టించుకొనెను. ఆవూరికి పోయి గ్రామస్థులతో మాట్లాడి గ్రామకరణమును సంతోషపెట్టి తనదానపత్రము చూపించెను. "అయ్యో బ్రాహ్మడా! చెరువుకు ఉత్తరపుచేను సుక్షేత్రమై వుండగా వట్టిచౌటిపట్టు, దక్షిణపుచేను కోరుకొన్నావేమిటి? మాతో చెప్పక వెఱ్ఱిపనిచేస్తివి" అని కరణంచెప్పేటప్పటికి, ఆపండితుఁడు "సరి కుదురుతుందిలే" అని లోలోపల సరిచూచుకొని, "అయ్యా! నేను కోరినదిన్నీ అదేనండీ! అట్లాగేవ్రాయించినా"నని ఆయన కేదో చెప్పి లోబరుచుకొని, చెరువుకువుత్తరపుచేనే విడుదల పెట్టించుకొన్నాఁడు.దాన్ని సాగుబడిచేసేరైతును వెళ్లగొట్టి తనసేద్యగాళ్లచేఁ చొప్పించి తగవుసాగించినాఁడు. అంతట ఆభూమికాపు రాజుగారిదగ్గిర ఫిర్యాదుచేసుకొనెను. పిలిపించి, "యిదేమిటి? మీా రిట్లాచేయవచ్చునా?" అని రాజుగారు పండితుణ్ణి అడిగిరి. "తమరు దానపత్రంలో వ్రాయించినప్రకారం చెరువువుత్తరపుచేనే నేను లోబరుచుకొన్నాను.నాతప్పేమి?" అని పండితుఁడనెను. స్వయముపండితుఁడు గనుక ఆరాజు, "ఓహో! చెరువు వుత్తరపుచే ననగాఏచేనుకు చెరువువుత్తరముగావున్నదో ఆచేనని అర్థముచేసినాడుసుమా" అని గ్రహించి, "బహుబ్రీహి చేస్తిరా!" అనెను. "దేవరవారు దయచేసినభూమి బహువ్రీహిగాక అల్పవ్రీహికావచ్చునా" అని ఆపండితుఁడుచమత్కరించెను.

బహుంవ్రీహి అనగా హేమ్నధాన్యము కలసి - బహుంవ్రీహి అనే సమాసమున్ను అర్థము. విద్వత్కుమార యాచమనాయనివారు పరమానందము చెంది, "మును పు యిచ్చినది అబద్ధము ఇప్పుడు ఇచ్చినది నిబద్ధి"అని మెచ్చి అట్లాగే మార్చియిచ్చి సంసారిని సమాధానపరిచి పంపెను."

పోలెపల్లి బుక్క రాయలు

సీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దఁగవచ్చుఁ
జికిలిసేనాక త్తి చిమ్మవచ్చు
మేత్తైనయంగీలు మెఱచి తొడ్గగవచ్చు
సతులు చూడఁగ నెమ్మె సలుపవచ్చు
గరడిసాదనఁజూచి ఘాతసేయఁగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

గీ. కాక యరి నని వ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకళ్యాణ! నూతనపంచబాణ!
భూనుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప!

సీ. కలగుండ్లువడుబారు కన్పించు దుర్గాలు
కడఁగి భగ్గన విచ్చు గండవిండ్లు
పెందూళిపైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కములి భస్మంబు లౌఁ గానవములు
చీకాకుపడు దొడ్డసింహాసనంబులు
హల్లకల్లోలమౌ నష్టదిశలు

గద్దలకాడౌను గడిమన్నెభూములు
పంచబంగాళమూఁ బట్టణములు
గీ. గర్వదుర్వారభూపసంఘములలోన
నట్టిపడ్డట్టు నీధాటి పుట్టినపుడె
మన్నెశార్దూల! రిపుమన్నెమర్తబాల
భూనుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప.

సీ. మత్తారిరాజన్యమకుటంబులనె కాని
పాదంబు చాఁపఁడు బలిమి మెఱసి
బిరుదాడురాజులపేరురమ్మునె కాని
మన్నెబెబ్బులిబాకు మహి నిడండు
పచరించుఁబురరాజపట్టణంబునె కాని
వాజి నెక్కఁడండు రాజసమున
కపటరాజకఠోరకంఠరక్తమె కాని
యడిదంబు కడుగఁ డాహవమునందు
గీ. మన్నెమాత్రుండె బద్దరిమన్నె మావు
మలయుంబిత్తరిమన్నీల మగలమగఁడు
దండిమన్నీలవలపులమిండగీఁడు
భోగసురరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

సీ. అనిలోన విఱిగివచ్చి యందల మెక్కనే
ముక్కు సెవుల్లేని మొండిగాక
పోరిలో గుఱ్ఱంబు పాలియించి వచ్చునే
గుఱిపెడ్డగుఱ్ఱాలగోవుగాక
బవరంబునకుఁబోయి పతినివంచన చేసి
తొలఁగునే బణ్ణంగిదూఁబగాక
పిలినపతిసొమ్ము సెల్లకాలము దిని
పాఱిపోవించునే పందగాక

గీ. సమరతలమునఁ దమప్రాణసతినిదలఁచి
సుఖము గోరుచు బోగులనుతుఁడు గాక
యనుచు గెల్వంగ నేర్తువో సాహసమున
భూనుతాటోప ! తిమ్మయ బుక్కభూప !

తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు

ఈతఁడు తంజాపురము నేలినయాంధ్ర నాయకరాజు. రఘునాథరాయలకుమారుఁడు. మహారసికుఁడు. మహాదాత. మహాకవి. ఈవంశమువారి యోగ్యతలు, తంజాపూరియాంధ్ర రాజులచరిత్రమూలమున నెఱుఁగ నగును.

లయ. తావిజగడంపుసిగపూవులసరుల్ తళుకు
మోవిపలుగెంపు ఖురుసావలఁపుసొంపుల్
శీవిదులకింపునొకతావిచుఱుకు స్మరుతు
మావుపయి నెక్కి పురిలో వెడలి రాఁగా
నీవగలు చూచి చెలి శేవగలు సొక్కుచును
పూవుజముదాడిదొరహావళికిఁ జిక్కెన్
మా వెలఁదినేలుకొన రావలదె నీవు దయ
తో విజయరాఘవమహీవర ! పరాకా !

క. భూతలమున శిబికర్ణులు
దాత లనేసుద్ది సుద్దసబ్బర నిన్నెం
చేతటి వదాన్యుఁ డెవ్వఁడు
రా ? తంజాపూరి విజయరాఘవనృపతీ.

ఈయనయాస్థానమున రంగాజీ, కృష్ణాజీ మొదలగు వారాంగనలు, సరసకవిత నేర్చినవా రుండెడివారు. అందు రంగాజీ

'మన్నారుదాసవిలాస' మనుపేర నీయనశ్శృంగారచరిత్రము నే గ్రంథముగా రచించినది. ఆమె, యారాజేంద్రునిచే గనకాభిషేక సత్కారమును వడసినది. ఆయనవలపునెలఁత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయాగ్రహము నాపుకొనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికముఖమున వార్త నంపె నఁట! విదుషీమణి యగునావారాంగన యాదూతి కీపద్యమును రచించి చెప్పి పుచ్చెనఁట—

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రాఁడువారు గా
రో? వలపించు నేర్పెఱుఁగరో? తమకౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రా వదియేమి రా విజయరామ! యటంచిలు దూఱి బల్మి చేఁ
దీవరకత్తెనై పెనఁగి తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్గినా వదే
మే జడ? యింతకంటె వలెనే? వలనొప్ప బిగించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱె పనియున్నది; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టియవ్విజయరాఘవు మై చిగురాకె కోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు విని రారు లే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులె చాటుచున్నవి జవాదియుఁ నల్లవు విఱ్ఱవీఁగఁగా
వలెనటె చూచియోర్తురటె వంతులుం జంతు లవేటియెమ్మెలే?

క. ఇంతీ! పానుపుపైనిదె
కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహాహా!
కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి
వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

మట్లవారు

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల నెంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁబోలిపలి తిమ్మయ బుక్కఁడురాజు నాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబునను మానవనాథులలోన నంతకు
న్నెక్కువమట్లకోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయంరె! సద్గుణాభరణ! మల్లకుమారయనంత శౌర్యధా
రేయంని నిన్నునాజి నెదిరింపను శక్తులుగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులున్ శరణువేఁడనిమన్నికొమాళ్లు కానికల్
సేయనిశూర్తు మ్రొక్కనివజీర్లును లేరు వసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియుం మట్లరాజు తిరువేంగళనాథుఁడు కందనోలికా
భండనభూమిలోఁ దురకబారులపైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెముకల్ ధరణీజము లయ్యె నెత్తురుల్
గండపుటేఱు లయ్యెఁ దలకాయలు తారక లయ్యెఁ జూడఁగన్.

అద్దంకి నృపాలురు

మ. పదవే రంభ! సురేంద్రుకొల్వునకు నప్పా! నాకు రాఁ దీరదే;
యది యేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహాసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెదుర్
బదులు న్నూఱులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవి జారినకైవడి మారుతాత్మజా!.

వత్సవాయవారు

ఉ. తీరుగ వత్సవాయకులతిమ్మ జగత్పతికీర్తిహార మా
హారశరద్ద్విజన్మకులికాయుధజాతుల మించె శౌర్యమా
హారశరద్ద్విజన్మకులికాయుధజాతుల మించె రూపమా
హారశరద్ద్విజన్మకులికాయుధజాతుల మించె నిద్ధరన్.

ఉ. రాజులరాజు లోభి యొకరాజులరా జతిమూర్ఖుఁ డష్టది
గ్రాజులరాజు చోరుఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఫణిరాజులరా జొకవక్రగామి యా
రాజులు రాజులా సుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస ? వత్సవయ రాజమహీపతి, తిమ్మభూపతీ !

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమ నుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడు రాజుగాని యా
రాజులు రాజులా పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడుగారు

ఈకమ్మప్రభువు పదునాఱవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీర మందలి యమరావతి రాజధానిగాఁ గొంత తెల్గుదేశమేలిన వాఁడు, మహాదాత, శూరుఁడు. "అటునుండి కొట్టుకు రమ్మన్నా రు." అనుసామెత కితఁడే జననకారణము. ఆకాలమునందు దారి దోఁపుడుగాండ్రు మెండుగాఁ నుండిరఁట. అనేకుల ప్రాణధన

ములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి పీడ గల్గించుచున్న యా పచ్చెపుదొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రినాయఁడు నూర్గురను బట్టించి వరుసగా నిల్వఁబెట్టి తలలు నఱకఁ దలారుల కనుజ్ఞ నొసఁగెనఁట! ఒకకొననుండి నఱకఁ బ్రారంభింపఁ బోఁగా నచ్చటివాండ్రు, అటునుండి కొట్టుకొనుచు రమ్మని కోరిరట! (కొందఱ నఱికినతర్వాతనేని జాలి వొడమక పోదని) నాయఁడుగారును నట్లె రెండవప్రక్కనుండి యారంభింపఁజేసి నిశ్శేషముగనే సంహరింపించి ప్రజలకుఁ జోరభీతి మాన్పిరఁట!

మ. పరహా లక్షలభంగి సాలువులు కంబళ్లట్లు రూపాయలున్
వఱి గవ్వల్వలెఁ గంకణమ్ములుఁ దృణప్రాయమ్ముగా నిచ్చి బం
గరుపళ్లెంబులఁ బాయసాన్నములఁ లక్షబ్రాహ్మణాపోశనం
బర లే కిత్తువు వాసిరెడ్డి కులదీపా! వేంకటాద్రీశ్వరా!

ఒకప్పుడు, వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడును నర్సారావుపేట మల్రాజు గుండారాయఁడును,నుజివీటి యప్పారావును, చల్లపల్లియంకినేఁడును, మొదలుగాఁ గొందఱు జమీందారులుకూడి యిష్టగోష్ఠివినోదముసల్పుకొనుసందర్భమున హాస్యచతురుఁడగు గుండారాయఁడు "మనజీవితములు కడచనినతర్వాత లోకము మనల నెట్లు ప్రశంసించునో తలఁచిచూచుకొందమా" యనెనఁట! అందఱు నంగీకరించి రఁట! ఇట్లు పేర్కొనెనఁట! నూజివీటి యప్పారాయఁడు చనిపోయినా బైరాగులందఱును బలవించెదరు. తాను చనిపోయితినా వేశ్యలందఱును విలపించెదరు. వేంకటాద్రినాయఁడు చనిపోయినా యందఱును నల్లో యని

దుఃఖించెదరు. అంకి నేఁడు చనిపోయినా యందఱు నాహా యని సంతోషించెద" రనియెనఁట!

అమరావతిలో నీ వేంకటాద్రి నాయని శిలావిగ్రహ మున్నది.

దరిద్రుఁడగు నొకకవి యీ వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని దాతృత్వము విని యాతనిదర్శింపఁ బల్నాడు ప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరు చేరునప్పటి కాభూపతి పరలోక యాత్ర గావించినట్లు తెలియరాఁగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పె నందురు.

చ. నలువ! ఛీఛీ! నినుం దలఁప న్యాయముగా దిఁక వేంకటాద్రిభూ
తిలకునిఁ జంపి యర్థులకు దిక్కు మఱే మొనరించినావు? నీ
విలఁ దలఁకొట్టిమారితన మెన్నఁటికిన్ విడవైతి వోర! భూ
తలమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్?

వేంకటాద్రినాయఁడు "వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్" అను సమస్యనీయఁగా వట్టెం విరూపాక్ష శాస్త్రు లనుకవి యిట్లు పూరించెనఁట.

ఉ. భూరమణీమనశ్శకుముదపుంజసుధాంశుని వేంకటాద్రిల
క్ష్మీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్సుతుల్ హితుల్
సూరిజనుల్ తదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చుఁ గోరికల్
వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్.

సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారు

క్రై. 1770 తరువాత 1820 వరకు నీమహాశయుఁ డాంధ్రభాషకై యతిప్రయాసపడి మహోపకృతి సల్పినవాఁడు. బందరు మొదలగు పట్టణములం దీతఁడు జిల్లాజడ్జీయుద్యోగము సల్పుచు ననేకసంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను బహుధనవ్యయమున సేకరించెను. తెల్గునకు నిఘంటువులు నిర్మించెను. జూలూరి అప్పయ్య పండితుఁడు, గురుమూర్తిశాస్త్రి, వాసుదేవపరబ్రహ్మశాస్త్రులు, మొదలగు ననేకపండితుల నాదరించి విరివిగా ధనమొసంగెను. ఆంధ్రభాషయం దీఘునన కత్యంతాభిమానము కలదు. ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారముననున్న సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములం దనేకము లిమ్మహనీయుఁ డార్జించినవే. ఈతనియాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దద్భాండాగారమునఁ గలగ్రంథములఁబట్టి గుర్తింపనగును.

కం. నూర్లార్లు లెక్కసేయక
పేర్లందినవిబుధవరులఁ బిలిపించుచు వే
మార్లర్థ మిచ్చువితరణి
చార్లెసు ఫీలిప్సుబ్రౌనుసాహెబు కరుణన్.

బీదతెకమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్ర పండితుఁడు సి. పి. బ్రౌన్‌దొరగారికి భాగవతమందలి యీ క్రిందిపద్యమును వ్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేఁడుకొనుచు నొక యర్జీ పంపికొనెనఁట! ఆపద్యము:

ఉ. లావొక్కింతయులేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
తావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
రావే యీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

బౌర్డిన్ దొరగారి కిట్లుమనుష్యు నొరుని స్తుతించుటయందు రోఁత. (వారిస్వహస్తముతో నొకచోట "ఈదేశపు జనులు కార్యార్థమై నీవే తండ్రివి, నీవే దైవమవు, అని పరు నొరుని స్తుతింతురు; అట్లు స్తుతించుట తల్లిని దండ్రిని దైవమును వంచించుట యగును. ఆంగ్లేయులిది యేరగొందురు.' అను నర్థము వచ్చునట్లు తెల్గునసే కొంతవ్రాసియున్నారు.) ఆయర్జిని జూచి దొరగారు తిరిగి భాగవతములోనిదే యగు నీక్రిందిపద్యముఁ బ్రత్యుత్తరముగాఁ బంపిరఁట.

ఉ. ఏను మృతుండ నౌదు నని యింతభయంబు మనంబులోపలన్
మానుము సంభవంబు గల మానవకోట్లకుఁ జావు నిక్కమౌఁ
గాన హరిం దలంపు మిఁకఁ గల్గదు జన్మము నీకు ధాత్రిపై
మానవనాథ! పొందెదవు మాధవలోకనివాససౌఖ్యముల్.

సిద్ధయామాత్యుఁడు

సీ. శేషాహి భాషావిశేషుఁ డింతే కాని
యెలమిఁ గర్ణునిరీతి నీయలేఁడు
ఎలమిఁ గర్ణుఁడు దాన మీయు నింతే కాని
పుడమి నింద్రునివంటిభోగి గాఁడు
పుడమి నింద్రుఁడు కడుభోగి......నరుఁ గాని
ధర్మనందనువంటితాల్మి లేదు

ధర్మనందనుఁ డెంత తాల్మి దాల్చినఁ గాని
వార్థినా గాంభీర్యపరుఁడు గాఁడు
గీ. గాక యిటువంటిగుణములు గలిగె నీకు
శత్రునిశ్శంక ! ఉటుకూరుశాసనాంక !
భాగ్యగంభీరవేంగయప్రభుకుమార!
మహితమందార! సిద్ధయామాత్యధీర!

ద్వాత్రింశన్మంత్రులు

ముప్పది యిద్దరు మంత్రులను దెలుపు నీసీసమాలిక కట్టు కతలనుబట్టి యొకబట్టుకవిచేఁ గూర్పఁబడినది. పేర్కొనఁబడిన మంత్రులక్రమము కాలక్రమమునకు ననుకూలింపదు. చరిత్రకారులు దీనినిఁ బరమప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

1. సీ. కవులిచ్చి భూపతి గాసి పెట్టఁగఁ జచ్చెఁ
బ్రజలకై రాయనభాస్కరుండు.
2. వరదాతయై మణీవలయముల్ కవికిచ్చె
దండిభాస్కరసూతి కొండమంత్రి.
3. భాస్కరువలెఁ గీర్తిపడసెఁ దత్పౌత్రుఁడౌ
ఘనరామలింగభాస్కరుఁ డొకండు.
4. గణకనిర్వాహంబు గల్పించె నూరూర
మహి గోపరాజు రామప్రధాని.
5. దుర్గమియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ
బెల్లుగాఁ గరణము మల్లమంత్రి.
6. అర్థియతపముచే నర్థిసాలుకమద్దు
కేడించె బండారు కేతమంత్రి.

7. కవిపాముచేఁ జావఁగను నాయుం వాతని
కైయిచ్చె నీదయ యాచఘనుఁడు.

8. వేఁటాఱుతునియల విమతులఁ జెండాడె
నాజిలో నాదెండ్ల యయ్యలయ్య.

9. పోరిలో నసహాయశూరుఁడై తెగిచెన్క
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ.

10. పట్టిసపురవీరభద్రుని ప్రేమచేఁ
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు.

11. ఇలుచూఱయాచకావలికి దాతలదాత
యై యిచ్చె సిట్టల హరిహరప్ప.

12. తనదుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి
కొట్టకొట్టం దక్షి కోర్కెతీర్చె.

13. గణపతిదేవునికరుణ భట్టుకు వణి
యడపం బొసంగె గుండార్యవరుఁడు.

14. అష్టసహస్రంబు లర్థికిచ్చెసుకీర్తి
మహినిసంగనమంత్రి మాచఁ డంద.

15. కొనియెభాస్కరుని చేఁ దెనుఁగురామాయణం
బారూఢి సాహిణిమారమంత్రి.

16. ఆంధ్రనైషధకావ్యమందె శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమౌళి.

17. ఘనదానకర్ణుఁడై గండపెండెముదాల్చెఁ
గోటవి యన్నామాత్యకుంజరుండు.

18. పగతుఁజుట్టమటంచుఁ బల్కఁగా ధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.

19. గురుజగత్త్రయదానగురుమూర్తియై మించె
నందూరిభీమనగుండమంత్రి.

20. ప్రాణికోటికినెల్ల బహుభక్ష్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ పెట్టె విప్రప్రధాని

21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్క రెట్టింపఁ బచ్చల
హార మర్పించెఁ దిమ్మరసమౌళి

22. ఘనదైవతంబు దాక్షారామభీమేశుఁ
డని కొల్చె బెండపూఁ డన్నమంత్రి

23. నీద ద్రొక్కుడువేళ నెఱి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేమకూ రప్పరాజు

24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి
వెలయించె విఠ్ఠలవెఱ్ఱమంత్రి

25. అమితశత్రులఁ గెల్చి యవని పాలనచేసె
రహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి

26. తనునేలునృపతిచేతనె మేటికృతి గాంచె
శ్రీగుంటుపలి నరసింగమంత్రి

27. ఘనభట్టుసుకవికి మణికుండల మొసంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందెఁ గృతుల

28. కవుల కర్థ మొసంగి ఘనకీర్తివహియించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి

29. వాకిటికావలి జోఁకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి

30. రిపు గెల్వ నృపుఁ డిచ్చువిపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికె కామన్నమంత్రి

31. కవిబుధావళి నేలి ఘనకీర్తిని వహించె
వరకోటిపల్లి శ్రీశరభమంత్రి

32. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ
గాళి బందా పరదేశమంత్రి

ఓకానొకపట్టున జీక్రిందివిధమున ద్వాత్రింశన్మంత్రుల సీసమాలికను జదువఁజాగెను ; గాని, కడముట్టింపఁజాలఁడయ్యె. అందినంతపట్టు—

సీ. బళిర! రామయ మంత్రి భాస్కరామాత్యుండు
నిండారునందూరి గుండమంత్రి
శివపాదభక్తుండు శ్రీకంఠవెంగన్న
శ్రీనిధి యోకోటసింగరాజు
వేమభూపతిమంత్రి మామిడిసింగన్న
యెన్న నాబెండపూఁడన్నమంత్రి
మేటైనకొచ్చెర్లకోటకర్ణమమల్లు
స్తుతికెక్కువాడలతుక్కమంత్రి
ప్రియమాడునెఱజాణపెమ్మయసింగన
మహితుండు సింగనమంత్రిమాచ
సర్వజ్ఞుఁడైనట్టిసర్వయచిక్కన
యధికుండు నెల్లూరియాదిరాజు
ధీరుండు సాళ్వపతిమ్మనరేంద్రుండు
గురిజాలనాదిండ్లగోపమంత్రి
ప్రథితి కెక్కుచు నుండు భాస్కరామాత్యుండు
మాన్యుండు కొడపర్తి మాదిరాజు
ఇలఁ గొండవీటిలో వెలయుప్రధానుండు
భవ్యుండు బలభద్రపాత్రఘనుఁడు
కుల ముద్ధరించిన గోపయరామన
పేరిమి తిరువెళ్ళ పెమ్మరాజు
విస్తారసత్కీర్తి విలసిల్లి వర్ధిల్లు
విదితుండు సందూరి వెంగళయ్య

కేవలపుణ్యుండు కేసయరామన
సుజనుండు శ్రీపతిసోమరాజు.

పైసీసమాలికయందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గొందఱ పైఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములు చేకుఱినవి. అవి యీక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

భాస్కరుఁడు

ఈ నామముగల ప్రఖ్యాతపురుషు లనేకులుకలరు. తిక్కన పితామహుఁడు లటుండ రాజపుత్రులును దాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యాతులును నందవరీకులును నగుభాస్కరులే నల్వురైదుగురు గన్పట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిర్వురు. పదునాల్గవశతాబ్ది యందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంతకునిచే—

మ. సరిచేసై రిపు డేల భాస్కరులు! భామానాథ! పుత్రా! వసుం
ధరయందొక్కఁడు మంత్రియయ్యె;విను కొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో; యౌ; నయినన్ సహస్రకరశాఖ ల్లేవవే యున్నవే
లెరమైదానమునే కుంచో రిపుల హేతిన్ వ్రేయుచో వ్రాయుచోన్.

అని పొగడఁబడినవాఁ డొకఁడు.

సీ. నిర్మించెనేమంత్రి నిరుపమప్రాకార
నవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ
బ్రబలుఁడై యవనుల బలము నెల్ల
నిలిపినాఁడేమంత్రి నియతవైభవమున
గోపికావల్లభుఁ గూర్మి వెలయ

పాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి
మహిమ మీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు

గీ. అతఁడు భూపాలమంత్రీంద్రసతతవినుత
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు.

కొండవీటి గోపీనాథపురపు గోపీనాథస్వామి యాలయము ముఖద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడినయీపద్యమువలన నచ్యుతదేవరాయలనాఁడు వేఱొక రామయభాస్కరుఁ డున్నట్లు ధ్రువపడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులుకూడ ననేకు లున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మనలోఁ దండ్రిపేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారము కలదుగదా! దానివలననే యేకనామ మనేకులకుఁ బొసఁగియుండె నని తలఁపఁదగి యున్నది.

చ. కలయఁబసిండిగంటమునఁ గాటయవేమసమక్షమందు స
త్ఫలముగ రాయనప్రభునిబాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలమ్రోఁతలన్
గలగల గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియున్
జలజలు ఝల్లు ఝల్లు రనె సత్కవివర్యులు మేలుమే లనన్.

అనుచాటుపద్యమువలనఁ గాటయవేముని కాలమున క్రీ.1400 న నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన ట్లేర్పడుచున్నది.

శ్లో. శాకాబ్దే వసువహ్ని వేదధరణీగణ్యే చ ధాత్రబ్దకే
వైశాఖే వినుకొండసీమని సుధీ ర్నాదెళ్ల యప్పప్రభుః
వాసిష్ఠాయచభర్తపూండి మఖిలంగ్రామం స్వనామాంకితం
ప్రాదా ద్రాయనిభాస్కరాయ విదుషే హ్యైశ్వర్యభోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన క్రీ. 1500 తర్వాత నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన ట్లేర్పడుచున్నది. ముప్పదిరెండ్రు మంత్రుల

సీసమాలికలోఁ జేర్కొనఁబడిన రాయనభాస్కరుఁడు ప్రాచీనుఁడుగాఁ నూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఆతఁడు మహాదాత. ఆరాయని భాస్కరునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన చాటుపద్యము లనేకములు గలవు.

క. పన్నిద్దఱు భాస్కరులని
యెన్నికసేయుంటది కల్ల యిద్దఱు గా దా
మిన్నున నొకభాస్కరుఁడును
బన్నగ వినుకొండనున్న భాస్కరుఁ డొకఁడున్.

క. పసముత్యె మొకటిచాలును
గస పూడ్చిన చింపిరాలు గంపెం డేలా?
రసికుం డొక్కఁడె చాలును
రసహీనులు పసువురేల రాయనిబాచా!

క. చేకొని రాయని బాచఁడు
కాకాలు గుణించు పిదపకాలమునాఁడే
లాకేత్వ మియ్యనేరఁడు
దాకును గొమ్మియ్యఁడిట్టి ధన్యులుగలరే?

క. ఏవ్రాలైనను వ్రాయును
నావ్రాయఁడు వ్రాసెనేని నవ్వుచునైనన్
సీ వ్రాసి తావ డియ్యఁడు
భావజ్ఞుఁడు రాయనార్య భాస్కరుఁ డెలమిన్.

క. వగమాన్పి యర్థి కియ్యని
మగముండకు మీస మేల మణిమూలిపయిం
దెగగొలుగఁ డాయె మంగలి
శగడంమునఁ గీర్తిఁ దోఁచ రాయనిబాచా.

ఉ. ఒక్కఁడు మాంసమిచ్చె మఱియొక్కఁడు చర్మముఁ గోసి యిచ్చె వే
ఱొక్కరుఁ డస్థి నిచ్చె నిఁక నొక్కఁడు ప్రాణము లిచ్చె వీరిలో
నొక్కొకపట్టునన్ బ్రదుక నోపక యిచ్చిరొ కీర్తి కిచ్చిరో
చక్కఁగఁజూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రిభాస్కరా!

ఉ. రాజితకీర్తిశాలియగురాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
క్పూజితమౌచు మించె సురభూధరభూధరభూధరేంద్ర కాం
తాజసుగోత్రరు గ్విధు రథాంగరథాంగరథాంగశేషభా
షాజలజాహితాహితతుషారతుషారతుషారధాములన్.

ఉ. ఏమినిలింపశాఖి? పనియే మిసురేశ్వర! యావి నిన్నఁ జిం
తామణి మీఱినాఁడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
గ్రామణి; యాన యింతటనె కాదుసుమీ విభవంబునందు ని
న్నో మఱియందు నీగురువనో సుకుమారత నీకుమారునో.

మ. అయలక్ష్మీనిధి రాయనప్రభుని బాచామాత్యుఁ డశ్రాంతమున్
నియతిన్ బ్రాహ్మణపూజసేయు టభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
ల్ప్రియగేహంబున హేమపంజరమునన్ బె 'ల్లర్చితప్రార్చిత
ప్రియమేధా' యనుచుం బఠించు శుకశారీకిన్నరీద్వంద్వముల్.

ఉ. అన్నరొ కొండపల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రిపట్టి బా
చన్నజలాన్నసత్ర మెడపైన పథంబునఁ బెట్టు నెయ్యి రా
జాన్నము లొప్పుఁబప్పు పదిమాఱు తెలుంగులకూరగాయలున్
వెన్నెలగజ్జుఁబోలుదధి వేసవికాల మవారితంబుగన్.

క. ముసలాపెవ్రేలఁజన్నుల
పసవంటిది లోభివాని బ్రదుకు ధరిత్రిన్
బసిబాలవయసువంటిది
రసికునిజీవనము మంత్రిరాయనిబాచా!

సీ. ఫణిరాజు తనశిరోమణు లర్థికిచ్చునో
యనుచు విష్ణువు క్రింద నణఁగియుండె
కైలాసకుధరమెక్కడ నిచ్చునో యని
యుగ్రుఁ డక్కడఁ గావ లుండఁబూనె
తనయందు మణుల జేతఱి నిచ్చునో యని
వనధిసంతతమును వణఁకుచుండె
సురధరాధరము నెవ్వరి కిచ్చునో యని
తరణి యగ్గిరిచుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. ఔర! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
మించివర్తించె నీకీర్తి నెంచఁదరమె
గాఢదారిద్ర్య యామినీ కాంతిచంద్ర
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర!

సీ. నీపంక్తినొకనాఁడు నెఱిభుజించినవిప్రుఁ
డమృతాన్నమైనను నరుచిసేయుఁ
నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్న జనుండు
తల్పశేషుని నైనఁ దప్పువట్టు
నీరూపమొకసాఱి తేఱిచూచినభామ
కందర్పునైన డాకాలఁ దన్ను
నీచేతిదానమ్ము నెమ్మినమ్మినయర్థి
యెమ్మెధనాధిపుఁ బొమ్మబెట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలుదువుగాక నిన్ను నెన్ని
యున్నమంత్రుల నెన్నుట పిన్నతనమె
బాలికాప్రాణ నూతన పంచబాణ!
భాస్కరేంద్రుని రాయనభాస్కరేంద్ర!

సీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్ష చేసెడునాఁడె
యోవ్రాసి నా వ్రాయకుండినావు

గణితవేళలయందుఁ గోరి లాకేత్వంబు
దాకుఁ గొమ్మియ్యక తప్పినావు
ఒకటి పక్షికినిర్వాయం నూహ నేర్చిననాఁడె
మున్నుచుట్టకవ్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్పు
గురుకీర్తికిని బాలుగూర్చినావు

తే. నిజకులాచారధర్మంబు నిర్వహించి
హెచ్చు గలయట్టిదాతవై హెచ్చినావు
సరసహృదయుండ వినుకొండశాసనుండ!
భవ్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

సీ. సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యల కిచ్చు
బహురూపులకు నిచ్చుఁ బట్టు కిచ్చు
పెండ్లిపేదల కిచ్చుఁ బేదవిప్రుల కిచ్చు
బీదసాధుల కెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తిట్టవచ్చిన నిచ్చు దీవించఁగా నిచ్చుఁ
గొట్టవచ్చిన నిచ్చుఁ గొంటె కిచ్చు
బాచన్న! యననిచ్చు భాస్కరా! యననిచ్చుఁ
జేర బాచా యన్నఁ దిరిగి యిచ్చు

గీ. మెచ్చి తగ నిచ్చు మెచ్చులు మెచ్చి యిచ్చు
వీఁడువాఁ డనకయె సొమ్ము వేఁడ నిచ్చు
మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు?

సీ. కదలియు లెవ్వడలంగఁ గడప కాల్ దాఁకినఁ
దలపాగ పంచిటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెద వన్న నేకవిప్రుఁ గన్న
నొంటిరోదన మన్న నుండు మన్న

తగినచోఁ దుమ్మినఁ దంబళియెదురైన
పీడినతలవాని పీఁకఁ గన్న
ఒలిమిడిమిక్కిలి యొంటికొ మ్మెక్కినఁ
ఖలుఁగుపీచినఁ బోదపురుగుఁ గన్న
గీ. మాన కేతెంచు నర్థిసమాజములకు
నిచ్చు నిష్టార్థవస్తువు లెలమితోడ
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈ క్రిందిపద్యమున భార్యనిచ్చె, ననఁగా వివాహముచేసె ననియే యర్థము నిర్ధారించుకొందము.

సీ. ఆవుపొడ్చినయర్థి లేవకుండఁగ నిచ్చె
వలవేసి తీసిన వాని కిచ్చె
గుడివ్రాసియూఁగినఁ గొఱకొఱపడ కిచ్చె
ప్రార్థించిబుజమెక్క బట్టు కిచ్చె
మొగసాలఁ జిచ్చిడ్డ తగవరిఁ బిలి చిచ్చె
నిలుచూఱ వేఁడిన నెరఁగ నిచ్చె
ప్రాణముల్ వేఁడినఁ బ్రాభవంబుగ నిచ్చె
భార్యను వేఁడినఁ బరఁగ నిచ్చె
గీ. పల్ల మడిగినఁబడటులోఁ బల్ల మనక
భట్టుకొంపోయి మున్నుతాకట్టు పెట్ట
మెచ్చువెంగనఁ జేపట్టి మెచ్చియిచ్చె
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈయన దాతృత్వపు బిచ్చిని వినుఁడు! విటగ్రామణులకుఁ గామసత్రము పెట్టించినాఁడఁట!

సీ. అతిథికోట్లకు నిల నమృతాన్నసత్త్రంబు
నంబలిసత్త్రంబు నాతురులకు
ఆచార్యులిండ్ల రామానుజసత్త్రంబు
నూనెసత్త్రము శిరస్స్నానమునకు
బాలకులకును నేర్పడఁ బాలసత్త్రము
కామసత్త్రము విటగ్రామణులకు
జలకమాడుట కింట జలసృష్టి సత్త్రంబు
తాంబూలసత్త్రంబు ధన్యులకును

గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
మంత్రిరాయనభాస్కరామాత్యుఁ బోల
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు ?

మఱియు:—

సీ. బట్టు దీవించుచు బాసికంబును జూప
వెలయఁ బెండిలిచేసి వేడ్కఁ బంపెఁ
జొప్పకట్టలమీఁద సోలియుండఁగఁ జూచి
పట్టెమంచము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
వలెత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగెఁ
బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపశువు నిచ్చెఁ
గర్దంబుఁజూపిన ఘనత గద్దము నిచ్చె
జుట్టుఁ జూపిన దాసిసుదతి నిచ్చె

గీ. స్నానమాడంగఁ గడియంబు జారఁ గడమ
కడియమును వేయ శాంభవి కరము చూపె
వెలయ రాయలకుం గ్రమ్ముచేసి చూపె
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలో శిబిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
బహుపరాక్రమమునఁ బరశురామునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
రఘుకులోత్తముఁ డైన రామచంద్రునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
సుకుమారతను సరి సురరాజసుతుఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
గీ. చెప్పఁ దగుఁగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె?
కలియుగంబున నీవంటిఘనుఁడు కలఁడె?
అమితగుణసాంద్ర! మానినీకుముదచంద్ర!
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

ఉ. సన్నుతలీలఁ బాండవులసంతతిఁ గర్ణుఁడు దాత గాక వా
రన్నలు దమ్ములందు నొక రైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం
పన్నునిరాయనప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా
రన్నలు దమ్ము లింటఁ గలయందఱు దాతలు భూతలమ్మునన్.

సీ. ఏవేళఁ జూచిన నిందిరానందమై
యందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏపాళఁ జూచిన గోపాలసత్కథా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏజాముఁ జూచిన నిష్టాన్నభోజనా
ళిందమై చెలఁగునీమందిరంబు
ఏప్రక్కఁ జూచిన సుప్రజానాయకా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

గీ. గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
మేకమెడచండ్లు గిజిగాండ్ల మెఱుఁగుగూండ్లు
పూవుఁబోఁడులు నిర్మించుబొమ్మరిండ్లు
భవ్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాధవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రి యొసఁగె
భిక్షార్థ మీయఁగా నక్షయంబగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్రి కొసఁగెఁ
దగ వేఁడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబుప్రాణ మేమంత్రి యొసఁగె
మాసంబు తాకట్టువేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె

గీ. అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు
దుర్ఘటుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

క. వసుధేశుఁ గొల్వరాదో
పసగలమణియంబు చేసి బ్రదుకఁగరాదో
రససిద్ధిఁ బడయరాదో
రసికుఁడు కారాదు గాక రాయినబాచా!

క. మీఁగాళ్ల బంటిసిల్లకు
పీఁగుడు రమ్మక్క యనుచు వెరపున వనితల్
చాఁగి పయోధులు దాఁటెను
రాఁగై నీకీర్తికాంత రాయనిబాచా!

సీ. ఉత్తుంగభుజసూనుదత్తనందాపురీ
పుణ్యాగ్రహారాంశభోక్త యితఁడె

ఆజన్మసంసిద్ధభూజన ప్రఖ్యాత,
దానసింహాసనాధ్యాసి యితఁడె
కొండపల్లీరాజ్యమండలాఖిలమహా
గణకసందోహాగ్రగణ్యుఁ డితఁడె
వైకుంఠతీర్థనిర్వాణసంయమికృపా
సంవర్ధితాఖిలైశ్వర్యుఁ డితఁడె
గీ. కొండవీ డుద్దగిరి పెనుగొండ గుత్తి
పానుగల్విజయనగరపట్టనముల
యర్థులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ మనుచు
జగమురాయనభాస్కరుఁ బొగడఁబొగడు.

ఉ. రాజకకీర్తికాలి యగు రాయనిభాస్కరు వేడఁబోవఁగా
నాజికి నిట్టుకా బరునియాలికి నిట్టను నర్థికిట్టుకా
దేజము పెంపులేని యతిదీనుని హీనుని వేడఁబోవఁగా
నాజికి నిట్లుకా బరునియాలికి నిట్లను నర్థికిట్లున్.

శ్లో. కృతేయుగే బలిర్దాతా త్రేతాయాం రఘునందనః,
ద్వాపరే సూర్యపుత్రశ్చ కలౌ రాయనభాస్కరః.

గీ. పరఁగ రాయనికులబాచనిధన మెల్ల
భటులపాలు కవులపాలు దలఁప
ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల
పాలు జారకాంతపాలు వేమ!

ఈపద్యమువలన, వేమనపద్యకర్త యగువేమన రాయని భాస్కరుని కాలపువాఁడని తేలుచున్నది. వేమాభిధాను లగు నప్పటి కొండవీటి రెడ్డిరాజుల సంతతిలోనివాఁడె యైయుండును. ఈయుదాహరింపఁబడు పద్య మాతనిరీతిఁ దెలుపును.

క. కాదనఁ డెవ్వరి నేనియుఁ
వాదులకుం బోఁడు వెఱ్ఱివానివలెనె తా
భేదాభేదము లెఱుఁగఁడు
వేదాంతరహస్యమెల్ల వేమన యెఱుఁగున్.

ఈపద్య మాభాస్కరుని ర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చ. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢకరోదయప్రభా
మహితులు గోత్రవిద్విషదమాత్యులు రాత్రిచరానుకూలధీ
సహితులు మందవర్తనులు సర్పసమానులు రాజసేవక
గ్రహములు కానవచ్చె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

భాస్కరసూతి కొండమంత్రి

శా. కాండావిర్భవభాండభూపరివృఢగ్రైవేయకశ్రేయసూ
కాండాటాధిపకేతుహూతులబలాకాశస్రవంతీమరు
త్కాండాఖండలతుండిపాండురయశఃకర్పూరపేటీభవ
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

శా. రెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికునకున్ లెక్కింపఁగా నొక్కటే
గండాకొండిశిఖండిబండనికిలెక్కల్లేని నాల్కల్గదా
చండారాతికులాటవీదహన తేజస్స్ఫూర్తిధాటీలస
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

క. పద్యము చెప్పిన సుకవికి
హృద్యముగా నియ్యనట్టి హీనాత్మునియా
పద్యము పామైకఱచును
ప్రద్యోతితకీర్తికాండ! భాస్కరుకొండా!

గీ. పడుచునిడినవానిఁ బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయుం
నడుపలేనివాని నయవిధు లెంతురా?
భువిని భాస్కరేంద్రపుత్త్రి కొండ!

రామలింగ భాస్కరుఁడు

రామలింగభాస్కరుఁడు చిఱుతవాఁడు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండఁగా నొక బట్టువాఁడు—

క. రాయని భాస్కరుతోనే
పోయెసుమీ కీర్తికాంత—

అనెనఁట! తోడనే యాతఁడు తనకరమునున్న మణి కంకణమును వాని కొసంగి—పోదె—అనెనట! అచ్చట మఱి యొకఁడు మఱేవీ—అనెనఁట! అంతట నాభట్టుకవి పూరించెను.

ఆయనమనుమఁడు చతురో
పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. ఏమంత్రి సత్కీర్తి హిమసేతుపర్యంత
మవనిమండలము ముత్యాలశాల
ఏమంత్రి మొగసాల యేప్రొద్దు చూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి
ఏమంత్రి యిలవేలు పిందురేఖామౌళి
చౌడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి
ఏమంత్రి సౌందర్య మిందీవరాక్షుల
వాలారుఁ జూపుల వలపుముద్ద

గీ. అతఁడు హరిదాసవంశాబ్ధి కబ్ధిభవుఁడు
అర్థిదారిద్ర్యగాఢతమోర్కుఁ డతఁడు
దానధర్మపరోపకారానుకూలి
భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రి
భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుఁగ
కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుమలాంబ

గీ. తనర వెలసితి వత్యంతవినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్య మహనీయగుణగణాఢ్య!
భవ్యభరతుండ! వినుకొండ పాలకుండ!
భాస్కరుని రామలింగయ్య భాస్కరుండ!.

సీ. కడఁగి మేఘుం డేకకాలంబునఁ నెకాని
కోమరొప్పనేవేళఁ గురియఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్కకాలంబునఁ నెకాని
గరిమ నేవేళలఁ గాయఁగలదె
కమలారి తా నొక్కకాలంబునఁ నెకాని
యేవేళనమృతంబు నీయఁగలఁడె
కామధేనువు నేకకాలంబునఁ నెకాని
పెంపొంద నేవేళ బిదుకఁబడునె

గీ. పలుచనై పోక యాకులపాటు లేక
వట్టిపోవక చిల్లరవంక లేక

యనువినం బర్థుల కొసంగె దొర! భువిని
ఘనసుగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

గోపరాజు రామప్రధానుఁడు

శ్లో. శ్రీమాన్ గణపతి ర్భూపో గజపత్యన్వయోద్భవః,
అస్మిన్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయోఽమాత్యో రామాఖ్యో గణకాగ్రణీః,
గణకానాం హితార్థాయ సద్వృత్తి స్థాపనాయచ.

తిష్ఠత శ్శశిమార్తాండౌ యావత్తావ...
గోత్రకా స్త్రాంబరేందూనాం సంఖ్యాబ్దే శాలివాహనే,
రక్తాక్ష్యబ్దే భాద్రదర్శే అర్కగ్రహణకాలికే,
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణ్ణాతటే తథా.
ధర్మ మేత త్కృతా యేన చాక్షిప్తంచ దురాత్మనా,
షష్టివర్ష సహస్రాణి జాయతే ఖరయోనిషు.

ప్రాచీనలేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా. ౧౦౬౭
మున గజపత్యన్వయుఁడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింపవల
యున్నది. లేక, పై శ్లోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భవః'
ని యగునో! ఈ రామప్రధానుఁడు కమపాలుంపరమయి
ముందు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనఁట!
కృష్ణవేణ్ణానదీతీరమున భూదానప్రతిగ్రహ మొనర్చి సజాతీయుల
కరించెనఁట! దానికి వైదికు లెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగు
లెవరో బదులు చెప్పిరి—

ఆక్షేపము

చ. అవగతశబ్దశాస్త్రచయు లైనమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవరసకల్పనావిధిచణత్వము లేఁప నబద్ధమాడు నీ
కవు లిల దానపాత్రు లయి గౌరవమందుట చూ విచిత్రముల్ !

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ర్దానదురన్నముల్ గొనఁడు తప్పఁడు స్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు డస్సియుం వేఁడఁ బోఁడు తా
నూనినవేడ్కతోడుక నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే !

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా వికృతవైదికమా నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేవ యొనర్చినంత నే
పాయునె వంశశీలములు వ్రాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె యెల్లలోకములవారలుఁ జేసినపుణ్యపాపముల్

చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులు కారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులె పూజ లందఁగాఁ
గవు లఁట ! దానపాత్రు లఁట ! కారఁట ! యిట్టిదివో విచిత్రముల్

ఆతనిప్రశస్తి

సీ. తనకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ మంత్రి
కులులకుఁ గరణికముల నొసంగె
నతిథిసంతర్పణ మనుదినంబు నొనర్చి
ఖ్యాతిగా హరిహరప్రీతిఁ జేసె
వర్ణాశ్రమాచారనిర్ణయంబుల నెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయఁ జేసె

ఘనవిప్రవందిమాగధకవీంద్రుల నెల్ల
    నగ్రహారము లిచ్చి యాదరించె
గీ. నతఁడు శ్రీగోపరాజాన్వయాబ్ధిచంద్రుఁ
డనఁగ విలసిల్లెఁ దనసాటిఘనులు పొగడ
మంత్రిదేవేంద్రుఁ డనఁగ స్వతంత్రలీల
మంత్రికులమౌళి రామయామాత్యమౌళి.

సీ. వీఁడెపో! దుష్టారి వీరమంత్రికఠోర
    భూధరంబులకు దంభోళిధార
వీఁడెపో కవిరాజగాఢదారిద్ర్యాంధ
    కారంబు లడఁగించుకమలహితుఁడు
వీఁడెపో బహునీతివిద్యానిరూఢిచే
    సురగురుఁ గెల్చినశుభకరుండు
వీఁడెపో చతురబ్ధివేష్టితావనిఁ గల్గు
    బహుమంత్రికులసార్వభౌమమూర్తి
గీ. ఈతఁడేసర్వదేవతాప్రీతికరుఁడు
ఈతఁడే గోపరాట్కులశీతభానుఁ
డని కవీంద్రులు పొగడంగ నతిశయిల్లె
మంత్రి జంభారిరామయామాత్యశౌరి.

కరణము మల్లన

క. గంటము ఖడ్గముతోడుత
నంటినఁ బగ దీర్పవలయు నవసర మైనన్
గంటము కంఠముఁగోఱకా
కంటకరిపుహృదయ భల్ల! కరణముమల్లా.

క. వంచింపఁ జనదు మంత్రికి
వంచించినఁ గీర్తి గలదె వసుమతిలోనన్
లెంచ చవిసిన ఖం గనునా
కం చవిసిన నసను గాక కరణముమల్లా!

క. కరణము గ్రామాభరణము
కరణము తమవంకవారి కాభరణం బౌ
కరణము నృపునుపకరణము
కరణము కులవార్ధిచంద్ర కరణముమల్లా!

బండారు కేతమంత్రి

ఉ. ఆలములోన నోడమికి నన్యవధూటులదిక్కు వోమికిన్
మేలిమి కైనబొంకమికి మెచ్చినచో వృథ గామికిన్ మహీ-
పాలనకీర్తిలోలుఁ డగుబండరుకేతననీతిసాటికిన్
సాలక వద్దుపట్టెద మనంబున రాముని నిల్పి వేడుకన్.

సీదయయాచమంత్రి

ఉ. మీఁదవెలుంగు పూర్ణశశిమేనికళంకముకప్పఁ గ్రిందటన్
రోఁదుచు నున్న శేషఫణరోచులకప్పు సుధాపయోధిలో
నీఁదెడుకృష్ణుకప్పఁ బరమేశ్వరుకంఠముకప్పఁ గప్పి మా
సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కటిల్లుచున్.

కోటసింగరాజు

ఈతఁడు విద్యానగరప్రభువును శ్రీకృష్ణదేవరాయల తండ్రియు నగు వీరనరసింహరాయలకాలమున నున్నవాఁడు.

రాజశేఖరచరిత్రమును రచియించిన మల్లయకవితండ్రి మాదయ మైరావణచరిత్రమున వెంజెర్లగోపమంత్రి తన్నిట్లు ప్రశంసించి నట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. మెప్పించినాఁడవు మెఱవడిఁ గర్ణాట
నరనాయకుని వీరనారసింహు
ఘట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజిఁ
గోటసింగయ మంత్రి కొల్వులోన
కాంచినాఁడవు కనత్కాంచనాభరణంబు
లేపార నందాపురీశు చేత
అందినాఁడవు నుత్తమాశ్వద్వయంబును
గడిమిభూమండలరమణు చేత
గీ. నతిమతిస్ఫూర్తిఁ గ్రోడించినాఁడ వఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము తెలియ
నిన్నుఁ జేర్వేర వర్ణింప నింక నేల
ప్రౌఢ వన్నింట సర్వయమాదసుకవి!

కోటసింగరాజు నిరతాన్నదాత

సీ. పాయసాన్నపాథోధిపరిపాకమే చాలు
పిండివంటలరుచుల్ మెండు మేలు
ఆజ్యప్రవాహంబు రాజ్య మేమని చెప్పఁ
బల్చని పెసరొల్పుఁ బప్పుచెప్ప
మెత్తనై స్వచ్ఛమై మెదవెడురాజాన్న
మెన్నఁ గైకొంటి మోయన్న! నిన్న
బహువిధశాకప్రపంచంబు తుదిముట్ట
నూరుఁగాయలరుచు లూరవు లట్ట

గీ. అనుచునీపంక్తి భుజియింతురనుదినంబు
భూసురశ్రేష్ఠు లెలమి సుష్ఠుంగ భోంగి
మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర!
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

సీ. రావూరుపురిఢిల్లిరాజ్యంబులందుండి
సింధుబర్బరమధ్యసీమనుండి
పాంచాలమాళవపాండ్యభూములనుండి
కటకకుల్యాచలగయలనుండి
ఘోట్టాణటెంకణఘూర్జరోర్వులనుండి
మళయాళకేరళమహులనుండి
భోజకర్ణాటకాంభోజభూములనుండి
సాల్వాంధ్రముఖ్యదేశములనుండి

గీ. చాలనేతెంచు సద్ద్విజసంఘములకు
నన్నదానంబు గావించుచున్నదొరవు
భవ్యచారిత్ర! కొండయప్రభుపుత్ర!
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టినఁ
గరణీకమె యుత్తమంబు కరణంబైనన్
పురుషార్థపరుఁడు గావలె
సిర సెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా!

చ. గడుసరి లోభియర్థ మది కన్నపుదొంగలబందిపోటులున్
బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జనుఁ గోటసింగ! నీ
పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికిన్
గుడికిని సత్త్రశాలకును గూపతటాకవనప్రతిష్ఠకున్.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవాసియె కాని
గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె-

గంగమాంబ జగతి గర్యాళియైనను
సింగరా జికేమి సేయఁగలఁడు.

నిట్టల హరిహరప్ప

క. నిజమా రాజ్యసుఖంబులు
నిజమా తరుణీవిలాసనిరుపమలీలల్
నిజమా సంపచ్చయములు
నిజమా యీ జీవనంబు నిట్టల హరియా!

క. ధీరోదారగుణంబులు
కారణజన్మునకు జేతి కలుపఁగవలెనా
ధారుణిలోఁ డెంకాయకు
నీరెవ్వరు పోసి రయ్య నిట్టలహరియా!

క. నిట్టలహరియుండడయి యిలఁ
బుట్టెను సురధేనుకల్పభూరుహములు దా
మట్టులు గాకుండినచో
నెట్టుల నిడు నర్థికోటి కీప్సితఫలముల్.

క. దాతలదాతవు గదరా
భూతలమున నెట్టిసుకృతముం జేసిరొకో
ఖ్యాతిగలనిన్నుఁ గనుటకు
నీతలిదండ్రులు గడంగి నిట్టలహరియా!

కొట్టరువు - ఎట్టమంత్రి

ఉ. వీనులు సంతసిల్లు నిను విన్న; గనుంగవ నిండువారు నీ
మానితమూర్తిఁ గన్న; నిను మంత్రిశిఖామణి వన్న నాలుకం

దేనియ లొల్కు; నీ వొసఁగు దివ్యవిభూషణచందనాదులన్
మేనను నాసికేంద్రియము మెచ్చుర కొట్టరువెజ్జుధీనిధీ!

గుండమంత్రి

క. సెట్టన గజపతిదేవుని
పట్టణమునఁ గల్గువీరభటసామంతుల్
చుట్టములు దాతవే బళి!
గట్టిగ గుండన్నకరుణగల్గినకతనన్.

సింగనమంత్రి మాచఁడు

సీ. కులమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి నిల్లాలుగా నేలవలయుం
వీర్యంబు హితమును వెరవును గల్గిన
పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయుం
స్త్రీ పెంపు వాటింప నోపక కలిమిమై
నిలయేలురాజును గొలువవలయుం
అఖిలంబు నెఱిఁగి దయాళుఁడై పెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డంచు మ్రొక్కవలయుం

గీ. తాన నిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
అలియెడఁ బుత్త్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడు టరుదె
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. న్యాయంబుదప్పనినరపతి నరపతి
నరపతి పాలించునాడు నాడు

నా డెఱింగినదొరపోఁడిమి పోఁడిమి
పోఁడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
బుధులు సంభావించుపురుషుండు పురుషుండు
పురుషోత్తముని మీఁదిబుద్ధి బుద్ధి
బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
పుణ్యలక్షణ మైనపోలఁతి పోలఁతి

గీ. పోలఁతి యట్టిద కలవానికలిమి కలిమి
కలిమి చల మని తెలిసిన తెలివి తెలివి
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ.

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రత్యర్థులయెడలను
వెఱ వెఱుంగనివాఁడె వీరవరుఁడు
సతులసన్నిధి మహీపతులసన్నిధియందుఁ
దత్తఱింపనివాఁడె ధైర్యపరుఁడు
ధన మగ్గలంబైనఁ జన మగ్గలంబైన
గర్వ మెఱ్ఱనివాఁడె కార్యపరుఁడు
శివుమీఁద నైనఁ గేశవుమీఁద నైనను
దలఁపు నిల్పినవాఁడె తత్త్వఘనుఁడు

గీ. కాన నిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. ఈలోకసుఖంబు నాలోకసుఖంబు
సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
వెజ్జుచే వేల్పుచే నుజ్జగించి

సురతర్పణంబు భూసురతర్పణంబును
భక్తిచే శక్తిచేఁ బరఁగఁ జేసి
అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును
నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁ జేసి

గీ. తొల్లిచన్నమహాత్ముల త్రోవ దెలిసి
తప్పకుండ మెలఁగువారు తత్త్వఘనులు
భానునిభ తేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. తల్లిదండ్రులఁ బ్రోచుతనయుండు తనయుండు
తగురాజు చేపడ్డధరణి ధరణి
అభిమానవతి యైన యంగన యంగన
యక్కఱకొదవిన యర్థ మర్థ
మొరుకాంతఁగోరనిపురుషుండు పురుషుండు
వేఁడనిగూఁతనివిద్య విద్య
సంగరాంగణమునఁ జచ్చుట చచ్చుట
పవసించి సల్పెడువ్రతము వ్రతము

గీ. ఎదురు తన్నెఱిఁగినయట్టి యొఱుక యొఱుక
ప్రజలు మెచ్చఁగఁ జెప్పెడిపాటి పాటి
పగయె లేకుండ బ్రదికినబ్రదుకు బ్రదుకు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. ఎరువుశృంగారంబు నరవుసంభోగంబుఁ
జేయుంటయెల్లను సిగ్గుగాదె
విప్రునిపువ్వును నొప్పనికాంతను
ననుభవించుట యెల్ల నధమవృత్తి
తన్నెఱుంగక యున్న మన్నింపు లేకున్నఁ
గాఁపురం బుండుట కష్టకరము

తరమెఱుంగనిరాజు వరమీనిదైవంబుఁ
గొల్చుటయెల్లను గూళతనము

గీ. గాన నెప్పుడుఁ జతురుఁడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ సుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. ఉద్యోగహీనుఁడై యుండెడుమనుజుని
బ్రోవంగఁ జాలఁడే దేవుఁడైన
ధరఁ గృతఘ్నుండైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కదే పుచ్చినక్కయైన
అత్యంతధనలోభి యగువాని యెదరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబులైన
అఖిలజగద్ద్రోహి యగువాని కఱఁగదే
కృప చాలఁ గల్గినతపసులైన

గీ. గాన నుద్యోగియై కృతఘ్నతకుఁ బాసి
వెలయ లోభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
సేయకుండెడువాఁడు విశిష్టుఁ డండ్రు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. సంపద్ఘ్నునిఁ జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
సైన్యాధిపతిఁ జేయఁజనదు భీతు
కపటాత్ము నాత్మీయుఁగాఁ జేయ వలవదు
సన్మంత్రు మెఱుఁగింపఁజనదు సభల
కార్యంబు లూహింపఁగా దవివేకితోఁ
గాదు వంచకుఁ గార్యకర్తఁ జేయ
పాపాత్ముఁ బరమిత్రు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్గిఁ జేయ

గీ. అనృతభాషణముచేత దుర్వ్యసనిచేత
లోలమతిచేత నత్యంతలోభిచేత
వినినకార్యంబు వలవదు విశ్వసింప
మనుజమందార! సింగనమంత్రినూచ!

సీ. కులమున నధికుఁడై గుణవంతుఁ డయ్యెనా
యాకారహీనుఁడై యలరుచుండు
నాకారలక్షణం బంతయుఁ గల్గెనా
యోగ్యత లన్నియు నొప్పకుండు
యోగ్యత లన్నియు నొప్పచు నుండెనా
గర్వాంధకారంబు గప్పియుండు
గర్వాంధకారంబు గప్పక యుండెనా
యనుకూలసతి లేక యపయశముండు

గీ. కొమ్మ గలిగిన సంతతికొఱకు వగచు
పుత్త్రసంతతి మొదలుగాఁ బొందె నిన్ను
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రినూచ!

సాహిణి మారన

ముప్పదిరెండుఖండలుకుంత్రులు సీసమాలికయాసాహిణిమారుని నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ దోఁచఁడు.

క. అప్పు లిడునతఁడు ఘనుఁడా
అప్పు డొసఁగి మఱలఁ గాంచునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్.

క. మాటాడరాదు సభలన్
మాటాడినఁ దప్పురాదు మగసింగముకున్
మాటే మానము గాదా
సాటువ గలవారికెల్ల సాహిణిమారా !

క. ఇంతులమనముల నరిసా
మంతులమనములను బుద్ధిమంతులమదిలోఁ
జింతింపనిబ్రదు కేటికి
సంతతసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

శ్లో. అజాగళస్థస్తన ముష్ట్రపుచ్ఛం
నాసాంతరే కేశ మఘాండయుగ్మమ్,
వృథా సృజం త్సాహిణిమారభూపం
పూజాం నలేభే భువి పద్మయోనిః.

పెమ్మయ సింగరాజు

"పెమ్మయసింగధీమణీ" యనుమకుటముతో నొక శతకమే రచింపఁబడె నేమో! ప్రయోగరత్నాకరమున "జక్కన చెప్పిన పెమ్మయధీమణిశతకము" అని యుదాహరింపఁబడెను. కాన నీసింగరాజు, ప్రౌఢదేవరాయలనాఁటివాఁ డగును. కొన్నిపద్యములు.—

చ. మిరియములేని కూరయును మెచ్చు నెఱుంగనివారియీవియున్
గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగాని రూపమున్
మురిపములేనియౌవనము మోహములేనిలతాంగికూటమున్
సరసుల కింపుగావు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!

పోర్చుగీసువారు (బుడతకీచులు) మనదేశమునకు రాక పూర్వ మిక్కడ మిర్యపుంగాయలు లేవు. కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు. ఆదేశమునుండి పోర్చుగీసువారే తొలుత వీనిని మనదేశమునకుం దెచ్చిరి. కావుననే నేఁటికిని గొందఱు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు. మిరియములకు బదులుగా, నేర్పడినవిగాన వీనిని మనవారు మిర్యపుంగాయ లనిరి.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానము వచ్చినచోట మెండుగాఁ
గుచ్చితు లున్నచోట గుణకోవిదు లుండనిచోట విద్యకుఁ
మెచ్చనిచోట రాజుకరుణించనిచోట వివేకు లుండిరే
నచ్చటమోసమండ్రు, సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!

ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసము లేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడుం సద
భ్యాసములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యముం
గ్రాసములేనికొల్వు కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణీ!

ఉ. అడిగి కోడఁ డేని యుచితానుచితంబు లెఱుంగఁ డేని మ
న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁడ యేని ప్రల్లదం
బాడెడ యేని సిగ్గువినయంబు నయంబును వీడె నేని వాఁ
డేడ నియోగి యయ్యెడు మహీస్థలిఁ బెమ్మయసింగధీమణీ.

ఉ. మాడలమీఁద నాస గలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తిపై
వేడుక గల్గునాతనికి విత్తముమీఁద మనెక్కడాన యీ
రేడుజగంబులందు వెల హెచ్చినకీర్తిధనంబు గాంచి స
త్ప్రౌఢయశంబుఁ జేకొనియె బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుఁ డై.

ఉ. పెట్టక కీర్తిరాదు వలపింపక యింతికి నింపు లేదు తాఁ
దిట్టక వాదు లేదు కడు ధీరత వైరుల సంగరంబులోఁ

గొట్టక వాడలేదు కొడుకొక్కఁడు పుట్టక ముక్తి రాదయా
పట్టపురాజులకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణీ!

నందూరిగుండమంత్రి

కేయూరబాహుచరిత్రకృతిపతి యీతఁడు.

మ. ధరణిం దానగురుండ వీ వని కవీంద్రశ్రేణి వర్ణింపఁగా
బిరుదుల్ నిండినగుండయేంద్రునకు గంభీరప్రభావోన్నతిం
దొరకుం గా కితిలభ్యులైన గణకస్తోమంబులం గల్గినన్
గిరికిం బెట్టినచందమా నితరులన్ గీర్తింపఁగా నేటికిన్.

తిమ్మరుసు

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ బిత్రుసముఁడు. కృష్ణరాయ లీతని 'నప్పాజీ' యనిపిల్చువాఁడు. ఒకప్పు డీతనియొద్ద భట్టుమూర్తి కవి కడుఁ గుపితుఁడై యాక్రింద నుదాహరింపఁబడు నుత్పలమాలికాదులను జెప్పెనఁట.

ఉ. లొట్ట యి దేటిమాట పెనులోభులతో మొగమోట మేల తాఁ
గట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపట్టెసరాసరి యాయకున్న నేఁ
డిట్టకమాన నామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మరకగ్రహజర్జరీభటా
పట్టనదట్టఫాలఫణిభర్తృబహూకృతకర్జటస్ఫుటా
ఘట్టపుడట్టనాలకనిఘట్టనిరర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీనయనజర్జకీలలు రాలఁగావలెన్

జొట్టతికంబునం బోగడఁ జూచితినా రజతాద్ర్యధిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగతభవ్యవధూవదనానుషంగసం
ఘట్టశిరస్స్థగాంగఝురవాల్లకజాఁసుధాశరంగముల్
చుట్టుకొనన్వలెన్ భువనచోద్యముగా సమోదంబుగా మఱిన్
దిట్టితినా సభాభవనధింకృతభీమనృసింహరాడ్ధ్వజా
తాట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముద్భ్రుకటీతటీనటీ
కోట్టరోషజాలహృతకుంతిజకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతి గావలె, దీపనపద్య మిచ్చి చే
కట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణభాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్రభూ
పట్టణభర్మహర్మ్యభటపఙ్క్తిచిరాయురనామయంబులై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెక్కుడకీవిఁ జూడుఁ డీ
యట్టిటు మందెమేలముల నందఱనుం బలెఁ జుల్కఁజూచి యే
పట్టుననైనఁ గేరడము పల్కకుఁడీ పయిపెచ్చునందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందము కే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁగలనూటపదాఱు లెక్కదన్
రట్టడిభట్టుమూర్తికవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిప్పుడు నీఁకమీఁద మోద మలరఁ
బద్యదండంబు చేఁబూని పార్థివులను
జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
పరుషవాక్యత సమవర్తి భట్టుమూర్తి.

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలోఁ
బొత్తిన్ సత్రమునందు వేఁడి బలుదుర్గాధీశు తాంబూలపుం
దిత్తు ల్ద్రోసి పదస్థులైనఘనులన్ దీవింప—

అనుసరితవలబుడు జెప్పునప్పటికిఁ దిమ్మరసు దక్షిణామూర్తికి భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టుమూర్తికి సమర్పింపఁగా నాతఁడు ప్రహృష్టుఁడై పూరించెను—

దీవించెదరఁ.

మత్తారాతియయాతి నాగమసుతుఁ మంత్రీశ్వరుఁ దిమ్మరున్.

క. అయ్యా యనిపించుకొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా ! నీసరి యేరీ ?
యియ్యనివిలుకాఁడవయ్య ! తిమ్మరుసయ్యా !

గురువై మహారాజ్యప్రదాపయితయై తన్ను సర్వవిధముల సంరక్షించిన తిమ్మరుసుమంత్రిని శ్రీకృష్ణరాయలు కడకాలమున విద్వేషించెను. ఆయన రెండుగ్రుడ్లను దోడించెను తన యశశ్చంద్రున కిట్లపయశఃకళంకమును గూర్చుకొనెను.

చేమకూర అప్పరాజు

సీ. దాతతో నర్థులతారతమ్యముఁ జెప్పి
యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
నవరసాలంకారనయకవిత్వశ్లాఘఁ
దెలియ నేర్చును నన్యుఁ దెలుప నేర్చు
భట్టవాగ్ఘట్టసంఘట్టకవిత్వంబు
చదువఁగా విన నేర్చుఁ జదువ నేర్చు
మానవోత్తము లైనమహీతలాధీశుల
మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు

8

గీ. దాత కవి భట్టురాజును దానయనుచు
మహిమ నుతి కెక్కె ధారుణీమండలమున
వీరరిపువంతిమథనకంఠీరవుండు
రమ్య శ్రీ వేమకూరప్ప రాజుమంత్రి!

క. అనుదినము నీవ ద్రొక్కఁగ
నొనరఁగ సురభూజ మీయ దొరకానైనన్
దినదినము సుకవిజనులకు
ననయము శ్రీ వేమకూరయప్పనయిచ్చున్.

విట్ఠలవెట్టి మంత్రి

క. తనపేరు తల్లిపేరును
తనుఁగాంచినతండ్రిపేరు దైవముపేరున్
తనయుంన్నయూరు పేరును
వినుకలిగా బ్రతుకవలయు విట్ఠలవెట్టీ.

ఉ. శ్రీగలవేళ నాశ్రితుల శిష్టజనంబుల భూసురాళి న
భ్యాగతులన్ గవీశ్వరుల బాంధవులన్ దగ నాదరించి మే
ల్త్యాగము నేయుసర్వధన ధర్మవిధిజ్ఞులఁ జెందుకీర్తి బ
ల్రాగకు యుక్తిమంత్రులకు రాము గదా యిల వెట్టిధీమణీ!

గుంటుపల్లి ముత్తరాజు

ఉ. అద్దిర! వీరముత్తఁ డభిమానిహరుండు కఠోరశాత్రవా
ద్యద్ధళనప్రచండకరుఁ డాజిభయంకరుఁ డబ్బ! వానితో
వద్దు విరోధ మెంత బలవంతులకైనను నిన్నఁ బంపఁడే
గద్దరివైరిరాచతలకాయలు సాలుఁగు గోలకొండకున్.

మ. అరి నీవైరులమంత్రు లిట్టిన నిశ్నార్యుల్ కవుల్ పండితుల్
ఘనదానంబున మేఘునిన్ శిబిఘనుం గంధీశ్వరుం గర్ణునిం

జనులెల్లఁ గ్రొవికలింప గెల్చె నని విశ్వాంతరంబుగాఁ బల్కఁగా
ముక నీ చేయుంతపంబు గుంటుపల్లి శ్రీ ముత్తప్రధానాగ్రణీ !

క. పది వేలమాడ లిచ్చిన, నిదిగో ష్టని యగ్రహార మిచ్చినఁ గానీ
తుద ప్రియము చెప్పకుండిన, ముదుగు సుమీ గుంటుపల్లి ముత్తయమంత్రీ!

మ. అనఘప్రాభవ ! గుంటుపల్లిపదివేంద్రా ! ముత్తయామాత్య ! నీ
ఘనహస్తాబ్జనవీనవాసన మదంగవ్యాప్త మైనప్పుడే
కనుఁగొంటిన్ జతురంతయానపదముల్ గైకొంటి మేల్వస్త్రముల్
గనకస్నానము లబ్బె మాకు నెలవా కర్ణాటకక్షోణికిన్.

ఉ. వార్తల శత్రురాజుల నవశ్యము గెల్చె నటన్న మేటిన
ద్వార్తలు బ్రహ్మచారులు వివాహము సేయుదు రన్న వార్తలుం
స్ఫూర్తిగ షడ్రసాన్నములు భూసురకోటి కొసంగువార్తలుం
గీర్తివిభూష గుంటుపలిఖేలన ! ధీరయమంత్రిముత్త ! నీ
వార్తలె కాని యెన్న నిఁక వార్తలు లేవు ధరాతలంబునన్.

ఉ. సంతత మారగించు నెడ సజ్జనకోటులఁ బూజసేయు శ్రీ
మంతుఁడు గుంటుపల్లికులమంత్రిశిఖామణి ముత్తమంత్రి దో
బంతియె బంతిగాక కడుపందగులాముల బంతులెల్ల నా
ల్పంతులు దుక్కిటెద్ల మెకబంతులు విప్రవినోదిగారడీ
బంతులు దొంగవాండ్రములబంతులు సుమ్ము ధరాతలంబునన్.

సీ. దుమ్ముధూళిగఁ జేసి తూర్పారఁ బట్టఁడే
కోపాగ్నిచే బొమ్మలాపురంబు
నుగ్గునూచంబుగా నూర్పిడి సేయఁడే
ధాటి మీఱఁగ నెల్లపాటి కోట
కండతుండెములుగాఁ జెండి చెక్కాడఁడే
దండిబోయల పేటఁ బాండికోట

కుటిలవైరులఁ ద్రుంచి కొల్లఁ బట్టింపఁడే
 శ్రీలు మీరఁగ బోర లాలికోట
పాదుపాదత్రఘనరాజ్య పదవిరూఢిఁ
కొండె శ్రీగుంటుపలికులశేఖరుం డ
టంచు నీవైరిమంత్రు లిట్లంద్రు భువిని
మంత్రికులహేళి ముత్తయామాత్యమాళి.

గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి

క. యాచకసంరక్షణకై
భూచక్రమునకుఁ జనింపఁ బొమ్మని నిన్నా
వాచస్పతి పంపెనటే
నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా!

గీ. గురుయశశ్శాలి యగునట్టి గుంటుపల్లి
మంత్రినరసింగరాయసన్మందిరమున
నొక్కనాఁటివ్యయంబగుఁ దక్కనట్టి
దేశపాండ్యాలయొకయేఁటిప్రాశనంబు.

మ. వరగంభీరతసింధురాజు కళలన్ వారాశిపుత్త్రుండు సుం
దరభావంబున మన్మథుండు కరుణన్ దార్క్ష్యధ్వజుం డార్యస
ద్గురువిప్రావనదానకర్ణుఁ డఖిలక్షోణీస్థలిన్ మంత్రిశే
ఖరుఁ డీశ్రీకరగుంటుపల్లినరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

నంది సింగన

పారిజాతాపహరణమురచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు పొడుగుగా నుండుటచే ముక్కుతిమ్మన్న యనియుఁ బేరుకలిగెను.

పారిజాతాపహరణము కృతినందినప్పుడు కృష్ణరాయ లీతనికి రత్న కుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలముల ధరించి తన యింటియరుఁగుపైఁ గూర్చుండియుండఁగా భట్టుకవి తోవ నరుగుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను—

క. మాకొలఁది జానపదులకె
నీకవనపుఠీవి యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు ? గగనధునీ
శీకరములచెమ్మ నందిసింగయతిమ్మా.

ఆనందించి తిమ్మకవిచేత నేమియు లేకపోవుటచేఁ గర్ణమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని కొసఁగెనఁట! తర్వాత రాయల యాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరఁట! ప్రస్తావవశమున నీవృత్తాంతము రాజు విని 'గగన'యనుచోట'నాక'యనిమార్చి పద్యముమిసమిసలార్చెనట.

క. మాకొలఁదిజానపదులకె
నీకవనపుఠీవి: యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ
శీకరములచెమ్మ! నందిసింగయతిమ్మా!

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరఁట? రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనఁట!

కటికి కామన్నమంత్రి

క. తననుడివడి గలదినములు
కని మనవలె నరుఁడు కటికికామనవలెనే

తనువులు ధనములు రాజుల
చనవులు నెన్నాళ్లు నమ్మ సాధుసతిమ్మా!

కోటిపల్లి శరభరాజు

క. నీతిదానహీనుని నియోగి యెవ్వరు
కరణ మనరు వానికరుణ మనరు
జాన కోటిపల్లి శరభన్న నందఱు
కరణ మనిరి వానికరుణ మనిరి.

వేములవాడ భీమకవి

ఈతఁడు పండ్రెండవశతాబ్ద్యారంభమున నున్నవాఁడందురు. 'వేములవాడభీమకవి' యను పేరు కొన్నిపద్యముల యందు ప్రతిష్ఠాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును నేకరో! ఒక్కరో! ఈతఁ డాంధ్రకర్ణాటభాషలలో గొప్పకవి.

సీ. ఘడియలోపలఁ దాడి కడఁగి మత్తునియాగఁ
బెట్టిన మేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మాండముండ్లన్నియుం
డుల్లఁ బెట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మోసి యత్తినగండి
పగులఁ బెట్టినకవిభానుకంటె
ఆఱుజాములోపలఁ జెఱువనీ ళ్ళింకంగఁ
బెట్టినబ[illegible]గ్నిభట్టుకంటె
గీ. ఉగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ
బ్రస్తుతింపశక్తి గలదు నాకు

పట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదు లేములాడ భీమకవిని.

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికి సోమనాథుఁ డాంధ్రమున రచియించిన బసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. "సోమగురు వాక్యములు సొన్పి భీమసుకవి, గరిమబసవపురాణంబు కన్న డించె"—తెలుఁగున నృసింహపురాణమును రచియించె నఁట! కవిజనాశ్రయముకూడ నీతనిదే యందురు. ఈతని నివాసము దాక్షారామముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలి వేములవాడ గ్రామ మని కొందఱందురు అది చింత్యము. నృసింహపురాణమందలి దని యీపద్యము లక్షణగ్రంథములం దుదాహరింపఁబడెను.

క. ఈక్షితికి వచ్చి ముందుగ
దాక్షారామమున వారతరుణులనృత్యం
బీక్షించి యంతకంటెను
దక్షిణమున నేర్చి రంభతగ నేర్పడఁగన్.

నృసింహపురాణమున—

క. కెంజిగురుసకుం గఠినత
పంజరుఁబాల్ పిచ్చుగుంటువానికిఁ బరువుల్
నంజాదుకుఁ గమ్మఁ దావియు
లంజెకు మే లెందు లేదురా విటరాయా!

కోమట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. కొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోవటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుచ్చి●ద్ధియు రిత్తిథక్రియుఁ
వనువరిమాటలుఁ బరధనంబును గ్రక్కున మెక్కఁ జూచుటల్
కొనుటలు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుఁదనంబును మూర్ఖవాదమున్.

ఉ. కోమటికొక్క టిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద; యింటికిన్
సేమ మెఱింగి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వాసి నెప్పుడే
నేమరుపాటున న్మఱియు నేమియొనర్చిన లేద దోస మా
భీముని లింగమాన! కవిభీమునిపల్కులు నమ్మి యుండుఁడీ!

ఉ. వేములవాడభీమ! భళిరే! కవిశేఖరసార్వభౌమ! నీ
వేమని యానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటిపక్షపాతివై
కోమటి కొక్క టిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లే దటంటివా
కోమటికొక్కటీక పదిగొన్నను ధర్మము ధర్మపద్ధతిన్.

భీమకవి యొకప్పుడు గుడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగెనఁట! సాగి పోతురా జనురా జాతనిగుఱ్ఱము నక్కడఁ దనసాహిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేఁడినను విడిపింపఁ డయ్యెనఁట! దానిపైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు, ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సహ్యజ వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేఁడవనాఁడు చూడుఁడీ!

సాహిణిమారుఁ డను దండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్కభూపతి నెదిరించెనఁట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్కభూపతికే జయము చేకూర్చెనఁట—

ఉ. చక్కఁదనంబుకీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుఁడై వడిన్
జొక్కపడంగలండు చలమున్ [illegible]మున్ గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి మూఁకలమాటలు రాలఁ జూవినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవునే.

చాళుక్యచొక్కభూపాలుఁడొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యమును బ్రత్యక్షముగా నెఱుఁగఁగోరి "స్వామీ! మీరాడినది యాట పాడినదిపాట యగునందురు. వినోదార్థము కొండొకటి ప్రదర్శింప వేఁడెదను" అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మే మని యడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెపాలనున్న స్తంభము చివుళ్లతో జొంపములతో వృక్ష మగున ట్లీక్రింది పద్యము చెప్పెను.

శా. ఆనీతాభ్యుపదానశృంఖళకరాభ్యాలంబిత స్తంభమా!
నేనే వేములవాడభీమకవి నేనిక్ చిత్రకూటంబు గో
భూనవ్యాపృతపల్లవోపలతికాపుష్పోపగుచ్ఛంబులన్
నానాపుష్పఫలప్రదాయి వగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరిత మగువృక్ష మయ్యెనఁట! మరల దాని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి తొంటిరీతికిఁ దెచ్చెనఁట!

ఉ. శంభువరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుఁడనైన నావచో
గుంభన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూనభావనన్
గుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపంచటిమల్లెపాలకున్
స్తంభమురీతి నీతనువు దాలిచి యెప్పటియట్ల యుండుమా!

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁ డని కొన్ని ప్రతులు) గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశనం
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధుర్యుండ భీ
మన నా పేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుం(గళిం)గాధీశ! కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా?

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి బారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్లఁ బూని త్రే

యను వడి డాయ నేయఁ బొడువన్ గళమస్తకపక్షమర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదఁదూఱవె నాటవె వైరివీరులన్.

ఉ. భోజుఁడు మంటు ధర్మజుఁడు బొంటు శచీపతి రంటు కల్పభూ
రాజు కళంటు దైవతధరాజము డొంటు పయోధి యింటు సం
భోజభవుండు పంటు ఫణిభూషణదేవుఁడు సంటు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంటు సరి రారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్.

భీమకవి పైలమభీమునిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోఱలు కట్టుకార్లు ది
క్కరటిశిరంబు దాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుపైలమభీముని ఖడ్గసృష్టికిన్.

ఉ. వీఱుపభీమ! నీపగతు లెక్కటికొండలు చంచలాత్ములై
దూఱిరి యట్టిఘోరవనదుర్గములన్ వనితావియోగులై
పాఱిరి త్రోవలం దినని పండ్లును నాఁకటఁగూర లుప్పుగా
నేఱికట్టెలం గలవె యీలవణాంబుధికిప్పుడావలన్ ?.

కళింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁడనాదరమున నిది సమయముకాదు పొమ్మనెనఁట! దానిపై భీమన కోపించి శాప మిట్లొసఁగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామము మాని కోపమున సందడిదీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోష మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామున కర్థమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతన్.

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు గర్భదరిద్రుఁడై పరుల కెఱుకపడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషము దాల్చి తిరపమెత్తుచుఁ

బొట్టుగడపుకొనుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రోవ వేఁగుచుఁ జీకటిలో నొకగోతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీలైన లే దయ్యెఁగదా' యనుకొని చింతిలెనఁట! అది భీమకవి విని నీ వెవ్వండ వని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగిచేయఁబడినవాఁడ'ననెనఁట! భీమకవి 'రాజకళింగగంగవా' యనఁగా నాతఁడు కేల్మోడ్చి రక్షింపుఁ డనెనఁట! అంతట—

ఉ. వేయుఁగజంబు లుండఁ బదివేలు తురంగము లుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకో వడిన్
రాయకళింగగంగు కవిరాజ భయంకరమూర్తిఁ జూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమపోయినషష్ఠినాఁటికిన్.

అని యాశీర్వదించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనఁట!

ఉ. రామునమోఘబాణమును రాజశిఖామణికంటిమంటయున్
భీముగదావిజృంభణ ముపేంద్రునివజ్రము చక్రిచక్రమున్
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషఘోరశక్తియున్
(వే)లేములవాడభీమకవివీరుని తిట్టును రిత్తవోవునే?

కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు

క్రీ. 1380 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుషజీవియై యనేక సుకవిరాజసమ్మానములఁ గాంచి యాంధ్రకవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభవించుటయే కాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవిచూచి బృహస్పతికి సంయితము గుండియలు

ర్గు రనునట్లు స్వర్గమున కరిగిన యీయుద్దండపండితకవిని దెల్గు దేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగనివా రుండరు. ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక యింక ననేకము లగు చాటుపద్యములును రచియింపఁ బడినవి. అందు రసోత్తరము లిందుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుఁడగు సంబుపరాయని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వచించినది—

శా. ధాటీఘోటకరత్నఘట్టనమిళద్ధాత్రీఘుష్మకళ్యాణఘుం
టాటంకారవిలుంఠలుంఠితమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకితకుంభినీధరసముత్కూటాటవీర్యఘాటక
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ.

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానముసేయరా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

వెల్గోటిరాజును బండితకవియునగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలు నాస్థానమునకుఁ బోయి యానృపాలుని కొల్వుకూటమునకు ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి యాతఁడు చెప్పినపద్యము—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
పలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు

పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండినీవు
సరససద్గుణనికురుంబ! శారదాంబ!

సింగభూపాలుపైఁ జెప్పినది—

క. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుటే.

ఆయాస్థానమున నొకభట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
"కుక్కవా నక్కవో ఫణివా క్రోఁతివా పిల్లివా బూతపిల్లివో"
కవి సార్వభౌముని పూరణము—

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థ మిచ్చుచో
దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నుదు భట్ట! దిట్టవై
కుక్కవా! నక్కవో! ఫణివా! క్రోఁతివా! పిల్లివా! బూతపిల్లివో!.

శ్రీనాథుఁడు రెడ్లయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్గోటివారికి వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందుకు వారు కుపితులై యిచ్చకాలమారి వని చుల్కనచేసి పల్కిరఁట! నే నాపద్యమున నాతని గూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని

శ్రీనాథుఁ డిట్లాపద్యమున కన్వయము చెప్పెనట! "సర్వజ్ఞనామధే యము శర్వునకే, రావు సింగజనపాలున కేయుచితంబె చెల్లును! (శ్రీపురిగాక) తక్కొరు సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కసామజమనుటే.

వేఱొకప్పుడు వెల్గోటి మాదయలింగమనేఁడు రెడ్లకడానిని గైకొనఁగా నాకడానిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁ జేర్పుటకై శ్రీనాథుఁ డాతనికడ కరిగి పొగడిన పొగడ్త—

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామకిశ్శంక
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ మఱియుంకాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చౌహత్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మాయుం శశివంశపరశురామ
గీ. దండిబిరుదులసురతాణిగుండెదిగుల
బళిరయల్లయవేముని పగరమిండ
రమణమించిన మేదిని రావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీూవాసస్థల మెట్టి దనఁగాఁ జెప్పినది—

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొనివిడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్యబలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుణువైన యఁటిత్రాడు కొండవీడు

చటులవిక్రమకళాసాహసం బొనరించు
కుటిలాత్ములకు గాదు కొండవీడు

గీ. జవనఘోటకసామంతసరసవీర
భటనటానేకహాటకప్రకటగంధ
సింధురారవమోహనశ్రీలఁ దనరు,
కూర్మి నమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అక్కడ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంత సంభవింపఁగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్య లక్ష్మిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పినపద్యము—

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁక సుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టముం మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగా
సల్లా నంబలి త్రావితిన్ రుచులు దోసం బంచుఁ బోనాడితిం
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

తొలుత నీతఁడు కొండవీటి రెడ్ల యాస్థానకవి. ఆరాజ్య మంతరించినతర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్య మేలునల్లయ వేమువీరభద్రారెడ్ల యొద్దఁ జేరెను. వేముని వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

గీ. భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను

భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగ సత్కళాభావములను.

ఉ. వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత! వేమనరేంద్ర! నీయశం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీభుజామహం
బా రభమానతారకరహారవిలాసము నీపరాక్రమం
బా రభమానతారకరహారవిలాసము చిత్రమారయన్.

వేము వీరభద్రారెడ్లు ప్రతివర్షము సింహాచలపున్నృసింహస్వామికిఁ దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు. శ్రీనాథుఁడును వారితో నచ్చటికరిగెడివాఁడు. ఆపర్వతము మీఁదికి యాత్రార్థము వచ్చు నానా స్త్రీలను జూచి యాతఁడు వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. వారినీలములకప్పు లణఁగించునునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుఁదండ తా వీడఁబాఱ
కోటిచందురుడాలు గోటమీటఁగఁజాలు
మొగముఁగుంకుమచుక్క సొగసుగుల్క
అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచుపైఁట జాఱ
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బిగువుదేర

గీ. చిగురుఁగెమ్మోవిఁ బగడంపుఁజిగియుం మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయి బేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

సీ. పడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
బెట్టినకుంకుమచుక్కబొట్టు చెదరి
చక్కఁగాఁ బటువారుసందెడుకుచ్చెళ్లు
చెలఁగుమెట్టియలపైఁ జిందులాడ

కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు నయ్యాన
ముక్కునత్తొకవింతముద్దు గుల్క
మొలగంట లిమ్మగుమ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు రనఁగ

గీ. బొసఁగఁ గప్రంపువీడెముల్ బొందుపఱిచి
యనుఁగుఁజేడెలతో ముచ్చ టాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కి హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి.

శా. రా పాడంగలగుబ్బచన్నుఁగవతో రాకేందుబింబంబుపైఁ
దూ పేయంగలముద్దునెమ్మొగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జూపుర్ ముద్దుల బాలసంఘములతో సొంపారు లేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గాసెబిగితో వేణీభరచ్ఛాయతోన్.

సీ. పలుతెఱుంగులరంగు పద్మరాగలవీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతో రవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవిపైఁ బరిఢవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిఱిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱపైఁట పిక్కటిల్ల
ఒసపరియొయ్యారిముసుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూఁపున గునిసియాడ

గీ. విరులతావియుం నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిఱుదొడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిఱుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుహనిభము లక్షు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ
కుంభము లీనంబి వారికోడలికుచముల్.

క. అద్దిర! కులుకులు బెళుకులు
నిద్దంపుమెఱుంగుఁదొడలసీటులు గంటే
దిద్దుకొని యేలవచ్చును
ముద్దియ యీనంబిపడుచు ముచ్చట దీఱన్?

సీ. పాలుపొందగఁ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బాదందజోఁపినకీల్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సడుడుకొనుచు
బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు
దిగజాఱి శివసూత్ర మగపడంగ
ముక్కున హురుమంజిముత్యాలముంగర
కమ్మవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ
గీ. కొనుఁ జవ్వాద మట్టిమల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మ యనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగెఁ
గన్నెఱూఁబోఁడి యగసాలి వన్నెలాఁడి.

అక్కడఁ దంబుగా చేతఁబూని గానముసేయుచు వచ్చు సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.—

సీ. మీఁగాళ్ల జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ల
తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్తు
నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపల కొకవింత గలుగఁగా గొప్పుతా
కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి

నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుండి
తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పుచేసి

గీ. ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కుమెట్టెలరవరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలి చేసిన తామ్రంపుఁ జెంబు పూని
వీథి నేతెంచె సాతానివేడ్కలాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దములపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది.—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి తోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దములపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడుదానిగబ్బి చనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్ !

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమత్తచకోరబాలసా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడు వాఁడిచూపులన్.

సీ. బాలేందురేఖసంపద మించి పిల్లసిల్లి
నొసటికళ్కులరీటు నూఱుసేయుఁ
భ్రమరికాహారినీలచమరవాలముఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయుసేయుఁ
దర్పణద్విజరాజధాళధళ్యప్రభ
లపనబింబస్ఫూర్తి లక్షసేయుఁ
కోకహాటకశైలకుంభికుంభారాతి
కుచకుంభయుగళంబు కోటిసేయుఁ

గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహా ! యెబ్బంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజునికొల్వు జంగముభామచెల్వు.

మ. విపులాంభోరుహపత్రజైత్రములుగాఁ బెంపారు నేత్రమ్ములన్
కమనీయంబగు కజ్జలం బునిచి రేఖాసౌష్ఠవం బొప్ప నా
గమలోఁ జేసినసిందురంబు నుదుటం గాన్పింపఁ బయ్యెంటయున్
యమునాత్రైకయుం దాఁటి పూఁపచను లొయ్యారంబు సూపన్ దుకా
ణము పై బొందిలి దోర్తు నిల్చి ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చట నున్న నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. తీసపుముక్కునత్తు నరవీసపుమంగళసూత్ర మమ్మిరన్
గానుసురానికత్తు లరకాసును గానివి పచ్చపూసలున్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

క. శ్రీగారివారికోడలు
తా జారఁగ బిందె జారి దబ్బునఁబడియెన్
మైజాఱుకొంగు దడిసిన
జాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెన్.

శా. పొచ్చెం బింతయుం లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్దాపినతుల్కుముంగరలతో బాగైన కెమ్మోవితో
నచ్చం బైనముసుంగు వెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తా నీళ్లకున్.

ఉ. శ్రీకరభూషణంబులును సిబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేఱలఁ గేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చు వచ్చు నీ
చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రిఁకఁ దొంటిజవ్వనుల్.

క. నీలాటిరేవులోపల
మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచున్

దాలిమిని వాలుఁజూపుల
బాలామణి గుట్టు బైటఁబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీట నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొననగు. పల్నాటివారికి గారెముపూఁడి కాశి యట.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లిపోతురా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయౌన్
గేరెడుగంగ ధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము—

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుం డైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు. అక్కడి చేఁత్రాళ్లు కొండవీటిచేఁత్రాళ్లకు ద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతి చట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈవిషయమునఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. అంగడి యూర లేదు వరియన్నము లేదు శుచిత్వమేమి లే
దంగన లింపు లేరు ప్రియమైనవనంబులు లేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరు లేరు దాత లె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిన్?

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుం డొకపురోహితునింట విడిసి యచ్చటి రోంత నిట్లు వర్ణించె. (ఆవైపులం బురోహితు లూరిలోని తమయాశ్రితులయిండ్ల కనుదినమును విస్తళ్లుకుట్టియిచ్చుచుండవలెనంట! దానికై ! నిల్వ చేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి మంచము దూదరేణముల్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమ ప్రజ లందఱకున్.

త్రాగను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది:—

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియారువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
పరమేశా ! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును, చింతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పిపండినయుడుకుఁగూరయు, వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. ఫుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁదు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల? తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకుబచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లనయొక్కముద్ద దిగమ్రింగుచు! నీపస కాననయ్యెడిన్.

గురిజాల సీమను గల పులిపాడనుగ్రామమునకు శ్రీనాథుఁడు పోఁగా నాతనియెడ నచ్చటి శేషయ్య యనుకరణమును హనుమయ్య యనుకాఁపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననాదరముచూపిరఁట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినపద్యము—

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాఁపు కపివరుండు కసవు నేఁడు
గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగు లెల్లఁ గూడి రొక్కచోట!

నెమలిపురిపైఁ జెప్పినది—

క. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకు మిగులన్
యమదూతలైరి కాఁపులు
క్రమ మెఱుఁగని దున్నలైరి కరణా లెల్లన్!

అడిగొప్పులపైఁ జెప్పినది—

క. గుడిమీఁది క్రోఁతితోఁడను
గుడిలోపలినంబివారికోఁడలితోడన్
నడిపీఠిలంజెతోఁడను
నడిగొప్పులయూరుగాలి నడిగితి ననుమీ!

మసర? రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి సల్లులు కుక్కిమంచమున్
జెంగట వాయుతైలము లజీర్ణప్రుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ! వివేకికీమసరరాజ్యముకాఁపుర మెంతరోఁతరా!

ఉ. వంకరపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలుం జనుపశాకములుం బలుపచ్చడంబులుం
డెం కగునోరచూపులును దేఁకువదప్పినయేసబాసలున్
అంకులబ్రహ్మ యీమసరరాజ్యము నెట్లు సృజించె? నక్కటా!

ఉ. ఆదరణంబు సున్న వినయంబు హితంబును బొంకు సత్యమూ
లేదు దయారసం బది హుళిక్కి పసాపడువేళ పత్త్రిక్కలో
భేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ................త
త్త్వాదులఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయుండునే!

రేనాటినిగూర్చి—

క. గరళము మ్రింగితి నంచుం
బురహర! గర్వింపఁబోకు పో! పో! పో! నీ
బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి
మెఱసెడిరేనాటిజొన్న మెదుకులు తినుమా!

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పినపద్యము—

శా. దస్త్రాలున్ మసిబుఱ్ఱలుం గలములుం దార్కొన్నచింతంబళుల్
పుస్తుల్ గారెడుముస్తులుం జెమటకంపుం గొట్టునీర్కావులుం
అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబై తోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తా చూస్తిమి రోస్తిమిన్' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్.

శబరకాంతలు:—

క. గిటగిటనగు వెన్నడుములు
పుటపుటనగుచన్నుఁగవలు పున్నమ వెలతో
జిటపొటలాడెడు మొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్.

గీ. వీనులకు విందులై తేనెసోన లెనయ
ముందురాగంబునను జగజ్జోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటారి యీమ లేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట!

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోఁగాఁ జెప్పినది:—

మ. కవితల్ సెప్పినఁ బాడనేర్చిన వృథాకష్టంబె యీబోగపుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యశాలినులు పుంస్త్వంబేల పో పోఁచకా
నవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యుంపతివేషం బిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరున్ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుందైవమా!

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాదపడి చెప్పినపద్యములలో నొకటి:—

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనున్ బురందరపురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగసుఖసుప్తప్రాప్తరంభాంగనా
రతి...ంకురపాటనక్రమకళాపాండిత్యశౌండీర్యముల్.

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గికురింపఁగా జెప్పినది:—

ఉ. హాజలజాక్షి! హా కిసలయాధర! హా హరిమధ్య! హా శర
ద్రాజనిభాస్య! హా ప్రమదతంత్రకళానిధి! యెందుఁ బోయితే

రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననుం గికురించి భర్గకం
ఠాజితకాలకూటఘుటికాంచిత మైనయమూసబీఁకటిన్?

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి:—

మందివిటులు విధవలంజెలు
పదకవితలు మాయబాసబాఁపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం
జీరఝణంఝణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నో
య్యారపుజాఱుగొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్న పద్యము:—

చ. పసగలముద్దుమోవి బిగువట్రువగుబ్బలు మందహాసముఁ
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బసుంగునతావి మిటారిచూపులుఁ
రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిసలాకవంటి యొకబల్లవధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:—

గీ. మేఁతఁ గరిపిల్ల పోరున మేఁకపిల్ల
పాడఁబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జేయుపంగఁ బిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గ్రోఁతిపిల్ల యీయఱవపిల్ల.

సీ. కూడు తలఁపఁ జొల్ల కూర కారామళ్ల
చెవులంత ప్రేలాళ్ల చేలు మళ్ల

దుత్తఁడే నాగళ్లు దున్నపోతులయెళ్లు
కలవు మాపటివేళగంజినీళ్లు
మాటమాటకు మళ్లు మఱి దొంగదేవళ్లు
చేదైనపచ్చళ్లు చెఱకునీళ్లు
వంటపిడకలదాళ్లు వాడనూతులనీళ్లు
విన విరుద్ధపుఁ బేళ్లు వెడఁదనోళ్లు
సఖులచన్నులబైళ్లు చల్లనిమామిళ్లు
పరుపైనవావిళ్లు పచ్చకళ్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుబోళ్లు
పయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తు ప్రత్తివిళ్లు
చలముగొని వెదకిన లేవు చల్లనీళ్లు
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడు మేళ్లు.

సీ. తొలుతనే వడ్డింత్రు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
చెవులలోఁ బొగవెళ్లి చిమ్మిరేఁగఁ
పలుతెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లుచవిగొన్న
బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁ బారు నావ
యువిసాకు వేఁచిన నార్నెల్లు పసి లేదు
పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసొగచు
వేపాకు నెండించి వేసినపొళ్లను
గంచానఁ గాంచినఁ గ్రక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్ల నాగడంబు
చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ

చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగి యచ్చట నొకచిత్తరిపైఁ జెప్పినది:—

ఒకచెంప కొరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తుఱుమునుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాతిరి నిదురఁ గూరమిఁ జేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెసనవ్వు నెడఁ గప్పు
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాఱ
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేఁగి గుబ్బల
పైఁ దాఁకియొక్కింత పైఁట జాఱ
చెమటచేఁ దిరుకామంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగనయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మారెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:—

నడివీథిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సానిళ్లు పాడుగుళ్లు
ఐమువన్నెలకూళ్లు నంబటి కావిళ్లు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూటనీళ్లు
నడుమూరు వడదోళ్లు నడువీథిఁ కల్ రోళ్లు
కరుణాలవడిసెళ్లు కాఁపుముళ్లు
* * * * *
* * * * *
* * * నేరెళ్ల వాగునీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మారెళ్లసీమయందు.

ప్రాచీనరాజధాని యగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

తళుక్కుతళుక్కను కాంతి బెళుకెంపులముంగ
రందమై కెమ్మోవియందుఁ గుల్క

ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప

గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి
పొంది కైసట్టి మోమున భూతిరేఖ
రాజకళ లొప్ప నద్దంకిరాజవీథిఁ
బొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ.

ఉ. గండమదప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయిఁబువ్వుఁబో
దండునిగారవింపకయ తద్దయు నిల్చితిఁగానియయ్యయో !
బండరువారిపాటికిని బైటిపసారమె యట్టె! మైమయిం
బుండయియెల్లవంకఁ జెడిపోవుదుగా ! యటువోయియుండినన్.

మఱికొన్ని పద్యములు:—

ఉ. వాలుగుకన్నుదోయి బిగివట్రువగుబ్బలు కాఱుచీఁకటిం
జాలవహించుకొప్పుజిగి సారసమున్నగుమోము గల్గు నా
బాలికఁ గూలి కమ్ముకొన బట్టలు నేసెడువాని కిచ్చె హా
పాలెత గాదురా కుసుమసాయకుపట్టపుదంతి ! యింతియే !

ఉ. కుమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
వమ్ముదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మనిమ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా
తమ్మునఁ బ్రోవు దీసె విటతండము గుండియ లార విచ్చఁగన్.

క. ఆకదురునఁ బికరవమున్
ఆకదురున భృంగరవము వాత్మరవంబున్

ఏకీకృతముగ నేకు ల
నేకులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా !

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ లేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిచూపులది కాఁపురి దానికిఁ నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు నిన్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ ! పయోజగర్భ ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్ ?

శా. దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్నులొఱయన్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్ములన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశార్పణావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దురిమి ముందుగఁ గొ నసియాడుచుండఁగా
జెప్పునఁ జంగసాఁచి యొకచేతను రోఁకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖాంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్
సువ్వియ సువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యము దంచె ముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరమొల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీను తారకల రేకలుపోలెఁ
గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడమునీరెండ నా
రంగుచందురుకావి రైక దొడిగి
పిఱుఁదు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటి చేల గట్టి
గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్ళు ఘల్లు ఘల్లనుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగధగద్ధగితకాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువాఱ
నిటలేందుహరినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తికప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల
గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కని మోహనాంగి
పాటఁబాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె.

సీ. శ్రీరస్తు భవదంఘ్రిచికురంబులకు మహా
భూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన !
పరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
కాచంద్రతారకం బబ్జవదన !
మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
మిన్నుగలన్నాళ్లు మించుబోఁడి !
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
కంఠహరిస్థాయిగా లతాంగి !
గీ. కుశల మస్తు లసచ్చాతకుంభకుంభ
జంభభిత్కుంభికుంభాభిజృంభమాణ
భూరిభవదీయవక్షోజములకు మేరు
మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన !

సీ. చక్కని నీముఖచంద్రబింబమునకుఁ
గళ్యాణమస్తు బంగారుబొమ్మ !

నిర్దంపునీచెక్కుటద్దంపురేకకు
  నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదేవి!
మీటినఁ బగులు నీ మెఱుఁగుఁబాలిండ్లకు
  సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన
వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న
  త్యధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి!

గీ. మధురిమము లొల్కునీముద్దుమాటలకును
వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ!
వన్నెచిన్నెలుఁగల్గు నీమన్ననలకు
శాశ్వతస్థితిరస్తు రోషాలలామ!

సీ. సొగసుకీల్జడదాన! సోగకన్నులదాన!
  వజ్రాలవంటిపల్వరుసదాన!
బంగారుజిగిదాన! బటువుగుబ్బలదాన!
  నయమైనయొయ్యారి నడలదాన!
తోరంపుఁగటిదాన! తొడలసిగ్గులదాన
  పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన!
తళుకుఁజెక్కులదాన! బెళుకుముక్కరదాన
  సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన!

గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన!
మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన!
తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన!
చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన!

క. కుంకుమ లేదో మృగమద
పంకము లేదో పటీరపాంసువు లేదో
సంకుమదము లేదో యకు
ళంకరమగుభస్మమేల బాలా! నీకున్.

శ్రీనాథుని బావమఱఁది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడఁట! ఆతఁ డొకయూరికరణము. పాఁడిపంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంతిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మే మని చెప్పవచ్చు? నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దక్కుఁగలచాతురి తాళఫలప్రమాణమున్.

వేఱొక బంధుజనునిపైఁ జెప్పినవి.

ఉ. మా కలిదిండికామయకుమారకుఁ డన్నిటఁ దండ్రివైఖరే
కాక తదన్యుఁ డెట్లగును? గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే?
చేరొని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె? మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే?

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజమంత్రులును, స్వర్గస్థులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడు కృషిచేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁ బైరు మునిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డెరాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ బలుసిలుఁగులకుఁ బాల్పఱిచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వతమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెను గదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ

ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేఱి మోసపోతి
పెట్టు చెల్లింతుఁ దంకంబు లేదునూర్లు.

అవసానకాలమున శ్రీనాథమహాకవిసార్వభౌముఁడు చెప్పి కొన్నపద్యము—

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?
రంభఁ గూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?
కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు?

గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నింక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

బమ్మెర పోతన

ఈతఁడు క్రీ. 1400 ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథునకు బావమఱఁది యందురు. శ్రీభాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయము నీతనికృతులు. కొందఱు భోగినీదండకవీరభద్రవిజయములను పోతనకర్తృత్వమునెడ సంశయపడెదరు. ఈపవిత్రకవి వైషయికేచ్ఛావైముఖ్యమును ప్రశంసించుకట్టుకతలు కొన్ని కలవు. వానిని పిడిచి యాప్రసక్తిలోని పద్యము లుదాహరించెదను.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేలయేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్ల క
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియె నఁట!

కం. కమ్మని గ్రంథం బొక్కటి!
యిమ్ముగ నే నృపతి కైనఁ గృతియిచ్చినఁ గై
కొమ్మని యీయరె యర్థం?
బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?

నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు, శృంగారషష్ఠ మను పేర భాగవతషష్ఠస్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి—

శా. చండాంశుప్రభసేన! తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంబై నత్రిలింగభాగవతషష్ఠస్కంధభాగంబు నీ
కుం డక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తుల్ మఱి వాణిమనో
ఖండారోద్ధతి చూఱ కారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

వెల్లంకి తాతంభట్టు

కవిలోకచింతామణి యనుపేరి లక్షణగ్రంథమును రచియించిన యీకవీశ్వరుఁడు పదునైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈ క్రిందిపద్యము లాతనిప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి —

సీ. ఏకవి నిర్మించె నీకల్పకాల్పప
 ద్ధతి యెల్ల సుకవిచింతామణి యన
ఏకవి చెప్పె ననేకపుణ్యానల్ప
 బంధురసంశ్లేషభాగవతము
ఏకవి పఠియించె నెల్లభాషలు నతి
 ప్రకటనిర్భరమతిప్రౌఢి మెఱసి
ఏకవి తెచ్చె మహీశసంఘముచేత
 వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము

గీ. అతఁడు వెల్లంకితాతమహాయశోగ్ర
గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ
డంబరాకాశకాశవిఖ్యాతచక్ర
వాళశైలాంతరావాప్తఖేలయశుఁడు.

సీ. 'కర్ణాటకటకభూకాంతసభాంతప్ర
 గల్భకవీశ్వరకమలహేళి!
కజపలిసంసదఖర్వవిద్యాగర్వ
 తార్కికకుముదసుధామయూఖ!
అశ్వసాధనమహేంద్రాస్థానశాబ్దిక
 వర్యచూతద్రుమవనవసంత!
హూళవేశ్వరసదోమధ్యమస్థాయికా
 లంకారికమయూరలలితమేఘ!'

గీ. యనుచు నిన్నవనీపతు లభినుతింప
సరగ గంభీరవాక్ప్రౌఢి సన్నుతింతు
రత్నధీమణితనయ ! శబ్దార్థనిలయ
శాస్త్రిరామక ! వెల్లంకితాతసుకవి !

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి

ఈ మేటికవి క్రీ. 1480 ప్రాంతమున నాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతికెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము, జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మీతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరము బరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమిని భారతము కృతిగా నొసఁగఁబడినది. నరసింహరాజునకు కృతి రచించి కొనివచ్చుట కేర్పఱిచిన గడువు నాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచన మారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింపవైతివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చు నని మొఱపెట్టఁగా నారాత్రి యింటిలో నొకగది యలికించి ముగ్గు వెట్టించి తాటియాకులను గంటమును గొని తానొక్కరుఁడ యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవారువఱకుఁ గృతిని సమాప్తి మొనరించి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నా రాణి' యనె ననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంత శీఘ్రకాలములో నతిరసవంతమగు నాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పైకథకుఁ దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరన

శిష్టా లట వాణి యట్టులే కా కన్నక

డెల్లముగ నొక్కరాతిరి
తెల్లగఁ దెలవారువఱకుఁ దేఁగలఁడె కృతిన్.

తెనాలి రామకృష్ణకవి

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రౌఢకవితా ధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారములు కలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము - నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతనియశస్సును గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము—

రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగఁడు వేఱు గాఁగూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగకృతులఁట! విచారింపవలసియున్నది.

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని నంగతాళి లవలిం గని కర్దమదూషితన్మృణా
శిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచన్ విధాతృనా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగనికీర్తి హసించు దిక్కులన్.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రమున "అమవసనిసికిన్" అనుపదప్రయోగమును విని రామకృష్ణుఁడు—

క. ఎమి తిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో

యుం మెతకయ తిని సెకితివో
యమవసనిసి యనెడిమాట యలనని పెదనా!

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత పెట్టి దన కెంతయు నికృష్ట తను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుఁడు—

క. కవి యల్లసానిపెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవి యనునామంబు నీరుకాకికి లేదే?

అల్లసానిపెద్దన్నకవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణుఁడను నేను కవిని, ఇంకను గొందఱకుఁ గవియనుపేరుగలదు; నీరుకాకిని గలదు; అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యేలలో నూఁగుచుఁ గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటెకోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కరిగి తాతా! ఊఁతునా యని యడిగె నట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కున మొగమున నుమిసి, నీకిదేమి చేటుఁగాలమున 'నూఁతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీకరించితిరి గావున నట్లుచేసితి ననెనఁట! కోప మాపఁజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యేలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నె నఁట!. పాఁకము కల్లాడెను. చక్రున నింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరుగఁదీసి

పల్లుగా నదుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకువచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁదెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను— "రవిగానని చోఁ గవి గాంచునే గదా" ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి వీరభద్రుచరణాహతి డుల్లినబోసినోటికిన్
నేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కుతిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం జెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియించె నార! రవి గానని చోఁ గవి గాంచునే కదా!

పెగడరాజు నరసరాజుకవియొకఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యందందు వదరులాడుచుండెడివాఁడఁట! అతఁడును స్వతస్సమర్థుఁడే. ఒకప్పు డాతఁడు కృష్ణరాయల యాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్పింపు మనికోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్ప నంగీకరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు "నే నాకవినడఁగఁ ద్రొక్కెద" నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నివందలు పద్యములు చెప్పెదననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్నివేలుచెప్పెదననెను. వా రిర్వురకు స్పర్ధయేర్పడెను. నీ కవిత్వమునఁ దప్పు లుండునని నరస రాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండునేమో! నేను కవి త్వము చెప్పెదను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయడమునఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు. గావునఁ దానే వ్రాసెదననియుఁ గల మాఁగనీయనంత వడిగాఁజెప్పవలయు

వని యీఁ దప్పులు చెప్పిన దిద్దెద నని యుఁ బ్రతిన వూనెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణముతో నొకపద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజులాడుకొని యిట్టకేల కిట్టు వ్రాసెను—

క. తృవ్వట బాబా తలపైఁ
బువ్వట జాబిల్లి వల్వ బూచట చేఁదే
బువ్వట చూడఁగను హుళు
క్కవ్వట తలఁపంగ నిట్టి హరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యము చదివి కొంతసే పూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాఁతబిరుదు పోయినది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ. గనసీహారగు రామపద్మ ధళరంగత్కీర్తి చానూరమ
ర్ధన శుక్రాక్షికశేధరాణ్మ్యగపతీ త్రైలోక్యధామోదరా
యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపదివ్యాస్తోకపాణీ జనా
ర్థనవానేకపవైరివిగ్రహా ముఁకుంధా మిత్రవింధాధిపా!

నరసరాజు తన నేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోషములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గెలిసేసెను. నిజముగా రామకృష్ణుని యుచ్చారణప్రకార మాపద్యమున కర్థము కలదు. అందు దోషములు లేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరా జట్లే పొరఁబడెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీ క్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్చుకొని నరసరాజును వందించి పంపెను.

చ. ఒకనికవిత్వమం దెనయుఁ నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినన్

మొకమటు క్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కులుపోవ నిసుంపకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

చ. తెలియనివన్ని తప్పు లని దిట్టతనాన సభాంతరంబునన్
బలుకఁగ రాదురోరి పసుమాలుఁ బిశాచపుఁ బాడెకట్ట! *నీ
పలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా! ప్రగడరాణ్ణరసా! విరసా! తుసా! బుసా!

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యులను పండితకవి యొకఁడు కలఁడట! అతనిఁగూర్చి యొకరు—

శ్లో. అపశబ్దభయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిధౌ.

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్ధమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—

శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి తిష్ఠన్మాత్రస్య సన్నిధౌ.

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి "కుంజరయూథంబు దోమ కుత్తుకసొచ్చెన్" అన్న సమస్యఁ జెప్పి దీనిఁ బూరింపుఁ డని తక్కినకవుల నడిగెనఁట! రామకృష్ణుఁడు—

క. గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లుచవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్?

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామకృష్ణుఁడు "దేవా! పెద్దనాదిమహాకవుల కీ బట్టుకవియా సమస్య నొసఁగువాఁడు! అతని కిట్టిపూరణమే పోలు" ననెను. రాయలు 'నేనొసఁగితిని పూరింపు' మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను. వెంటనే—

* ప్రయోగవైచిత్రి.

క. రంజన చెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా!
సంజయ! యే మని చెప్పుదుఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్.

అనిపూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్న మనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, భట్టుమూర్తివసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండు వాఁడఁట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల వగుమూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనఁట! ఆపద్యము లివి—

ఉ. పాటున కింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! నీవు ద్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదనకొపంబిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందుగన్. (మను.)

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదురన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడిబాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. (పారి.)

శా. అజాబిల్లివెలుంగువెల్లికల డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెగ్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్. (వసు.)

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్టు లభిప్రాయ మొసఁగెనఁట.—
అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను.—ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దు

ముద్దుగానేడ్చెను;—బట్టుమూర్తి బావు రని యేడ్చెను.— భట్టుమూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. ఆబట్టుకవితను గూర్చి రామలింగకవి యి ట్లధిక్షేపించెను.

క. చీఁపర పాఁపరతీఁగలఁ
జేఁపలబు ట్టల్లినట్టు చెప్పెడునీయా
కాఁపుఁగవిత్వపుఁగూఁతలు
బాఁపనకవివరునిచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే!

శా. అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుష్పవము లుద్యద్దారుభూషావళుల్
క్షుద్రోదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్
రుద్రాక్షాక్షరపంక్తివిభ్రమము లీరూఢి న్నిరూపింప నీ
శూద్రప్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచస్ఫూర్తి న్విడంబించునే!.

క. కెంగేల రామకృష్ణుని
బంగరుకడియంబు లుండఁ బండితుఁ డగువా
జంగులు జల్లులు గల్గిన
సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగురా!

కవీశ్వరులస్తోత్రపాఠములకును నతిశయోక్తులకును నేవగొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే తన్ను వర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనఁట! ఆతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి కలదు. రామలింగకవి వర్ణించిన వర్ణనము—

క. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు
నన్నాతిని గూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా! తిరుమలరాయఁడు
కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుగాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

గీ. అలివ కచ నాభి జఘన దేహాననము త
మోనదరసాలతారాజహానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజన
ఖోష్ఠ కుచ వచో దంతము లుభయగతుల.

గీ. అధరముఖవర్ణశూన్యంబు లలివకుచము
లానశాకారరహిత మబ్జాక్షి మేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.

గీ. ఆననాధరగళమూర్తు లలివ కఱఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్నకాంత్యసితచలతలు
సొరిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులుగఁ జేసె.

సీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్యవే
దండతండము నటుండుండు మనును
పలికెనా పల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనును
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండీరముల నటుండుండు మనును
చూచెనా పువ్వునారాచజాతస్ఫుర
త్కాండద్యుతుల నటుండుండు మనును·

గీ. ఏమిచెప్పుదు నాయింతి కెవ్వ రీడు ?
అహహా ! రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకశాలి ! యోపాండురంగ
విట్ఠలేశ ! యనంతరవిప్రకాశ !

చ. అల ఘనచంద్రబింబసమమై తనరారెడు వక్త్రమందులోఁ
గలిగిన నామభేదములకై వడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు రదనాంశుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది పొంకపుటారు బోటికిన్.

చ. దరభుజగైణసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకనద్వయో
దరముల కోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూరులన్ గుహాం
తరములఁ బూన నిక్కఁ దిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూర్పులార్ప న
త్వరముగ నేఁగి నీడగని తత్తఱమందఁగ జేసి తౌ చెలీ !

మ. వరబింబాధరమున్ బయోధరములున్ వక్త్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులుఁ జూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియుం మాకుం జాలవే ! గంగ క
ద్దరి మే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యద్రాజబింబాననా !

కృష్ణదేవరాయలు

బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపముననుండిన విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాధానిగా దక్షిణ హిందూదేశమునకెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించిన యీనృపాలరత్నము క్రీ. 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహించినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కరకృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహారాజ్యవైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయేకాక సరసకవితావిలాసలాలసుఁ డై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుఁదేనియలఁ

జాలలఁగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము చెప్పనేర్చిన సుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమును సంస్కృతమున మదాలసాచరిత్రాదికములు నీతనికృతులు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీమహారాజు కాలమున నింతం తనరానిమహోన్నతి చేకూరెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతని యాస్థానమునఁ గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు కృతుల కీతఁడు కృతిపతి. పెద్దనామాత్యునకీతఁ డాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్నబిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహారాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములు వింతవింతలుగాఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁబడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపళ్లెరమునఁ గవిగండపెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనముచెప్ప నేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొనవర్తు లనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే—

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరముక్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మనియొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో—

అని సగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

పెద్దనబోలుపండితులు పృథ్విని లే రని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁదలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా!

అని పూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించి చదివె నఁట!

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు! జగ్గు నిగ్గు నెనగావలెఁ గమ్మనగమ్మనన్వలెక్

శాలిరియుఁన్ బవల్ మఱపురాశిపహాయల్ చెలి యారజంపు నీ
ద్దాకరితీపులో యనఁగఁ దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ బైకొనన్ వలెను బైదలికుత్తుకలోనిపల్లటీ
తూఁతలనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె సాలకించినన్
జేతికాలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్ని మే
ల్మాఁతలచన్నుదోయివలె ముద్చటగావలెఁ బట్టిజూచినన్
డాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినన్

గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలిసిబ్బెపు
న్మైతెలియుబ్బురంపుఁజిగి నిబ్బర పుబ్బుగుగబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనూనెకాయసరిపోడిమి కిన్నరమెట్టుబంతి సం
గాతపు సన్నకంతి బయకారపుఁ గన్నదగౌళపంతుకా
సాతత తాన తానలపసన్ దివ్వటాడెడుగోటమీటుబల్
మ్రోఁతలనుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతం బుపచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదాననపర్వసాహితీ
ఖ్యాతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుఙ్మలయసంగతిచుంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహితత్తహితహాధికధంధణుధాణుధింధిమి

వ్రాతనయానుకూలపదవారకుహూద్వహాహారికింకిణీ
మాతనఘుల్లులాచరణనూపురఝాళఝుళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై

యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లవలెన్ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాలిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

రాయ లంతటఁ గవిగండపెండేరమును దానై యాతని పాదమునఁ దొడిగెనఁట! రాయలు వేఱొకప్పు డేదో యాశువుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది:—

చ. నిరుపహాతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే !

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య నొసఁగెనఁట! "వి స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగు నాగ కుమారుఁడో యనన్"—పెద్దన్నగారి పూరణము:—

ఉ. వరుఁడు చెఱంగు పట్టినను పల్వతొలంగినలేమ సిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పగుడాపలికేల మాయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడు కామవిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడో యనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, వగ్రు, అనుపదములు ప్రాసస్థానమున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ కృష్ణరాయనియాస్థానమున రాధామాధవకవిచేఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు:—

చ. నగరు కుగాయె నింక విపినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁచఁగాఁ

దొగరున రతుగట్టి మదిఁదోఁపక గద్గదభిన్నకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁగడుఁ దోఁపఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరుధరాధరంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచున్ వెసన్ బరుగువాఱిన నచ్చటిరాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా !

చ. వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁడటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
తగ రవి కాక మోహపులతాతను లైన విడంగఁ జాతురే
తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోఁపఁగఁజేయునె పీడవాడఁగన్ ?

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిఁగూర్చి పద్యరూపమునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము.—

చ. స్తుతిమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ!—హా! తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ.

రాయలకోరికపై నీక్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి:—

శా. రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ ! దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాఖిలవిశేషభీషణఫణాంతర్మాంససంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే?.

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు! నిన్
బూనిక మౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యింతగర్వమా

మానవతీశిరోమణులమాలికలందుచు గూర్చ వత్తువో
కానుక లియ్య వత్తువొ వికాసము నిత్తువొ నిల్వ దెత్తువో.

ఉ. తక్కక నేలమట్టిగొని త్రవ్వఁగ నేర్తు నటంచుఁ దాకుతా
వొక్కటె జాతి యంచు మద మొందకు బుద్ధిని వెట్టితివంది! నీ
వెక్కడ! యాదిఘోణి యన నెక్కడ! యద్రిసముద్రదుర్గభూ
ర్భాకృతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటికి నెత్త నేర్తువే.

రాయలయాస్థానమున కొక సంస్కృత కవి యరుదెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరుల యెడ నీసడింపుతో నిట్లు పల్కెనఁట:—

శ్లో. ఆంధ్రభాషామయం కావ్య మయోమయవిభూషణమ్,

వెన్వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లు పూరించె!

శ్లో. సంస్కృతారణ్యసంచారి విద్వన్మత్తేభశృంఖలమ్.

రాయలకుఁ జదరంగపుటెత్తులు వేయుటయం దత్యంతాసక్తి యుండెడిదఁట! బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మన యను కొప్పోలు కరణము కవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయలతోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమున నెంద ఆలోచించి యెత్తువేయుచున్నను నీతఁ డొక్కఁడే యెదురెత్తు వేసి యాట గెల్చుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడివాఁడట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుఁ గృష్ణరాయపురమను నామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహారముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క. శతసంఖ్యలొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ

చతురంగ మాడి గెల్చును
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్లతిమ్మన బళిరే!

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్లచినతిమ్మనమంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువచస్స్థితినొప్పువాఁ డొగిన్.

రాయలు కళింగదేశవిజిగీషామనీష దండెత్తిపోవుచు బెజవాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరముననున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాదివిద్వత్కవులతో నరిగెను. అప్పుడే యక్కడ వెలసియున్న యాంధ్రనాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద రచింప నాదేశించిన ట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథాగోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా? పాండవు లెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాదులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని బలుదెఱఁగులఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశమున జన్మించినవారుగావున వారి కమానుషశక్తులును లోకోత్తరయోగ్యతయునుగల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాంశము లేదు. అట్లయ్యు శక్తులయందును యోగ్యతయందును దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవారగుదురని తనయాశయమును రాయలు తుదకు వెల్లడించెనఁట! అది విని రాయలప్రక్కను జామరము విసరుచున్న చాకలి యొకఁడు కేలుమోడ్చి "దేవర జన్మాంతరమున నన్నును బాండవుల

మీఁది యభిమానమును మానలే" దనెనట! రాయ లత్యా
నందమునొంది యాచాకలివాని నేది కావలయునో కోరు కొమ్మనె
నఁట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట! అప్పుడే
యక్కడ వానికి దేవరకోట సీమ నేలు కొమ్మని యనుజ్ఞ నొసఁ
గెనఁట; నేఁడా దేవరకోట సీమను గమ్మజమీందారులు పాలించు
చున్నారు. కాని నేఁటివఱకును నా సంస్థానమునఁ జాకలిచేఁ బల్లకి
మోయింపకుండుటయు సీలు మొహర్లు వానియొద్దనే యుంచు
టయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరాయలపై
ననేక కవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

ఉ. శరసంధానబలక్షమాదివివిధైశ్వర్యంబులుం గల్గి దు
ర్భరషండత్వబిలప్రవేశకలనబ్రహ్మాస్నుతల్ మానినన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్నన్ వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల కృష్ణా! రాజకంఠీరవా!

మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవ యనుశంకన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం
జూపిన భానుమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుచో
రేపటిబాపనయ్య పగలింటిమహోగ్రభుజంగమయ్య! యో
మాపటిదాసరయ్య? మము మన్ననసేయుము మటంచు ఱెంతయున్.

ఉ. కాశియుం నీకరాసిపరిగాను నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారికిని గల్గుచు జేతికిఁ బుఱ్ఱె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెమూలుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికిన్
భాసురరాంభకుంభకుచభారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో!

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ! భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీకమటూరులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్గమదోర్దండపుళిందకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబా సహో హరిహరంగాఖూఖుఘోడాకితే
తుమకీబాయిలబాయిదేమలికి యంచు ర్మింటికిం బోవుచున్.

మ. గవఁకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోట మేలయ్యెఁ బం
దువకుం గ్రొత్తగఁ గ్రొత్తడంబు లమరెన్ బోలేరుచందేరులన్
దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
శ్రవణం బైనభవత్ప్రయాణజయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకు కృష్ణదగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ బోరువాటిల్లెను. రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కసేన యద్దరిని నుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకి రావలయునని యేన్గులతోఁ దురకలు నదిలోనికిఁ జొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాఱుచుండుటచేఁ జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్గులుమాత్ర మీదరికి వచ్చి రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పుడొక కవి చెప్పిన పద్యము:—

క. నరసింహాకృష్ణరాయా
దురమున నీపేరిటేఱు తురకలఁ జంపెన్
గరిరాజవరదుఁ డంచును
గరిఘట లట మిమ్ముఁ జూచి గ్రక్కున వచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ! సమరోర్విన్ నీదువైరిక్షమా
పాలుర్వేఁగి హయాధిరూఢు లగుచుం బాఱన్ వనీశాఖశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యాఁగన్ గేకిస ల్గొట్టి యుం
య్యాలో జొంకలా యంచుఁ బాడుదురు ఢిల్లీఁభోజనశ్రేణుల్!

మ. బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశునట్టెక్కి వా
గ్జలజాతేక్షణకొప్పుపట్టి శశిపక్షంబెక్కి ధట్టించి యా
బలరామున్ మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగమ్మునన్ మించె నా
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపాలా! రాజకంఠీరవా!

క. నరసింహాకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్గిరిభి
త్కరికరిభిద్గిరిగిరిభి
త్కరిభిద్గిరిభిత్తురంగకమనీయంబై.

గీ. పద్మనాట్యుస్థలంబునఁ బక్కలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జొక్కజగదాలవేలుపు శుభము లొసఁగు.

చ. పెనిమిటిచేయుం బుణ్యజనపీశనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగమున్
దనయుననంగభావమును దమ్ముని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణ న
వ్యననిధికన్య చేరె జితవైరినికాయుఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అబ్జముఖీమనోజ! నరసాధిపనందన! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు సే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయువతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే!

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవిన
శ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి

సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడినచాటుపద్యములఁగూడనిందుఁ జేర్పుట సముచిత మని యట్లుచేయుచున్నాఁడను:—

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయనృపతే! త్వద్వైరికాంతా వనే
ధావంత్యః కుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాభృతః,
ప్రాప్తాన్ కోకమహేభపన్నగశుకాన్ రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భో భూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్భిన్నస్నాణేషు ధణం ధణం ధణధణం ధాణం ధణధ్యానిషు,
త్వత్కృత్తప్రతిమల్లవీరవరణే దేవాంగనానా మభూ
న్నృత్తేభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృగ్భీత్యా నరసక్ష్మాపతిసభస్త్రీణాం మృగే ణాశ్రితో
రాజా తన్ముఖతర్జిత స్స్వయ మపి త్యక్త్వాఽఽత్మనో మండలం,
దుర్గేశస్య జటాటవీ ముపగతః పాణౌ త మేణం దధ
త్సన్మార్గప్రవణో నిజాశ్రితతమం క్షీణోఽపి నోపేక్షతే.

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతా కృత్తారణ ప్రాంగణే
ప్రౌఢాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీం,
పీరుత్తేతి గురా, నలఃఖ్వషి సురత్తాణేతి, శచ్యాంపున
ర్బిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్మేరాననాన్ కుర్వతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ! స్తువంతు త్వాం కవయో న వయం స్తుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతే ర్జయః?

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు లావణ్యాగణ్య యగు నొక స్త్రీరత్నమును బహుయత్నమున సాధించి యవరోధవధూసవిధమునఁ దనయుల్లాసమును వెల్లడించెనట! అంత నాయంతఃపురిక "యింతకే యింత యుప్పొంగవలెనా? యిది యేమి గజపతికుమార్తెనుసాధించుటయోకో!" యని తేలనాడెనట! రాయలడెందమున చుఱుకు

మని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ దలం పొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతిపరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరికొక యాప్తభృత్యుని, దిమ్మరుసును బంపెనఁట! ఆయింటి చాకివాఁడు సుఖశయితుఁడై యిట్లు పాడుచుండెనఁట!

"కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కటకందాకా మందేరా.

విజయసూచకమగు నాయుపశ్రుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకమునఱకును గలదేశమును వశపఱచుకొనుట యేకాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనఁట!

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణకాలము—

ఉ. కోరిన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ నందుచుండఁ గా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోమలం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గముక్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకై వడిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్నిసంవత్సరములు పెద్దనామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థ నిట్లు చెప్పుకొనెను.—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె

బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ
　　　　తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగె
గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహా! అల్లసాని.
పెద్దనకవీంద్ర! యని తన్నుఁబిల్చునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు.

రాయలనిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీసీసపద్యమును రచించి పంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరాహుతమిండరాచయేనుఁగు వచ్చి
　　　　యారట్టకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
　　　　సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
　　　　తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
భువనకరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
　　　　కూఁతు రాయల కొసఁగూర్చునాఁడు
గీ. ఒడ లెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతో
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర!
తెఱచినిలు కుక్క సొచ్చిన తెఱఁగు దోఁప.

తురగా రామకవి

ఈతఁడు పెద్దాపురప్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజులుంగారి నాఁటివాఁడు. ఈతనిచాటుపద్యములేగాని గ్రంథములు తెలియరాలేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు తిట్టెను.

క. అద్దిర! శ్రీభూనీలలు
ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు ముగు రందఱిలోఁ
బెద్దమ్మ నాట్య మాడును
దిద్దిమ్మని వత్సవాయతిమ్మనియింటన్.

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ. పెండెల నాగికొప్పుపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండలనుండు రామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁ జేసె హా!
పండక బంటు మిల్లి యది పండిన నీ కసుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁ బోలు నొకమానవమాత్రుని వేఁడఁ బోవునే!

వింతయొక్కటి వెల్లడియయినది. సింగారము చెలరేఁగుచున్న పద్యములన్నియు శ్రీనాథునితలకుఁ దగిలింపఁబడుచున్నవి. పెండెల నాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామినులని పైపద్యము పలుకుచున్నది. కాన యావెలఁదుకలపేర నున్నపద్యములు రామకవికృతములే యగును.

ఉ. చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభితదివ్యకురంగనాథ మే
జాడను........

అనుపద్యమును,

ఉ. భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూట భా
గోతులఋచ్చిగానికొకకొంచెము:—

అనుపద్యమును, శ్రీనాథకృతులు గాఁ దలఁపఁ బడుచున్నవి. రామకవిగ్రామణిపని నిజము నేఁటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీ రామకవి దగునో కాదో!

గీ. విప్రతలముంద తల్లి వివేకి గాదు
ఎన్ని దిట్టిన నాభార్య యేభ్యరాశి
అన్నిటికిఁ దోడు నాకాలు నవటికాలు
రామకవిగాని బ్రదుకు శ్రీరామరామ!

నృసింహభారతి

ఈయన శృంగగిరిపీఠాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని బొగడినారు.

మ. కరహాటాంధ్రమరాటలాటవిలసత్కాంభోజనేపాళికా
కురుకాళింగవిదర్భచేదియననాఘూర్జావనీనాయక
స్ఫురితానేకసభాంతరాళములలో భూషింతు వాక్ప్రౌఢిచే
నరసింహోత్తమభారతీంద్రగురునిన్ నాస్వామినిన్ వేడుకన్.

ఈయన తనపీఠమునకు వచ్చుద్రవ్య మంతయును మేదలకును మిద్దెలకును వ్యయించెడువాఁడఁట!

శ్లో. కారూణా మపి దారూణా మశ్మనాం వేశ్మనా మపి,
నృసింహభారతే ర్ద్రవ్య మయ్యో అయ్యో వృథావృథా.

— (వెంకటేశ్వరుని.)

పింగళి సూరకవి

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచియించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును శ్లాఘించుచున్నది.

క. విశదం బొకపక్షంబున
విశయము వేఱొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా
శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి
శశియగురఘుపాండుకావ్యచరణసూరనకున్.

అడిదము సూరకవి

క్రై. 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానపుం బ్రభువగు పూసపాటి చినవిజయరామరాజుగారియొద్దఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము, మొదలగునవి యీతని కృతులు. ఈతని చాటువులు.—

ఉ. గడియకు నూఱుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ దిట్టఁగాఁ
దొడఁగితినా పతాలమని తూలిపడుం గులశైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిఱుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాఁడ! సూరనసమాఖ్యుఁడ! నాకొకరుండు సాటియే!

ఉ. గరిసెలువ్రాఁతగాని మఱిగంపెఁడెఱుంగము మన్యదేశముల్
తిరిగి యభీష్టవస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలముఁ

సురుచిరసత్కవిత్వనిధి సూరకవీంద్రునకేలకల్గెఁ గం
చరమును రేగ మేక మెడచన్నులవంటివి రెండుమాన్యముల్ !

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పుకొన్న పద్యము.—

క. ఊరెయ్యది? చీపురుపలె
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార్;
మీరాజు? విజయరామ మ
హారా; జతఁ డేమి సరసుఁడా? భోజుఁడయా.

రాజును బొగడినపద్యములు.

శా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెన్ నీప్రశంసల్ గుణాల్
బల్లాలం బొడిపించి హుమ్మన యరబ్బా నెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానునిఁ బాఱఁదోలితివి నీదోశ్శక్తి సూబాలకున్
మల్లింపం దరమానె శ్రీవిజయరామా ! మండలాధీశ్వరా !

ఉ. పంతము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా ?
కుంతముఁ గేలఁబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతు డొకండు లేఁడు కటకంబుమొదల్కొని గోలకొండప
ర్యంతముఁ జూడ శ్రీవిజయరామనృపాలక ! మండలాధిపా !

విజయరామరాజుగారే దోకారణమున సూరకవిగారియెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రఁట! బాదుల్లాఖానుతో నొకసారి యుద్ధముసేయఁబోయి పరాభూతులై యారాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవి తనగ్రామముప్రక్కత్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్లకై యాకులు గోసికొనుచుఁ జూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకసి తీఱునట్లు చుఱుకుగా నీపద్యమును జెప్పెనఁట—

గీ. మెత్తనై యున్న యరటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాఁడి
బీదలై యున్న సర్దార్లమీఁదఁ గాక
కలదె క్రొవ్వాఁడి బాదుల్లఖానుమీఁద ?

పొనుగుపాటివేంకటమంత్రి యనునియోగిమీఁద సూరకవి చెప్పిన పద్యములు.—

క. ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్జనుఁ డిల నింద్యుఁడగు వమన మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. కినుక మెయిఁ దన్నులాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱముఁ గాడిదయుఁ
ఘనుఁ డల్పుఁడు సరి యగుదురె
విను మవహిత ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలవా ?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కాదనఁగలరా !

క. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా ?
తొత్తది నగ లెన్నియిడిన దొరసా నగునా ?
యుత్తములుఁ డౌనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే !

క. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియుదు రిది తప్పు ? నల్లపూసలు ముత్యాల్

దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన
వెలఁదుకకుఁ బొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ!

క. జలచరము లబ్ధిఁ బొడమవె?
జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం డొకఁడే
కుల ముద్ధరింప నొకఁడే
విలసద్యశ! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ!

క. వలరాచపనికిఁ గాదా
వెలవెలఁదుక పాన్పు నెక్క విటుఁడు సహించుఁ
జల మేల కార్యవాదికి
విలసద్యశ! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ!

పూసపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున సంబోధించినందులకుఁ గుపితులుకాఁగా సూరకవి చెప్పినది—

క. చిన్నప్పుడు రతికేళిక
నున్నప్పుడు కవితలోన యుద్ధములోనన్,
వన్నె సుమీ రాకొట్టుట
చెన్నుగ నోపూసపాటి సీతారామా!

దంతులూరి యన్నమరాజను నాతఁ డీ యడిదమువారి రేగమాన్యమునుండి యక్కడిచెఱువుకుఁబోవునీరుపోనీకయడ్డు కట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా నీ సూరకవికిఁ దండ్రివరుస వాఁడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలుచుండి యీ క్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనఁట! అంతట నారాజు కట్టిన యడ్డుకట్టతెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనఁట!

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి

సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు
సంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి
గీ. తనరునీవంటిధన్య యుత్తమము గాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు ద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకు
గొనివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ
దూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
చీదబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను
దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ
గీ. వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్ననాఁటిమగఁడు
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
తిన్నగాఁ దిరుగుట యొన్నఁ డెఱుఁగ

మొనసి రేయుం బవల్లు మొరయుచుండుటె కాని
మొరయ కూరకయుంట యెఱుఁగ మెపుడు
పరులకల్మిని రోసి పల్చనగుటె కాని
పలుచనిగలి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ
గీ. మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివియుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైన నీ విందు నిలిచితో కొ-
కదలు మిట మాని దివిజగంగాధవాని!

సీ. పచ్చిమాంసము కల్లు భక్షించి మత్తెక్కి
రాణించు తిరుగుపరాంసులైన
గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్లు
త్రాగి మ్రాన్పడెడుతురుష్కులైన
గోవులఁ బడమొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు
సముదాంధు లగుకొండసవరులైన
తెరవాట్లు గొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల
వాలించు తిరుగుచండాలురైన
గీ. భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ డొకండు
చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమనకు
ఘాతుకత్వంబు సేయుముష్కరులు గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాధవాని!

సీ. కృతకాద్రు లాయెనా కీలాగ్రఫణిఫణా
నేకపూత్కారవల్మీకచయము
విరిదోఁట లాయెనా కఱుకుకంటకకంట
కాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువుఁబాన్పు లాయెనా నవమంజు లశ్వేత
లవణాలవాలమౌ చవుటినేల

బొమ్మగిం డ్లాయె నా భూరిభీకాండజా
ధారమై తనరు కేదారచయము

గీ. నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెను
చిన్ని పొలములు; బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుమున్ముర్రులు గలరె ?
కదలు మిట మాని ద్విజగంగాధవాని!

అడిదము రామకవి పై విషయమునుగూర్చి పూసపాటి విజయరామరాజు గారి కిచ్చుకొన్న యర్జిపద్యములు—

సీ. అవధారు! దేవ! మహాప్రభూ! విన్నపం
బాశ్రితోత్తముఁడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు రామన యింటిపే రడిదము వారు
మాజాగ భూపాలరాజు లేగ
వల్లకృష్ణమనాయకాగ్రేసరుఁ
డెట్టకృష్ణక్ష్మాతలేంద్రులచటఁ
గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు

గీ. నవిరతం బీయేఁడు దంతులూరన్ననృపతి
సత్తముఁడు గ్రామమెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె వరిపొట్ట ముంపఁదలఁచి.

సీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు పరాకు సేయకుండఁ
బొలములో నొకఁ డేరు పూన్పంగఁ జాలఁడు
గంగాధవానిధాకకును జడిసి
దుక్కిటెద్దను గొని దున్నకుండ మటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాఁతనేను

ఏజోలియును లేక యింట నుండెద మన్న
సాలును వచ్చు గంటాలపన్ను
గీ. దేశమునవారు పొన్నూరు తెన్ను గాదు
పంట పస లేదు గంటాలపన్ను పోదు
మీకు దయరాదు మునుపటిమిసిమి లేదు
అతులగుణదీప ! విజయరామావనీప !

సూరకవి ప్రపౌత్రుఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభిరామయ యనువానిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

సీ. విజయరామక్షమావిభు మెచ్చ భాగిత్తి
ధరణిలో మా ప్రపితామహుండు
గంగాభవానిని గడుదిట్టరై తిట్టి
ఖ్యాతిఁ జెన్నొందె మా తాత యొకఁడు
వెలయంగ మగటిపల్వెంకను బడఁ దిట్టి
తగఁ దెగటార్చె మాతండ్రిగారు
అరీతిగాఁ దిట్టి యమపురంబునకును
నిన్నుఁ బంపఁదలంచి యున్నవాఁడ
గీ. గాచుకొమ్మిటు మీఁద నఖండచండ
దారుణోద్దండకవితాగభీరశక్తి
నీతరము గాదు కలహించి నిర్వహింప
చల్లపట్టాభిరామ ! నీచగుణధామ !

అహోబలపండితుఁడు

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరిం చిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్ల కమ్మ వఱదవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలుపాడ్వడి తిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్రాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రిందిసీసపద్య మును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాతఁడచ్చ టకు నివాసము మార్చుకొనెనఁట!

సీ. జానకీపతి శేఁకసజ్జరొట్టెలపాలు
కొంపలకప్పెల్ల గొడ్లపాలు
సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు
నయనముల్ జాగరణంబుపాలు
కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు
పొలంబైన చేతులు ముండ్లపాలు
భూరిసంధ్యావిధుల్ బురుదనీళులపాలు
నాలుక దీనోక్తిరటనపాలు

గీ. ఘనతరస్నేహ మతినీచజనముపాలు
చిత్తమేవేళ నతిదీర్ఘచింతపాలు
హరిహరీ! దేహ మంతయుం నలఁతపాలు
మైదవోలున నుండుట మాకుఁ జాలు.

ఆతని ప్రతిజ్ఞ.

క. నెట్టన నభినవనన్నయ
భట్టాచార్యాభిధానపటుబిరుదాంకం

బి ట్టట్టనక వహించిన
దిట్టఁడ ! నను బోలఁగల సుధీవరు లేరే ?

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁడు కడపరెడ్లను గూర్చి చెప్పినది—

ఉ. రెడ్ల మటంచుఁ గ్రొవ్వునఁ జరించి వరాలు గడించె యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుఁ బెంచి వివేకహీనులై
యొడ్లవలెన్ వసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తు లోరి వి
ద్వడ్లయకాల! గోళ్ల చినతిమ్మతనూభవ ? తాతభూవరా !

దేవలూరి కేశవరెడ్డియను నాతఁ డొకకవీశ్వరుఁడు త్రోవ నరుగుచుండఁగా—ఓహో ! కవీశ్వరులా ! యని గేలిచేసెనఁట ! కోపము వేడెత్తి యాకవీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క. పీ కట్టినట్టు నోరను
వీ పట్టదదేమినీకు? పీ, పీ, లందున్
దీపయి రుచిపుట్టెనొ నీ
కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డీ !

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందికిఁ గరణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసివచ్చుచుండెడిదఁట! ఒకప్పు డాపరస్థలవాసక్లేశమును సైఁపలేనికరణమొకఁడు నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

క. శీతజలస్నానంబును
భూతలశయనంబు నొంటిభూటకనంబున్
నాతిగల బ్రహ్మచర్యము
నాతరమా! భూటగదప నారయభూపా !

భృంగపంచకము, శ్రీనాథకృతియందురు

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలుని దేవేరి యమాత్యునకుఁ జనవుపడియుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేళింతలాడుచుండెను. పుడమిఱేఁడును నాఁటి రేయికే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిఁగి దూతికయొకర్తె వృత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిపి దాఁగొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయురె భృంగమా! వికచమల్లికలన్ విడనాడి తమ్మిలోఁ
నీయెడఁ బూవుఁదేనియల నింపు జరింపఁగఁ గ్రోలి సొక్కియున్
బోయెద నన్న భ్రాంతి నినుఁ బొందదు రా జుదయించె నిప్పుడీ
తోయజపత్రముల్ వరుసతో ముకుళించెఁ జలింపకుండుమా!

పుడమిఱేఁడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడవునకు మంత్రి యిఱుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యటునిటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతి చెప్పినది—

చ. అళికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింపనేరమిన్
జలనముసెందెదేమి నవసారసమిత్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలఁగక యుండె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియా
కలవర మేల? తమ్మి తుద గానక తూఱక యూరకుండుమా!

సాధ్వీమణి యగు నామంత్రిభార్య ఱేఁ డంతిపురమునఁ జేరుటవిని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్తయిలు సేర

మిచేఁ దిగుల్వొడి యేమికీడు వాటిల్లెనో యని కనుఁగొనరాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పునది—

చ. అలినీ ! తత్తఱమేల నేఁడు నిజ నీహృత్తేశుఁడౌభృంగమున్
జలజాసక్తమరందపానవశతన్ సానందుఁడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వరుగుమా ! యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువుండుం బఱతెంచుఁ దేకువను రాజీవంబు పుష్పించినన్.

తా మింక వెలుపలకు దయచేయుం డని మంత్రికిని బోధించుచుఁ జెప్పునది—

చ. పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోపద్మారి! యీకేళికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుఁడు నిద్రాసక్తుఁడై యుండె నీ
శతపత్త్రేక్షణ మోము వాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేగంబున నేఁగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠమున వైచెను. ఆతఁడు నదిమఱచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజసభ కరుదెంచెను. అది గాంచి రాజు గుఱుతించునేమో యని భీతిలి నిపుణయగునాదూతి వందివేషమునరుగుదెంచియీక్రింది పద్యమును జదువ నందలి "మానపరిపాల" యనువిశేషణముఁ బట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంఠమందలిహారమునుబైపచ్చడమునఁ జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ. అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జొహారు వీరరా
హుతులకు మేల్జొహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమసార్వభౌమసం
తతికి జొహారు వైభవవితానపురందరుఁడైనయట్టి భూ
పతికి జొహారు మానపరిపాల! జొహారు ప్రధానశేఖరా !

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జిలుగు దుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీద దేహము చంద్రకాంతులు దేరగా
మురువుచూపగ వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరగా
గరుడవాహన ! దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !

2. ఆనపెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటు మొన్ననూ
పూనిపిలువగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడగ గడచిపోతివి నీటుచేసుక నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమార్గము లన్నియును నే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీథిలో కనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !

4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకొంటిని తప్పుబాసలు సేయకూ
మబ్బుదేరెడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొడలిపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

5. బిత్తరంబున్న మొలకకెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటారి గుబ్బలగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక చీరువారను చెక్కులెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా !

6. అందబాయక కూడియుంటిని ఆశు బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగ నేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నే నోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !

7 అలుకలన్నియుం దీర నివు నాయింద కెప్పుడు వస్తివి
పిలిచి నవరత్నాలసొమ్ములు ప్రేమతో నెప్డు డిస్తివి
వలచి వలపించియుండు గూరిమి వదల కెప్పుడు మెస్తివి
కలసి వేడుక దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

వ ల పు

చ. అలరులు సూదులై మలయజాదిసువస్తువు లగ్నికల్పమై
మలయసమీరముల్ విషసమానములె హిమభానుఁడైనయా
కలువలఱేఁడు చండకరుకైవడియై కనుపట్టె నయ్యయో!
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుక్ వల దింక దైవమా!

చ. చెలువగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁదలంచి మెచ్చుచుక్
కలువలఁ జూచి కన్ను లని కైరవమిత్రునిఁ జూచి మోముటం
చలరుచు నీగలిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందిలిక్
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుక్ వల దింక దైవమా!

చ. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసొంపు చెలంగఁ దళ్కుఁగ
న్నులుదయివాఱఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ బాడుచుక్
వలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులె తోఁచె నింతి; హా
వలపనుపాప మెట్టి పగవారలకుక్ వల దింక దైవమా!

శృంగారము

సీ. సారమా నీకరాసార మానింత వ
సారమా విరహిణీమార మార
రాకమా నీ పీచిరాక మాటుగ నేచ
రాక మారాకమాద్యోకమార

పంతమా నీదురుసంత మాయెడల వ
సంతమాధవ మీపసంత మార
చెందిరా దుర్గుణమందిరా సత్కార
మందిరాకృతి ముదమంది రార

యనుచు పగమీరి కను దూరి మనసు జారి
శౌరి పాఱిఁజేరి దరితారి తారి మనికి
గోరి తనబారి గడుప వేసారి నుడువ
నోరుచే దూరి కేరి మురారి సారి.

అడుగున ధరించు మాణిక్య మట్టిరాజు
కణఁగి శిరమునఁ దాల్చును గడ్డిపోఁచ
వనధిదే గాని దోష మెవ్వరిపి గాదు
మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన.

ఎంచన్ మించుగ నెత్తమాడుదుగదా యేప్రొద్దుబంగారపుం
బంచల్ తీర్చినరత్నమందిరములన్ బారాదుగా దచ్చి తీ
వం చా ఒక్కటి తొమ్మి దేడు పది చవ్వం చిత్తగించుం జెలుల్
ప్రాంచల్లీలల నీకు నాకు సఁతోఁడైపల్కు బింబాధరా !

మ. ఎనయ న్నీజిగిమేని క్రొం జెమటచే నేప్రొద్దు సుస్నానముల్
నిను వర్ణించుట సంధ్యలౌన్ జపవిధుల్ నిత్యంబు నీపాదవం
దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీనవ్యాధరాసూనచుం
బనమే మాకనిశం బనర్గళసుధాపానంబు బింబాధరా !

శా. కౌనా పేదలకెల్లఁ బేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె
మ్మేనా పైఁడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైన క్రొత్తమ్మి క్రొ
ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పునెఱిచూపా కంతుచేతూపు ని
న్నీ నేనా నుతియించువాఁడఁ దగవా యీమాట బింబాధరా !

మ. వనజాతాంబకుఁ డేయుసాయకములన్ వారింపఁగారాదు నూ
తనబాల్యాధికయౌవనంబు మదికిన్ ధైర్యంబురానీయ ది

ట్టనురక్తిఁ మిముఁబోంట్లకుం దెలుప నాహా సిగ్గు మైకోదు పా
పనవంశంబు స్వతంత్రమీయదు సఖి వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే !

ఉ. అక్కరొ ! నీదువల్లభుఁ డహంకృతిఁ జేసినచేఁత వింటివా ;
యెక్కడ నెక్కడే మఱియు నెవ్వరి? నెవ్వగి? నన్ను నన్నె ; నీ
వక్కడి కేల పోవలయుం ? నంపవ ; యంపితిఁ గూడుమంటినా ?
మ్రొక్కితి వేఁడు కొంటి నను ముట్టకు మంటి నిఁ కేమిచెసెదన్.

క. ఔరా ! యేమని చెప్పుదు
నారీమణిచక్కఁదనము నాణెము చేరన్
జేరెఁడుకన్నులు బారన్
బారెఁడు నెఱికురులు పట్టుపట్టెఁడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలి కన్నులు కార్ముకమ్ము ల
న్నన్న ! కురుల్ పిఱుందు పటువై పటువైఖరిఁ గైకొనెంగదే
మొన్నఁ గదమ్మ పిన్న మొగమొల్కులు నేఁడివె ముద్దులాఁడి లేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చ. పడిగము తమ్మలం బుమియుపల్లవకోటికి నోరు వేణి యం
గడిసవరంబు సంతసొరకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
వడి యెద యూరువుల్ గమిడివాతయనంటులు మోవి జిడ్డిగి
జ్జిడి వెలయాలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్ ?

సీ. సాటివాతెఱమీఁద గాటు లేర్పడియుండ
వేఱె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె ?
చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాదించ నేల ?
ఉరముపై హారముల్ గుఱుతు లేర్పడియుండ
సత్యాన కింకఁ గేల్ సాఁచవలెనె ?
పసపంట చలువదుప్పటి లేటపఱుపుంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె ?

ఆ. తేటకన్నులు నిద్దురతేలుచూపు
కందుసెమ్మెను వెకువచందమామ
కొలఁది వెలవెల నగుముఖకళలతీరు
చూడ బయలాయె నడత లీజాడ లేల ?

భక్తిపరవశుఁడై పోతన్నగారు భాగవతమునందు—

శా. లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్
ఠావుల్ దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగున్ దీనునిన్
రావే! యీశ్వర! కావవే! వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

అనుపద్యమును జెప్పఁగాఁ గామపరవశుఁడై వేఱొక కవి—

శా. లావణ్యాన్వితసరోజబాణముల సంభోజారిమైచాయలన్
భావం బెంతయు డస్సె మేనుబడలెన్ దాపంబు రెట్టించె నే
నీవాఁడన్ మధురాధరం బొసఁగవే! నిక్కంబు నన్నేలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంరక్షించు చంద్రాననా!

అనుపద్యమును చెప్పెను.

శా. అయ్యో పోయె నిఁకేల నావలనఁ దప్పా మాట సైరింపవా
ఆయో కానము నీమనంబు: దయమీఱం బల్కు వింతైన నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో "కొక్కురో
కో" యంచుం దొలికోడి కూయుదనుకం గోపంబె బింబాధరా!

శా. మృదుతల్పంబు వికారలీల డిగి ధమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గొను నులియంగా మోము మార్వెట్టుచున్
వదలంబాఱిననీవిఁ బట్టుకొని కన్యారత్న మప్డేఁగెఁ ద
త్సదనభ్రాజితరత్నదీపకళికాస్తంభంబుక్రీనీడకున్.

తే. ఏమనె ? నేమిపల్కె ? నిను నేమనిపంపెను ? నన్నుదూఱెనో ?
రామనెనో ? పరాకిడెనొ ? రాజులయేలిక కృష్ణమూర్తినా

స్వామి ముకుందుఁ డచ్యుతుఁడు వారిజనాభుఁడు శేషశాయి న
న్నేమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమని పంపెను? దెల్పు నెచ్చెలీ.

ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్కి నెపమ్మునఁ బోయి రాఁడు నే
నాతనిఁ బాసి మన్మథశరాగ్నిఁ దపించుచునున్న దాన నీ
వాతని నన్నుఁ జూచితి వియత్తలమెక్కి సుధాకరుండ! నే
నాతనికంటెఁ జిక్కితినొ యాతఁడె చిక్కెనొ నాకుఁ దెల్పుమా!

శా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుండ వో
రాకాచంద్ర! భవత్సమానముఖి మత్ప్రాణేశ్వరిం బాసి నే
నాకందర్పశరాగ్నికీలలకు లోనై యున్నచందంబు నీ
వేకాంతంబునఁ దెల్పవయ్య! దయతో నేలాలతాతన్వికిన్.

సీ. పరిణామ మేమయ్య! ప్రాణనాథునివార్త
వింటినో యని యుందుఁ జందమామ!
విరహాగ్ని చల్లగా విభునియాకారంబు
కందునో యని యుందుఁ జందమామ!
పలి కాకుఁ జుట్టిచ్చి మలికాంక్ష దీరంగ
నుందునో యని యుందుఁ జందమామ!
వల్లభుఁ డేవేళ వచ్చునప్పుడె మోవి
విందు సేతని యుందుఁ జందమామ

గీ. చక్కఁదనమున నీసరి చందమామ!
యాతఁ డున్నట్టియూరిపై నయ్య! మీరు
పోతిరా నాదువివరంబు పొసఁగఁ జెప్పి
సాహసాంకుని రమ్మను చందమామ!

సీ. భామాలలామకు క్షేమమా తెల్పుమా
సకలకళాధామ! చందమామ!
పల్లవపాణికి భద్రమా పల్కుమా
సర్వకళాధామ! చందమామ!

కోకవక్షోజకుఁ గుశలమా చెప్పుమా
చక్రవాకప్రేమ! చందమామ!
పద్మాయతాక్షికిఁ బరిణామమా ధర
సంపూర్ణగుణధామ! చందమామ!

గీ. పద్మలోచన యున్నట్టిపట్టణంబు
త్రోవగాఁ బోదువా నీవు తోయజారి!
సకియ మేలిమి యంతయుఁ జరవిఁ దెలిసి
యంద మందంగ రమ్ము యోచందమామ!

మ. కలిగెనా యొకనాఁటి కైన మదిలోఁ గాంక్షారతుల్ దీరఁగా
దలకుం బాసినవెండ్రు కైతి మదనాస్త్రజ్వాలచేఁ జిక్కితిన్
బలుకుం బంతము లొక్కటాయె విధిచేఁ బ్రాణంబు లెట్లో కదే
నెల నాళ్లాయెను మోముఁ జూచి యకటా నీరేజపత్రేక్షణా!

మ. కలలో నైనను బాయఁజాల నకటా కాంతుండ! నన్ బాసితే
తలపూవాడక పోయి రమ్మనుచుఁ జెంతం జేరి హస్తాక్షతల్
తలపైఁ జల్లఁగఁ బూనఁ జేచెమట సంతాపాగ్నిఁ గూడయ్యె న
చ్చెలి ప్రాణేశుని చుట్టు రాఁ దిగిచి పై చెఙ్ సిగ్గు రెట్టింపఁగన్.

శా.*బాలా! రేయి విభుండు నాకు రతిసంపర్కం బెఱింగింపరా
నాలాగోట యెఱుంగనమ్మ! సదయుం డచ్చీరకొం గూడ్చినన్
ఆలోఁ జంచల మంది దివ్వెకుఁ జెఱం గడ్డంబు గావింప హా
రాలే దివ్వెలు గాఁగ నే నతని నేత్రద్వంద్వముల్ మూసితిన్.

సీ. భామామణీ! వాఁడు పైన మయ్యేడువేళ
నిమ్మల నొకఁడైనఁ దుమ్మఁ డాయె
ముద్దుగుమ్మా! వాఁడు చద్ది గట్టెడువేళ
పకపక నొకగొళి పలుక డాయె

*బావా నాకు విభుండు రేయి సుఖసౌభాగ్యం బెఱింగింపరా.

బిందుముఖి! వాఁడు నిలువెళ్లి పోవుటఁ
బంచను బి ల్లడ్డగించ దాయె
జలజాక్షి రో! వాఁడు పొలిమేర దాఁటుచోఁ
గడఁగి గొబ్బునఁ బాల గట్ట దాయె

గీ. ఏల యూరక యలిగెనో నీలవేణి!
యెన్నఁ డిటు మళ్లి వచ్చునో సన్నుతాంగి!
†వేడ్క రతికేళి సలుపునో వెలఁది! నేఁడు
అసపడువారి నెఱుఁగఁడో అబ్జవదన!.

ఉ. మమతను దాను నొక్కచెలి మానిని! నీవిభునామ మేమనన్
కమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధి ప్రజాపతిచంద్రికాతప
క్రమలు త్రివర్ణయుక్తముగ వ్రాసియు నందులమధ్య వర్ణముల్
క్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని! నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. అరవిందానన! నీమనోహరుని పే రారూఢిగాఁ బల్కుమా
మరుఁడున్ దామరసంబు కాంచనము భూమ్యాకాశముల్ గేశముల్
గరిముల్ మారుతపుత్రచంద్రులను పేరన్ మూడువర్ణంబులన్
బరఁగ వ్రాసినమధ్యవర్ణములు మత్ప్రాణేశ్వరుం డయ్యెడిన్.

మ. పొరుగూరన్ విభుఁ డుండి వేడ్క లలరన్ బుత్తెంచునాభూషణో
త్కరముల్ పచ్చలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్నమీక్షించి య
బ్బురమందెం గొనియాఁడెఁ దిట్టె వగచెన్ బోఁద్రోచె దీవించె నా
భరణంబుల్ వివరించుఁడీ సరసులై భావోదయస్థానముల్.

చ. రమణునిఁ గూర్చి యొండొకకరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ
క్కముగుద సర్పమున్ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బైనమీరపుం
గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా
వము నిట మల్లినాథకవివర్యుఁడు కోరెడు వెల్వరింపఁగన్.

---

†వేడ్క నానందపఱచునో వెలఁది! నేఁడు.

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాఱు కుచంబు లెన్నఁగాఁ
గన్యకు నాల్గు కన్బొమలు కన్యకు నేడు విశాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికొనును గల్గుసులక్షణాఢ్య కా
కన్యకు నీకు నింకఁ బదికావలెఁ గస్తురిరంగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలి గాంచెను ధూర్తుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జఱచుచుఁ గడనుండి తనుఁ జూడ
మొలనూలు సవరించె ముద్దుగుమ్మ
విటుఁ డొక్క-జాజిచెంగటఁ జేరి పరికింప
కేలచెంతకుఁ జేరె నీలవేణి
కంఠమాలిక సంజ్ఞ గాఁ జూరుఁ డంటినఁ
గొమ్మ యెఱ్ఱనిపూవుగుత్తి విఱిచె
గీ. వెలఁదిలీలలుఁ గని వాఁడు విన్నఁబోవ
నుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలవు తెలిసి
హితవు గలిగించె నవ్వ దయ్యలివ కతఁడు.

క. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమతనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి ద్వితీయంబు దాఁటి యొప్పుగ వచ్చెన్.

సీ. రాముఁ డెవ్వానితో రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్టమేది?
రాజమన్నారుచే రంజిల్లుశర మేది?
వెలయఁ గానుకపంట విత్తునేది?
అలరంభకొప్పులో నలరుపూదం డేది?
సభవారి నవ్వించుజాణఁ డెవఁడు!

సీత పెండ్లికి నోలి చేసినవిల్లేది?
　　　　　　శ్రీకృష్ణుఁ డేయింటఁ జెలఁగుచుండు!

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ నైదేసియక్షరములు
ఈవలావలఁ జూచిన నేకవిధము
చదువునాఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢగాయక్షితీంద్ర!

తోకమూకతో, రంగనగరం, లకోలకోల, జంబీరబీజం, మందారదామం, వికటకవి, పంచాస్యచాపం, నందసదనం.

చ. నలశశిబింబలీలల నణంచుసతీమణి పాణిపల్లవం
బులు నగుమోము సారు జిగిమోవియుం వాక్యములున్ బిసాళిమీ
నులగరిమం బెణంచుసరుణోష్ఠికుచంబులు మందయాన మ
య్యలకలు నాసికంబు తగుఁదృష్టులు నిబ్బరపుబ్బుగుబ్బలున్.

సీ. ఆద్యాంతమధ్యమాంతాదిమధ్యంబుల
　　　　　　లేటి రక్కసిరాజు తెలియఁ దల్లి
ఆద్యంత ...　　　...
　　　　　　శివువిల్లు విఱిచెను క్షీరధార
ఆద్యంత ...　　　...
　　　　　　భార్యయుం ఖడ్గంబు పరఁగఁ జెట్టు
ఆద్యంత ...　　　...
　　　　　　మార్వన్నె యీటె ధూమంబు మఱియుం

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు
మొదలుతుదలును నడితుద మొదలునడుము
ప్రాణరక్షను లతలను బాదపములఁ
బరికరములందు నీపదాలరయవలయుం.

ద్విపద. అంబలి గుమ్మడి యావాలు పొగడ
డంబుగా వీని కడం బరికించు.

పొడుపుఁ బద్యాలు

క. పండగ నెండినదొక్కటి
పండకముఱిపచ్చిదొకటి పడిఁ గాలినదిన్
దిండికి రుచియై యుండును
మండలమున జనుల కెల్ల మహిలో వేమా! — తాంబూలము.

ఆ. వ్రేలిమీఁదనుండు వెండుంగరము గాదు
వ్రేలిమీఁదనుండి నేలఁజూచు
అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిచోద్యమో
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ !

క. ముక్కునపైనమునడచును
పక్కనునోరుండుగాలిపారణసేయున్
గ్రక్కునవేసిన కూయును
మక్కువతో దీనిఁదెలియుమనుజులుగలరే?. — బొంగరము

క. శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన
చెలువలుమువ్వురునుగూడిశుభలగ్నమునన్
తలవాకిటరమియింతురు
చెలువలరఁగదీనిఁ దెలియు సుగుణులుగలరే!. — తాంబూలము.

ఆ. చీరగట్టిరాత్రిసిగ్గునవొదిగుండు
పగలుచీరవిడిచిపనులుసేయు
చేయువాఁడికత్తెచేడియగాదయా
పమ్మెటాంకసోమ! జాణరాము!. — పగడసాలకాయలు.

ఆ. ఆడఁబోవుచోట ఆయిండ్లవారెల్ల
సారెసారెకొట్టిచంపిరనుచు

పుట్టినిల్లుచేరు పొలఁతితాఁగాదయా
సమ్మెటాంకసోమ ! జాణరాయ!

ఆ. పక్షిరాజుపేరఁ బరఁగిన మ్రానిపై
వెలుఁగుపిట్టజనులు వేడ్కతోడ
అవ్వనిచ్చెదమని అందఱు మ్రొక్కుదుర్
దీనిభావమేమితిరుమలేశ! — గరుడగంబం

ఆ. మ్రానునందుపుట్టిమక్కువకాయలై
యిండ్లలోనఁబెరిగిపండ్లునవును
తీపురసములేదు తినరాదు చెప్పుమా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ!

క. చిక్కులపసగలిగుండును
చక్కనిగుబ్బలవెసంగి సౌరైయుండున్
చిక్కనొకగడియలోపల
మక్కువసతిగాదు చూడ మహిమండలిలోన్. — జోడుకలుపు.

సమస్య

శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

శా. ప్రేంఖత్పుష్పకచంపకాటవులదాఁకన్ వ్యోమమార్గంబునన్
రింఖద్వాయువశంబునం దగిలి యా నెత్తావిఁ జొక్కి త
త్సంఖ్యాత్తంబులు తేంట్లమొత్తములు లక్షల్ కోట్లు పద్మంబులన్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటని మ్రానిపండు కరియంటనికాముశరంబు తేఁటిమూ
క్కంటనిపువ్వుహంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినిప్పునీ
రంటనిరత్న మన్యభృతమండలికెందలిరాకు రాహుతా
నంటనిచంద్రబింబ మన నాన్నృపకన్య వెలింగె నత్తఱిన్.

చలి

మ. చలి! మమ్మీఁగలి బాధపెట్టెదవు నీసామర్థ్యముల్ వట్టిబీ
దలపైఁ గాక ధగద్ధగాయితమణిస్తంభోన్నతాంతఃపుర
స్థలసంవాసితకామినీదృఢపరిష్వంగానుసంయుక్తని
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంజాటముల్ సాగునే?

చ. చలిగా! నీకొకవార్త తెల్పెదను నిశ్శంకోద్భటుల్ దంపతుల్
గలయాయిండ్లకుఁబోకు దంపతుల మేల్ కౌఁగిళ్ల మధ్యంబునన్
నిలువన్ దార్ఢ్యము లేదు; మిట్టిపడినన్ నీప్రాణముల్ గొందు; రే
చెలి లేకుండెడు బ్రహ్మచారులపయిం జెల్లించు నీదర్పమున్.

చ. తరణిసుకాంతభిత్తియుతతల్పగృహాంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయకుశేశయకుట్మలకోమలస్తనీ
పరమశరీరసంగపరభాగ్యులపాదనఖైకదేశమున్
బెఱుకఁగ లేవు నీవు నిఱుపేదల నేఁచెద వేమి యోచలీ!

మ. చలి నీవెందుకు సందడించెదవు? నీశౌర్యంబు మాఘాంతశ్రీగా!
కలకాలంబును నిల్వలేవు గదవే! కాకున్నఁ బాలోజ్జ్వల
జలజాక్షీకుచసంధిమధ్యమునఁ బెల్చన్ జొచ్చి గోరాడలే
కిలలో బాలుర రోగులన్ విరహులన్ వృద్ధాళి బాధింతువా?

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనము కస్తూరీరజఃపాళికా
కాలాగుర్వనులేపనంబును వధూగాఢోపగూహంబులున్
గేళీగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మేవిధంబున సహింపన్ వచ్చునెవ్వారికిన్?

క. అహములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశల్
బహుశీతోపేతంబై
యుంహుంహూ యన వణఁకె జగము లుర్వీనాథా!

వేసఁగిని మందమారుతము లేమి

శా. ఆ కల్హార దదేమొ నేఁడు పవనుం డాకాశవాపీతటా
కోకానేకవనాళిఁ గ్రుమ్మఱుచు నచ్చో డాఁగెనో; లేకగం
గాకల్లోలవతీప్రవాహముల నూఁగం బోయెనో; లేక కాం
తాకర్పూరకపోలపాళికల నిద్రాసక్తుఁడై యుండెనో!

పొగాకు

ఇది పోర్చుగీసువారిచే మనదేశమునకు మూఁడువందల సంవత్సరములకు మున్ను కొనితేఁబడినది. అంతకుఁ బూర్వ మిచ్చట లేదు.

సీ. దంతలూటీఘోరదంతిహర్యక్షంబు
కుష్ఠరోగాచలకులిశధార
పీనసాండజభూరివైనతేయస్వామి.
వాతాటవీదావవహ్నికీల
జలదోషహిమపూరచండార్కకరరోచి
బహుళకాసాంభోధిబాడబంబు
ఉరుతరాజీర్ణగురుతరవ్యాఘ్రంబు
ముఖరోగనిఖిలజీమూతపవన

గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కెఁతి నఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితం బగునీరాక యోపొగాక!

సీ. ఆఁకొన్నమనుజుల కమృతంపుసేవవై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

మతిహీనులకు సరస్వతిని ప్రసన్నగా
నొనరించు నీరాక యోపొగాక!
అలిపథిశ్రమమెల్ల నణఁచఁ గర్పూరమై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!
రతికాంక్ష లూరింప రసపాకగుళికయై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

గీ. అవనివార్తకు చెక్కతి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితంబగునీరాక యోపొగాక!

సీ. నీమహత్త్వము మను నిర్జరు లెఱిఁగిన
దరితోడ నమృతంబు దఱవఁబోరు
నీవిధంబును ముకు పావని యెఱిగిన
సంజీవి వెదకెడిజాడఁ బోఁడు
నీవార్త మనుదేవతావైద్యు లెఱిగిన
నౌషధావళికిఁ బ్రయాసపడరు
నీరీతి మను నూనిసికరంబు లెఱిఁగిన
బలుతపోనిష్ఠలు సలుపఁబోరు

గీ. సంతతోగ్రక్షుజీవరక్షణములకును
రోగముల్ పాపమోక్షంపుసూధి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులను బ్రోవ నీవు
ఒనరజనియించితివో కాక! యోపొగాక!

సీ. వైగోవసరకుగాఁ బ్రార్థించి సినుఁ దెచ్చి
నిమ్మపంటిరసాన నీడనాన్చి
పుడకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁ జేసి
సిరికొల్ది ధూమ్రంపుఁజిట్టినించి

లలి నొక్కనిడుదనాళపుఁ గ్రోవి సంధించి
చిన్నారిపటకారి చేతఁబూని
జాలిరత్నమువంటి చంద్రనిప్పుఘటించి
నిజధూమలహరిచే నెగడుఘనుల

గీ. కెంతఘన మెంతదీపన మెంతసొగసు
సంతతోద్రేకలాహిరిసార్వభౌమ!
సకలగుణశీల! యెటువంటిసుకృతవేళ
నుదయమందితివో కాక! యోపొగాక!

సీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
నెనయుఁ గెందమ్మి యే కీపొగాకు
పరిమళాంచితకళాప్రావీణ్యవిభవంబు
లెనయుఁ గేదఁగి యే కీపొగాకు
ఘనతనూరానసుగంధప్రదీప్తుల
నెనయుఁ జెంగల్వ యే కీపొగాకు.

గీ. జలధిపర్యంతధారుణీవలయనిలయ
పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
నగుచు ధారుణి విలసిల్లె నందమైన
యించువిలుకానిచేతిబాకీపొగాకు.

క. మీరుం బొగ ద్రాగుదురా
వారిజభవ! వామదేవ! వైకుంఠ! హరీ!
ఓరీ నారద! వినరా
యీరేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యముగా!

క. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
నగణితముగ నాజ్యధార లాహుతిగాఁగా
నిగమాదిమంత్రయుతముగఁ
బొగద్రాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టున్.

క. పొగత్రావికి సతిమోవికి
నగణితముగ నూరబావి కమృతంబునకున్
దగ నుచ్ఛిష్టత లేదని
ఖగవాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చ. పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తములౌఁ బదుమూఁడు చేటులున్
మొదల ధనంబుపోవుట నపుంసకుఁడౌట విదాహమౌటయున్
వెదకుచుజాతిహీనులను వేఁడుట తిక్కుట చొక్కుటల్ రుచుల్
వదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిమ్మపట్టుటల్
పెదవులు నల్లనై చెడుట పెద్దకుళ్ళగుట బట్టకాలుటల్.

మూషకచక్రవర్తి

సీ. నిర్నిద్రవిషయుక్తనిశితదంష్ట్రలఁ బాని
భేదించు నెటువంటి గాదెలైన
దారుణోద్వృద్ధంతతతిచేత ఖండించు
గుఱుతుగా నెటువంటికోఁకలైన
పటుసురంగాగారధరితంబుగాఁ ద్రవ్వఁ
బొంకాన నెటువంటిభూమినైన
కీచుకీచుధ్వని ప్రాచుర్యమహిమ చే
పర్ణించు నెటువంటివారినైన
గీ. అతఁడు సామాన్యుఁడే నరేంద్రాలయాంత
రంతరానేకపేటికాక్రాంతవస్తు
హారణసురధాణి యవ్వినాయకుపరాణి
చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

మార్జాలచక్రవర్తి

సీ. క్షీరఘటాంబుధిస్థితికుంభసంభవ
బహుమూషకోరగపక్షిరాజ
శుకకులమత్తేభనికరకంఠీరవ
శలభసంకులవనజ్వాలికీల
వృశ్చికదానవవిష్ణుసుదర్శన
వాయసమేఘమర్వారపవన
కుక్కుటపర్వతఘోరవజ్రాయుధ
రౌద్రాంధకారమార్తాండతేజ
గీ. వ్యాఘ్రకులమాతులస్వామిశీఘ్రగమన
పైనములదొత్తి దొత్తులపాలిమిత్తి
రమ్యతరమూర్తి నఖరసంప్రాప్తకీర్తి
సకలగృహవర్తి! మార్జాలచక్రవర్తి.

పుల్లకవి

సీ. కోణంగి నాట్యముల్ క్రోఁతు లాడించఁగా
నూఁబందులు సభ నున్నయట్లు
గూఁబకూఁతలు విని గువ్వలు తలలూఁచి
పోయి కాకులయొద్దఁ బొగడినట్లు
కాలువదరినుండి కప్ప లంకించఁగా
నెండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు
ఎనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ
మేలుమేలని గొఱ్ఱె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడీలు తమలోన నొకరి కొకరు
మెచ్చుకొనుచుందు రేటువంటివిచిత్రతనము
మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాఁడు
పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైనకరణముతో విరోధము సెబ్రు
అతిలోభిమొండికి నర్థి సెబ్రు
పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము సెబ్రు
పెనుఱంకుటాలికిఁ బిల్ల సెబ్రు
దాతకు రాజుకుఁ దామసంబులు సెబ్రు
వసుధ నిల్గాలికి వగలు సెబ్రు
ఘనుఁడైన విద్యాధికున కహంకృతి సెబ్రు
యరయ దుర్బుద్ధి యెవ్వరికి సెబ్రు
గీ. మిమ్ముఁగొల్వమి యన్నింట మేటిసెబ్రు
సెబ్రులెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁజేర వెఱచు
శైలకోదండకాండ! నిజాముకొండ
బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలోల.

సీ. నరనాథవంశకాననము దహించుట
కవనీసురులవిత్త మగ్నికీల
జననాయకుల నిజైశ్వర్యాబ్ధి నింకింప
బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు బాడబంబు
పార్థివోత్తములసంపచ్ఛైలములు గూల్ప
భూసురధనము దంభోళిధార
జగతీవరులకీర్తిచంద్రిక మాప వి
ప్రోత్తముధనము సూర్యోదయంబు
గీ. విప్రతతిసొమ్ముకంటెను విషము మేలు
గరళమున కుర్విఁ బ్రతిక్రియ కలదు గాని

దానిమాన్యంగ నిల నౌషధములు లేవు
కాన బ్రహ్మస్వములు పట్టఁ గాదు పలికె.

రాజ్యతంత్రము

సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాస యుంచకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువు పోకు
తగలంచగొండిని దగవరి సేయకు
కపటికి సత్త్రాధికార మియకు
గుడిపారుపత్త్యంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనఁటికి నిండినసీమ యియకు
విత్తహీనులకును గుత్తలుఁగట్టకు
మఱి జారచోరుల మఱుఁగనియకు
గీ. నీచజాతులవారి మన్నింపఁబోకు
దుర్మదాంధుల వాకిలి ద్రొక్కనియకు
* * *
తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయు నేని.

సీ. గాంభీర్యపరులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని సేనాధిపతినిఁ జేయు
పాయక పరసుల రాయబారులఁ జేయు
ముచితజ్ఞు దగ్గఱ నుంచికొనుము
మఱిధనాఢ్యుల మణియగార్లను జేయు
మతిమంతుఁ గరణికమార్గుఁ జేయు
పరఁగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయు
కరుణాన్వితుని గార్యకర్తఁ జేయు
గీ. సతతవిద్యాక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయు
నవరసాలంకృతిని మహాకవిని జేయు

మఱి తత్త్వజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయుము
వార్త కెక్కినకీర్తి కావలయు నేని.

సీ. శరణన్నశత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తుల జోడు విడువక వర్తించు
మాధవుపైచింత మఱవఁ బోకు
పేదసాదుల నేలఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁ బోకు
అన్నదమ్ములసొమ్ము లపహరింపఁగఁ బోకు
తలిదండ్రిహితవును దప్పఁ బోకు

గీ. దయయు సత్యంబు మదిలోనఁ దఱుగనియకు
పరసతులమీఁద భావంబు పాఱనీకు
భగవదర్పణకానిది పట్టఁబోకు
నెలయ మోక్షాభివృద్ధి కావలయు నేని.

సీ. నమ్మినవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మరివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమీఁద మఱపించి దండెత్తు
కైజీతగాండ్రను గలుగ నేలు
పోడిచి గెల్చినవారిఁ బోనీక మన్నించు
పంచించు మన్నీల గొంచెపఱచు
వెరపుమాలినవాని దొర సేయఁ బోకుము
పందకు సేనాధిపత్యమియకు

గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాణువలెక్క లెల్ల
నెలమి నశ్రద్ధచేయక తెలియ వినుము
వెలయుఁ భాగ్యాభివృద్ధి కావలయు నేని.

అష్టకష్టములు

సీ. అరయఁ బరదేశయాత్ర సేయుంట యొండు
తనకుఁ దానే వండుకొనుట రెండు
కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూఁడు
వెలయఁగ యాచకవృత్తి నాల్గు
తనసరివారిపంచను జేరుకొను టైదు
గుఱుతెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు
చదువు నేరకయుండి సభకుఁ బోవుట యేడు
పెన్న దారిద్ర్యంబు నెన్మిదవది
గీ. అష్టకష్టంబు లనియెడునవ్వి యివ్వి
గాన యిటువంటి వెవ్వరికైన వలదు
చారుతరమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!
రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!

క. ఆడిన మాటలు దప్పిన
గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో!
వీఁడా నా కొడుకని
గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!

క. అసమానదానవిద్యా
రసికత లేనట్టివరుని బ్రదు కేటికి సీ
కస వేఱుక తిని బ్రదుకదె
పసరము తనకడుపు నిండఁ బర్వతకొండా!

క. సమశీలశ్రుతియుతులకు
సమధనవంతులకు సమసుచారిత్రులకున్

దమలోన సఖ్యము వివా
దము దగుఁగా కసములకును దగునే యెందున్ ?

క. కోటానకోటు లిచ్చినఁ
గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రారా
పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ
గూటికి మారెళ్లకొండ ! గుణరత్ననిధీ !

క. అనిఁ బాటిన విధి నవ్వను
ధనసంపద నవ్వ నుచితదానవిహీనుఙ్
దనయుని ముద్దాడంగాఁ
బెనిమిటిఁ గని జార నవ్వుఁ బిచ్చయరేచా !

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ
దుద కొక్కని కీయకున్న దొరకవు కీర్తుల్
పదివేలు నోము నోఁచిన
వదలదె యొకటాకు వంక వన్నియసుంకా !

క. ఇప్పటియన్నముకొఱకై
త్రిప్పలఁ బడి కుందనేల ? దేవుఁడు శిలలోఁ
గప్ప కొసంగెడు హారము
కుప్పలుగ మహేంద్రవాళ ! గోకర్ణేశా !

క. చెప్పినపని యొనరించిన
యప్పణఁతుక గల్గుగహాన మది సదనముగుఙ్
జెప్పినపని యొనరింపని
య ప్పణఁతుక గల్గుసదన మది గహనముగున్.

గువ్వలచెన్నని పద్యములు

క. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁబాపం గలరా!
వడగళ్ళఁ గట్టువడునా
గుడి రాళ్ళను గట్టుకున్న గువ్వలచెన్నా.

క. సారాసారము లెఱుఁగని
పోరజమునకు బుద్ధిఁజెప్పఁబెద్దలవశమా?
నీ రెంత పోసి పెంచినఁ
గూరౌనా నేలవేము! గువ్వలచెన్నా!

క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కీర్తిచేత వెలయఁగవలదా?
కలిమేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ? గువ్వలచెన్నా!

క. కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగఁ బేద మేలు వితరణియైనన్
జలిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న? గువ్వలచెన్నా!

క. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లోభిగాడ్దెలకేలా!
తలుపేల చాఁపగుడిసెకుఁ?
గులపావనకీర్తిపన్న! గువ్వలచెన్నా!

క. పెనువిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెంద ఱున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా!

క. తల లెంతపెంచుకొన్నన్
గులధర్మము విడిచి కన్నకూఁతుం దిన్నన్
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకున్న బిజనవేములచెన్నా!

క. ఎన్నఁగల జీవరాసుల
నన్నిటిగర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై
తన్నెఱిఁగి బ్రదుకవలెరా
కొన్నాళ్లిఁక నెచట నున్న! గువ్వలచెన్నా!

ఉ. వారక యీశ్వరుండు తలపై ధరియించినయంతమాత్ర న
వ్వారిజవైరితోడ సరివత్తువె యుమ్మెతపూవ! నీపసన్
వారిధు లుబ్బునో దెసలు వన్నెలఁ దేరునొ చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరములనెవ్వగ దీఱునొ తాప మాఱునో!

ఉ. పీనసరోగి నిన్నుఁ దిలపిష్టసమానము చేసినంత నే
వానివివేకహీనతకు వందుఱనేల కురంగనాధమా!
మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్రపత్రికా
నూనవితానవాసనల నొందుట లోకము నిన్నెఱుంగదే!

ఉ. ఎవ్వఁడ వీవు కాళ్లు మొగ మెఱ్ఱన? హంసమ; నెందు నుందువో?
దవ్వుల మానసంబునను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?
మవ్వపుఁగాంచనాబ్జములు మౌక్తికముల్ గల వందు; నత్తలో?
యవ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహా! యని నవ్వె బకంబు లన్నియున్.

మ. ధర నత్యుత్తముఁడైన ధీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ స
త్పురుషానీకము యోపుఁగాని యొకయల్పుం డోపునే తీవ్రదు
స్తరనైదాఘనిదాఘతాప మడఁపన్ ధారాధరాంచద్రసో
త్కరధారావళిగాక యర్హ మగునే గండూషతోయంబులున్?

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడసేసిరి వర్థులు శత్రులైరి యిం
కేతరినైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటింపనీవు నీ

చేఁతగునట్టిచెర్దుమును జేసితి వింతియ కాళ యింక నా
వ్రాఁతొకయింత మార్పఁ గలదా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!

ఉ. కా దనిపించుకోఁదగదు కానిగుణంబు వహించి లోభిచే
లే దనిపించుకోఁదగదు లేనిదురాశకుఁ బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోఁదగదు రట్టడియై కరిశిక్షకుఁడిడ్డిదా
ఈ ద్దదియెంత? తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవైభవా!

చ. ఎనయఁగ హీనుదంట జలమింతయ నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁ బదార్థమంట తనుఁ జూచిసహింపనియూర నుంట లే
దనిమొదు చేనిపంట వెసనాఁకటికందనివంట మంటకా?
జనకసుతాభిరామ! బుధసన్నుత! శ్రీపెనుమళ్లరాఘవా!

చ. కరిగమనల్ దురాత్ములనె కాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యశౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర వరియింప దుర్వ్యయవినీతులఁగాని ధరింప దెంతయున్.

చ. పిలువనికూటికిన్ వెతలఁ బెట్టుధరావరుఁ డేలువీటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సారెకు బందుగు లున్నచోటికిన్
బలువురతోటిపోటికి నృపాలురసాటికిఁ బోవరాదయా
బలవదరీ! దరీకుహరభాస్వదరీ! యదరీదరీహరీ!

ఉ. తంత్రులులేనివీణయును దానమురాగము లేనిగీతముల్
మంత్రములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
ట్తంత్రములేనియాగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వముల్
మంత్రులులేనిరాజ్యము సమానము లియ్యవి దుష్ప్రియోక్తముల్.

ఉ. గందపుఁ జెట్టుక్రింద సురగంబు పయోనిధి బాడబాగ్నిమా
కందఫలంబుక్రింద నొకకందురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నుందురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు కొందఱు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతఫలావతంస! నినుఁజూచినఁ గన్నులపండు వయ్య! లో
కాతిశయంబునన్ బరిమళాన్విత మయ్యె దిశౌఘ మెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గదు నాకు నెమ్మదిన్
గౌతుక మెప్డు నీహృదయకర్కశభావము జూడఁజూడఁగన్.

శరభాంకలింగమా

చ. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మటివారికి బంధుకోటికిన్
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేఁగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వని మఱి పొందరాదె బలవంతపుఁగాఁపులు పెట్టి కామినీ
జనముల నేలువారు సెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!

చ. పొరిఁబొరి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజులై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచు సోలుచుఁ గామయాజులై
ధరణికి డిగ్గి యుండ్లఁబడి తండుల మెత్తుచుఁ గర్మయాజులై
పొరిఁదిరుగాడు కామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డురగంబులచేఁ గఱపించుకొన్నఁ ద
ద్ఘోరవిషంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవినోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
ఘోరతమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. కండలు వహ్నిదేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికిన్
వండినకూడు కాకులకు వాతిహిరణ్యము చీర మాలకున్
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము మృత్యుదేవికిన్
మిండతనాలు నన్యులకు మేదినిలో శరభాంకలింగమా!

ఉ. వండెడువాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదినిన్
గొండెముపల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశునిన్ మహీ

మండలమేలువానిఁ దనమర్మ మెఱింగినవాని నిష్టునిన్
ఖండితమాడునే నదియుఁ గండమయా శరభాంకలింగమా!

భైరవా

చ. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినన్
పిలువకమున్నె బాంధవులు పెల్లుగఁ బోయితదంగమంతయున్
తెలుపుచునుందు రాతనికి దీనునియింట శుభంబె కల్గినన్
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కరుగా యెవరైన భైరవా!

చ. పరువుగ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినన్
పరసు లెఱింగి మార్కొనక సైఁచినయంతట నైచ్య మే లగున్?
అరుదుగవచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చినన్
గఱచినఁ గోపగించి కరి కర్వగరాదుగదయ్య భైరవా!

గీ. ఇఱుకరాదు చేత నిసుమంతని పైపైనఁ
గొఱుకరాద యినుము కొంచె మైన
నఱుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగా
బెఱుకరాదు బావి పెళ్లగిలఁగ.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగెదో వడుగ! యేఁగెద బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
నిక్కము నాల్గు చేఁగలవు; నీకటరా యవియేవి చూపుమీ;
యొక్కటి త్రోవలోఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదన్
ఒక్కటి తప్పనెంచెద మఱొక్కటి లే దని కొక్కరించెదన్.

సీ. పోఁకలు నమలుచు నాకులు చేకొని
సున్న మడ్గినవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్ద జేరినవాఁడు పట్టివిధవ

అలితోఁ గలహించి యాఁకలి కా దని
4 పస్తున్నవాఁ డొక్క పంజీవిధవ
వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుచేయుచు
మగువకేడ్చెడువాడు మడ్డివిధవ
చదువుచెప్పినజీత మదనులో నీయక
మిటకరించెడువాడు మేటివిధవ
త్రోవబోయెడు స్త్రీలతో మొగం బిగిలించి
ముచ్చటాడెడువాఁడు ముష్టివిధవ
కట్న మిచ్చెద నని కాలమందీయక
గోళ్ల గిల్లెడువాడు కొంటెవిధవ
ఇంటి అంకెయుఁగక యిరుగుపొరుగుఅంతు
వెంటాడువాఁ డొక్క యంట్లవిధవ
దారిద్ర్యములనుండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువా డుత్తవిధవ

... ...

ఉ. శ్రీకరమూర్తి! హారిగుణశేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్క! నీ
రాకలుగోరుముగ్ధ కనురాగము మీఱిన మన్మథాగ్నిచేఁ
బ్రాకటమైనముత్యములు భస్మములాయెను వేగ రావనా!
యాకులుపోఁకలుం గలుగ నంతియె చాలును సున్న మేటికిన్?,

చ. అసదృశగంధబంధుర మటంచు వడిన్ జనుదెంచి కేతకీ
ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁ గ్రోలలేమికిన్
దెసచెడి కుంద నేమిటికిఁ దేఁటి! యరాళకరాళకంటక
ప్రసవముచే భవత్తనువు ప్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే!

మ. తవణింతున్ నులి కాలకంఠమకుటాట్టాలప్రలోలీమిళ
త్స్రవమానామరసింధుబంధురపయస్సంభారగంభీరవా
గ్వ్యవహారైకధురంధరత్వమున జిహ్వాలోలమత్తల్లికిన్
జవికిం దల్లికిఁ గారవేల్లికధనుర్జ్యావల్లి నీరుల్లికిన్.

మ. తవణింతున్ నుతి ద్రైవతప్రమదదార్ఢ్యగ్నోహినీనీరభృ
చ్ఛ్యావమాశామృతశీకరాభనవబీజప్రాంతరాపమ్య స
ద్భవనాళాండకు షడ్రసప్లుతసముద్యత్స్వాదుమత్ఖండకున్
అవితుంగోద్భవకాండకున్ బ్రబలరేఖాదండ కాదొండకున్

ఉ. తూరుపునాఁటిక్షత్త్రియులతోరపుబాంధవలీల యద్భుత
స్ఫారవిలాసమందును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితవిద్విషత్క్రియా
వారము లన్యవర్ణజనవర్ణితహాస్యరసాలవాలముల్.

అత్తింటి కోడలు

సీ. పొరుగిళ్ళఁ గూర్చుండి ప్రొద్దు పుచ్చఁగ నేర్చు
నీలాటిరేవున నిల్వ నేర్చు
అత్తాఁడుబిడ్డల నా
గూర్చుండి నట్టింట గొణఁగ నేర్చు
పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకుండఁగ నేర్చు
జెంపను సున్నంబు నింప నేర్చు
పసిబిడ్డ లేడ్వంగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చు
నొకరెండుపస్తులు నుండ నేర్చు
గీ. పెట్లపెట్లన మెటికలు విఱువ నేర్చు
నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వ నేర్చుఁ
బుట్టినింటికి జెప్పకోఁ బోవ నేర్చు
నపుర! యత్తింటికోడలి యవగుణములు!

సీ. వాలము సులిచియుం నేలఁ గాళ్లఱచియుం
ధాత్రిపైఁ బొరలియుం దాల్మి విడిచి

వదనంబు దెఱచియుం నుదరంబుఁ జూచియుఁ
బెక్కుపాటునఁబడ్డఁ గుక్క కొక్క
కడిమాత్రమన్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు
సాగంబుకకుఁ బ్రార్థనంబుతోడ
కబళశతంబులు కరమున కందీయ
నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేఁడిన హీనున కెవ్వ రీరు
ఇచ్చి రేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చు లేదు
ఘనున కూరక యుండినఁ గాంక్షదీఱ
గురుతరార్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పౌరుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగనేని
వానిజన్మంబ దొక్కఘూర్తైనఁ జాలుం
నుదరపోషణమాత్ర మీయుర్విమీఁదఁ
గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును?

నియోగులు

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధిసంపన్నుఁ డగును
బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁడగును
నృపులు మన్నింపనయకళానిపుణుఁ డగును
పూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలివిగోఁ గనుంగొనుము వన్నియమీఱఁగ వ్రాల కేమి సా
వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజులకెల్ల మనోహరాలు, వ
జ్రాలు సరస్వతీవిమలచారుకుచాగ్రసరాలు చూడఁ జి
త్రాలు మిటారిమోహనకరాలు నుతింపఁ దరంబె యేరికిన్?

ఉ. మేదినినాథుఁ డల్గినను మించినకార్యము చక్కఁజేయ స
మ్మోదమెలర్పఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెస్స యెట్లనన్

అదటఁ గాలుఁ దల్గియుఁ గతాయుఁ వటన్నను చిత్రగుప్తుఁ డా
'గా' దొలఁగించి 'శా' మొదట గ్రక్కునవ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.

చ. హరిహరి! యేమి సాంబశివ! అయ్యొ భయంపడి పల్కనో డెదన్
అరమరలేల పల్కు; భవదగ్రపురంధ్రి పెదక్క యేదయా?
సిరికిని దానికిం బడక చీఁదరయొత్తఁగఁ జింతపల్లెలో
వరకరణాలయింట్లకడ వారక యున్నదయా యుమాపతీ!

క. అధికార మబ్బినప్పుడు
బుధులు ప్రమోదించి వీఁడె పురుషోత్తముఁ డం
చధికంబుగ గొనియాడెదు
విధమున వర్తింపఁ దరమె వేల్పులకైనన్?

మ. విధిసంకల్పముచే నొకానొకఁడు తా విశ్వంబు పాలించుచో
బధిరం బెక్కువ చూపు తక్కువ సదా భాషల్ దురుక్తుల్ మనో
వ్యధలో మత్తతతోడ దుర్వ్యసనదుర్వ్యాపారతం జెందు న
య్యధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్యసౌభాగ్యమున్.

క. ఉద్యోగ మొదవినప్పుడు
సద్యోమద మొదవి పూర్వసరసత లుడుగున్
విద్యావంతున కైనను
విద్యాహీనునకు వేఱె వివరం బేలా!

సీ. బళిబళీ! మీ తాతబల్లెంబు చేఁబూని
పుల్లాకుతూటుగాఁ బొడిచినాఁడు
ఎద్దుచ్చపోయంగ జేటులై పాటంగ
లంకించి లంకించి దాటినాఁడు
కలుగులోనూ కప్ప గట్టుగట్టు మనంగ
కట్టారి తీసుక గదిమినాఁడు
నాగలాపురి కాడ నక్క తర్మకురాఁగ
తిరువళూరూ కాడ తిరిగినాఁడు

ఎలుక యెదురుకురాఁగ నీటె చేతనుఁబూని
యేడాఱుబారలు యెగిరినాఁడు
గీ. ఔర! వీనిపరాక్రమం బద్భుతంబు
* * *
* *చిన్నపత్నాతలేంద్ర!

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు

ఉ. ధీరతతోడ నీరథము దీప్రగతిన్ గురురాజుసేనపై
తారతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులన్
జే రడఁగించి యాపసులఁ బెంపెసలార మరల్ప కున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నింద్రుడైన నా
బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మలిఖించినవ్రాలు తప్పుసే
ధీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరుకిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాథ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేఁడఁగాఁ
గౌరవులీకతక్కినను గాఢనిరంతరచండమండిలో
దారదురంతదంతురశితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాథ! యెల్లి చని వాసవు డడ్డము వచ్చి నిల్చినన్
వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవుం
జేరి శిరంబు ద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాఱెడుభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
ష్ఠూరము (?) లాడినట్టి రవిసూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పా లడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
పా లది యేడదో యనినఁ బాలుతెఱం గెఱుఁగంగ భీమభూ
పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
పాలు సమస్తసైన్య మని పల్కుము పంకజనాభ; యచ్చటన్.

సీ. చరణారవిందము లస్మతి మది నెంచి
మ్రొక్కి రనుము
వచ్చినవైరంబు వారింప నూహించి
మాభూము లిమ్మను మనుజవిభుని
ఆరీతి నృపతికి హర్షమ్ము గాకున్న
నేవురి కైదూళ్ల నీయు మనుము
పుడమిఁ గూఁడామాట కొడఁ బడ కుండెనా
నడవడి యెఱిఁగించి నడుపు మనుము

గీ. పనులు సేయంగ నేదేనిఁ బంపు మనుము
పంపు పనిసేయ సేవకభటుల ననుము
ధర్మమార్గంబు విన బుద్ధి దనర దేని
కదలిరమ్మను కలనికిఁ గమలనాభ!

మ. పదరుల్ పల్కక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగమ్ము మారాజ్యసం
పద మా కిమ్మను మీయకుండిన మహాబాహాబలస్ఫూర్తి మై
నెదు రైరమ్మను వచ్చి మద్బలము దా నేపారఁగాఁ జూచుచో
గదఘాతంబుల నూరువుల్ దెగిపడున్ గంజాక్షు! యింతేటికిన్?

మ. కలహం బేటికి వద్దువద్దను మిటుల్ గర్వాంధుఁడై మమ్ము దా
ఖలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యాత్మక్షోణీతలంబందునన్

నిలువఁ జేసి ధర్మమార్గవృత్తి ననుమా నీ విస్మయంబు లిక్క లిక్
బలవద్వైరమె కోర దుర్మరణముల్ ప్రాపించు నంచాడుమా!

శా. పాండవులన్న దైవమును పౌరుషముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ పటాని పీ
రిండితనంబునన్ దర హరింపను చూచెదవేని వారు నిన్
బిండలివం డొనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా!

ఉ. మచ్చరమేల కర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల మెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు నిచ్చ మెచ్చఁగా
వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధఁ జూడుమా
చెచ్చెర నూర జోగులకు శేషునికంతము లంటవచ్చునే!

క. వరమునఁ గుంతికి సుతుఁ డై
వెరవెఱుఁగక యేటివరద విడిచినపిదపన్
ధరయెల్ల నేలెఁ గర్ణుఁడు
దరిఁ జేర్పను గూడువెట్ట దైవముగాదే!

గోలకొండ మాలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపదములతో భారతకథకు సంబంధించునట్టు చెప్పఁబడినపద్యము—

గీ. ఓయికురురాజ! నీకొడు కుత్తగోల
కొండవలెనుండు క్షణ మాల ముండ దీఁకను
ఖండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రే కొత్తకొండ.

పాండవుల వర్తనము

సీ. ఇభపట్టణంబున కేగునాఁటికి ధర్మ
రాజు పదాఱువర్షములవాఁడు
వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు
పదునాలు గేండ్లు విజయచ్చునకును
పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్షముల్
జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి
విద్యలు నేర్చిరి వెనఁ బదుమూఁడేండ్లు
లక్కయింటను నెలలువసించి
రిరవుగా సార్నెల లేకచక్రమునందు
నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనుండి
ఐదువత్సరములు యావరాజ్యంబున
నిరువదిమూఁడేండ్లు నింద్రపురిని
వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్లు
నటమీఁద ముప్పదియాఱునేండ్లు
రాజ్యాభిషేకంబు రాజు లెల్లను గొల్వ
ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిఁ ప్రోవు
శ్రీకృష్ణకృపకల్మి సిద్ధసంకల్పత
నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ

గీ. జెలఁగి పట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొసఁగి
సోదరులు సతి జతగూడి సొరిది దివికి
నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి
పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండి వెలసె.

ఈశ్వరాజ్ఞ

గీ. కర్మ మెవరికైనఁ గడఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి తగనిచోటఁ
గంకుభట్టుఁ జేసెఁ గటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. కష్టవేళలందుఁ గమలాసనునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూటివానివలెఁ జేసె దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. పాటు తప్పదు సుమీ బ్రహ్మాదులకునైన
నీడుగానిచోట నింద్రతనయుఁ
బేడివానిఁ జేసిపెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. అనువుగానివేళ నధికుల మనరాదు
కాలమెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
విశ్వమేలునకులుఁ డశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

* * * * * *

గీ. పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్పరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకయేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

తెలుఁగుభారతము

సీ. ఆదిపర్వము వసు, వరయంగ సభ నేత్ర
మారణ్య మద్రి, విరాట శరము

నుద్యోగ వారిధి, యొనరంగ భీష్మాగ్ని
శరద్రోణ, కర్ణాగ్ని, శల్య నేత్ర
సౌప్తిక మిథునంబు, పతిబాహు, బుతుశాంతి
యానుశాసనిక మే, నశ్వమేధ
మునువాల్గు, యాశ్రమంబును యుంగళంబునాఁ
బరఁగ మాసల మొందు, ప్రస్థ మొకటి

గీ. స్వర్గగమనంబు చంద్రుతో సాటివచ్చు
వెలయ నీరీతి సర్వంబు వెరసిసేయ
వరుస నర్వదిమూఁట నాశ్వాసములను
దెలుఁగుభారత మలరు విస్తీర్ణ మగుచు.

క. వ్రాలా తప్పులు నెబ్రలు
చాలంగల వేసుశబ్దసంగతు లెఱుఁగక
గేలింబెట్టక తిట్టక
లోలంగా దిద్దరయ్య బుధజనులారా!

క. చేతప్పు నెఱుకమఱపును
నే తెలుఁగునమైనఁ గల్గు నెవ్వరికైనక్
వ్రాఁతం దప్పులుగల్గిన
బాఁలిగ దిద్దుకొనుఁడయ్య పండితులారా!

గీ. వ్రాఁతతప్పువలన వాచకు లలుగక
తప్పుగల్గెనేని తగినయెడల
వలయునక్షరములు వర్ణించి నిలుపుఁడీ
సుకవులయినవారు సురుచిరముగ.

చాటుపద్యమణిమంజరి

సమాప్తము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1949.

పద్యకావ్యములు

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
అడవిమల్లెలు	...	0	8
అధ్యాత్మరామాయణము	...	2	0
అనంతునిఛందము, (ఛందోదర్పణము)	...	2	0
అనిరుద్ధచరిత్రము	...	0	10
కవిత్వతత్త్వవిచారవిమర్శనము	...	1	8
అంబరీషోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	6
ఆముక్తమాల్యద, (విష్ణుచిత్తీయము)	...	6	0
ఆంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	2
ఆంధ్రభాగవతము, పద్యకావ్యము, 2 సంపుటములు	...	15	0
ఆదిపర్వము, పద్యకావ్యము, పెద్దచ్చు	...	1	8
,, టీక	...	4	0
ఆంధ్రభారతము, పద్యకావ్యము:—			
ఆది సభాపర్వములు గలసంపుటము	...	4	0
అరణ్యపర్వము	...	4	0
విరాటోద్యోగపర్వములు	...	4	0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4	0
కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	...	4	0
శాంతిపర్వము	...	4	0
అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములు	...	4	0
ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము	...	11	4
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7	8
శాంతిసప్తకము	...	7	8
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది		0	12
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, పద్యకావ్యము, మూలము	...	0	3
,, టీకతో(బ్రౌను పేపరు)	...	0	8

		రూ.	అ.
	ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు టీకతో	...	2	0
ఆనందరంగరాట్ఛందము	...	1	8
ఆంధ్రభాషాభూషణము, వివృతితో	...	0	6
ఆంధ్రశ్రీమద్రామాయణము—జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారిది, 3 సంపుటములు	...	15	0
డిటో 7 సంపుటములు	...	18	0
ఆంధ్రభాషార్ణవము	...	1	[illegible]
ఉత్తరరామాయణము, చక్కనికూర్పు	...	6	0
ఉత్తరహరివంశము	...	3	0
కవిరాజ మనోరంజనము	...	1	4
కృష్ణదండకము	...	0	2
కృష్ణరాయవిజయము	...	0	8
కాశీఖండము	...	3	8
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	6
డిటో గట్టుప్రభువుకృతము	...	0	8
గజేంద్రమోక్షము, సటీక	...	0	10
గయోపాఖ్యానము, రామనామాత్యునిది	...	0	12
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాన్ జ. వే. సుబ్రహ్మణ్య శర్మగారిది		0	8
,, కొత్తి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది	...	0	12
గరుడాచలము-యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0	3
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0	4
చిత్రభారతము, చరిగొండ ధర్మనగారిది	...	1	8
చెన్నపురీవిలాసము	...	0	8
చెన్నబసవపురాణము	...	1	4
ఛందోదర్పణము (అనంతునిఛందము)	...	2	0

పద్యకావ్యములు

		రూ.	అ.
తెలుగు[illegible]	...	7	8
[illegible]చరిత్ర	...	3	0
[illegible]వ్యాసులు	...	0	[illegible]
[illegible]ంగురాజుకథ (జంగంకథ)	...	0	[illegible]
[illegible]శోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	1[illegible]
నలోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	3
[illegible]చంద్ర, ద్విపద, క్యాలికోబైండు	...	2	4
నిర్వచనోత్తర రామాయణము	...	1	8
[illegible]రంకుశోపాఖ్యానము	...	0	2
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటిప్పణము	...	0	[illegible]
[illegible]సుందరీ పరిణయము	...	0	6
పంచతంత్రము, నారా[illegible]	...	1	8
[illegible]	...	1	4
డిటో క్యాలికోబైండు	...	2	0
పల్నాటివీరచరిత్రము	...	3	0
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము	...	1	12
[illegible]పహరణము, చిన్నసైజు	...	1	[illegible]
,, సాంధ్రటీకాతాత్పర్యము	...	3	[illegible]
బ్రహ్మోత్తరఖండము, క్రొత్తకూర్పు	...	(అచ్చు[illegible]	
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజు మేలుకాగితములమీద ముద్రితము	...	5	[illegible]
[illegible], వే[illegible]శాస్త్రి	...	0	[illegible]
మార్కండేయపురాణము	...	3	0
మొల్లరామాయణము (క్రొత్త పేరు)	...	1	8
యయాతిచరిత్ర, పొన్నిగంటి తెలగనార్య	...	1	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.